

לוחמת התודעה הרוסית במלחמה באוקראינה

(פברואר 2022 – פברואר 2023)

ד"ר יעקב פלקוב

עמית מחקר באוני' אוקספורד ובמכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין,

מרצה אורח באוני' ת"א ואוני' רייכמן

מרץ 2023

המחקר נעשה במסגרת פרויקט משותף של המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין
ושל משרד המודיעין

תוכן עניינים

3	עיקרי הדברים.....
13	הקדמה:
17	פרק א': לוחמת תודעה רוסית – רקע תיאורטי.....
31	פרק ב': הרכבו של מערך ההשפעה הרוסי.....
45	פרק ג': יעדי העל של מערך ההשפעה הרוסי בהקשר של המלחמה באוקראינה..
58	פרק ד': גיאוגרפיה של מאמץ ההשפעה הרוסי מחוץ לגבולות רוסיה.....
64	פרק ה': דפוסי הפעולה של מערך ההשפעה הרוסי.....
81	פרק ו': מידת היעילות של מאמץ ההשפעה הרוסי במלחמת אוקראינה.....
93	נספח א': מאמץ ההשפעה הרוסי ב-/מול ישראל על-רקע המלחמה באוקראינה... ..
	נספח ב': סוגי המסרים של מאמץ ההשפעה הרוסי לפני מלחמת אוקראינה
108	ובמהלכה.....
	נספח ג': דפוסי הפעולה של מערך ההשפעה הרוסי לפני מלחמת אוקראינה
110	ובמהלכה.....
112	מראי מקום והערות.....

עיקרי הדברים*

לוחמת תודעה רוסית – רקע תיאורטי

לפני מלחמת אוקראינה רוסיה עסקה רבות בפן התיאורטי של לוחמת התודעה. זו הוגדרה כמרכיב חשוב מאוד בעימותים מודרניים מדיניים וצבאיים. תפיסה זו מצאה את ביטויה במסמכי היסוד של שירות החוץ והצבא הרוסיים. הודגש בהם כי גופים/מהלכים זרים לא צבאיים, ובעיקר עידוד "מהפכות כתומות" ברוסיה גופא ובגבולותיה, עלולים להזיק למדינה הרוסית לא פחות ואולי אף יותר מפעילות צבאית עוינת קלאסית ("תמרון ואש").

לפיכך, עם פרוץ מלחמת אוקראינה מוסקבה תפסה את תודעת קהלי היעד במדינה המותקפת ובמערב כאחת החזיתות החשובות בעימות. לטענת הרוסים, למאמץ ההשפעה של אויביהם, שנועד לעצב את תודעת העם הרוסי באופן שיפגע ברוסיה אנושות, הם משיבים במתקפת ההשפעה משלהם. כביכול, יש בה כדי לסייע במימוש שלושה יעדים אסטרטגיים: הכרעת האויב האוקראיני ושותפיו המערביים, שיקום העוצמות הרוסיות (המדינית, הצבאית והכלכלית) וביטול מעמד הבכורה של המערב במערכת הבינלאומית.

לגבי האמצעים והשיטות שבהם ראוי לנקוט במלחמת התודעה הזאת, הרוסים מתייחסים במקורות הגלויים שלהם בעיקר לגופים לגיטימיים, כמו שירות החוץ, ולשיטות תמימות, כדוגמת פעילות דיפלומטית רשמית, דיפלומטיה ציבורית ודיווחי תקשורת. אולם, מפרסומיהם השונים בדבר ההתנהלות, כביכול, של האוקראינים והמערב נגדם ניתן להבין שהם מודעים היטב לקיומם של אמצעים ושיטות אחרים – למשל, הקמת אתרי מרשתת שמתחזים לאתרי האויב ומניפולציות מידע באמצעות גופי סייבר חשאיים – ולא יהסו לעשות בהם שימוש. המסר המרכזי של הרוסים לגבי

* יודגש, כי מסמך זה מבוסס על מידע גלוי בלבד שמהימנותו אינה תמיד ברורה. "המסננים", שדרכם מידע זה הועבר כדי לפסול פרטים לא אמינים בעליל, כללו: הצלבת מקורות רבים בשפות שונות; אימות מול פרסומיהם של גופי מודיעין וביטחון מערביים וגופי מחקר בעלי שם; בדיקה מול עמיתים בארץ ובעולם; ידע וניסיון אישיים של המחבר בתחום המחקר.

הפעלת האמצעים והשיטות השונים בתחום זה: נדרשת הרמוניה מתמשכת ביניהם להשגת אפקט תודעתי רצוי בצד השני של החזית הפסיכולוגית.

עם זאת, מהמקורות הרוסיים הגלויים טרם ניתן להבין מהו מעמדה המדויק של לוחמת התודעה בסל הכלים האסטרטגיים של רוסיה בראשית 2023. האם לאחר ההעדפה, שלא השתלמה, של תמרון ואש בשנת המלחמה הראשונה הדרגים המדיני והצבאי-ביטחוני במוסקבה הבינו שעל-מנת להשיג את יעדיהם האסטרטגיים דנן עליהם להשקיע עתה יותר במהלכי ההשפעה בזירה האוקראינית ובעולם? שאלה חשובה זו חייבת להיבחן מקרוב על-ידי גורמי המחקר המודיעיני והאקדמי במערב.

הרכבו של מערך ההשפעה הרוסי

עד מלחמת אוקראינה הרוסים טיפחו מערך השפעה גדול ומסועף. זה כלל גופי ממסד רוסיים, רשת של גופים לא-ממסדיים שהיו מקורבים אל הממסד וכן מעין "ענן" של גופים/שחקנים עצמאיים, ברוסיה גופא ובעולם, שפעלו למען מוסקבה לא בתשלום אלא מתוך הזדהות מוחלטת או חלקית/זמנית עם מטרותיה ומעשיה.

בעת המלחמה המערך לא חווה שינויים מבניים. עם הליבה הממסדית שלו נמנים הנשיא הרוסי ולשכתו, שרי החוץ וההגנה ומשרדיהם, ראשי השירותים המיוחדים ופקודיהם שעוסקים בקידום מהלכי השפעה, גופי הכלכלה והתקשורת הממלכתיים, וכן הפטריארכיה המוסקבאית של הכנסייה האורתודוקסית. סביבם נפרסת רשת הגופים הלא-ממסדיים שקשורים אל גופי הממסד במהודק – גורמי תקשורת ואקדמיה שפועלים מול קהלי חוץ, קבוצות של פצחני מחשב, "חוות הטרולים" של יֶבְגֵנִי פְּרִיגִז'יִן ("הטבח של פוטין"), הממסדים הדתיים המוסלמי והיהודי, ארגוני בני המולדת הרוסיים בעולם, חברות יחצ'נות זרות העובדות עם הרוסים, ואף ארגוני הפשיעה הרוסיים החודרים למערב בחסות מוסקבה.

במעגל החיצוני של המבנה המורכב הזה פועל "הענן" שלו – חוגי הימין/השמאל הקיצוני במערב, בני המולדת שלא נמנים עם ארגונים רשמיים אך מבקשים לעזור

למולדתם, תשתיות של פרצני מחשב* רוסים/זרים שהתנדבו לסייע לקרמלין, עיתונאים, בלוגרים ואנשי רוח מערביים שנרתמו למשימת הדברור של רוסיה מתוך ההתנגדות לסדר העולמי המושתת על הגמוניה מערבית ועל ערכי המערב ועוד.

ניכר כי הגורמים שבשלושת רבדי המערך הינם מאוחדים במטרות-העל שלהם (קידום ניצחונה של רוסיה על אוקראינה והמערב, החלשת המערב באופן כללי) ותדיר גם ממלאים אותן משימות (האדרת רוסיה, הונאת האויב בשדה הקרב, הרתעת המערב מהמשך סיועו לאוקראינים ועוד). כמו כן, ניתן לזהות קשרי גומלין בין הגורמים השונים (למשל, בין גופי המודיעין לגופי התקשורת וארגוני הפשיעה; או בין גופי התקשורת לבלוגרים ולפרצנים הזרים). כלומר, לא מדובר באוסף אקראי של שחקנים שונים, כי אם במערכת מגובשת למדי שתהליך הגיבוש שלה והתאמתה לתנאים הצבאיים-מדיניים המשתנים נמשך תוך כדי הלחימה (למשל, על-ידי שילובם היעיל של פצחני המחשב שהביעו נכונות לתמוך במולדתם).

טרם ברור האם השילוביות הזאת היא תולדה של פעילות גוף אחד כלשהו בצמרת הממסד הרוסי או שזהו מיזם קולקטיבי של כמה גופים. מה שכן ניתן להסיק כבר בשלב זה במידה רבה של סבירות הוא שהחיבור בין שלושת הרבדים האלה – הממסדי, הלא-ממסדי שמסונף לממסד וה"ענני" – מאפשר למערך ההשפעה הרוסי פריסה גלובאלית, גמישות מבצעית (בהיבטים של מציאת פתרונות למשימות המרכז, קצב/מחיר הפעילות, קלות החדירה אל קהלי היעד ועוד), וכן שרידות משופרת למול אתגרי הסביבות המבצעית, האזורית והאסטרטגית.

יעדי העל של מערך ההשפעה הרוסי בהקשר של המלחמה באוקראינה

בתקופה שקדמה למלחמה מערך ההשפעה הרוסי פעל נמרצות לפילוג החברה האוקראינית. זאת, באמצעות העמקת שסעים לאומיים, דתיים, פוליטיים וכלכליים, כמו גם על-ידי טיפוח תחושה של חוסר אמון בממשלה, במוסדות השלטון, בצבא ובשירותי הביטחון. בזירה הבינלאומית, בדגש על המערב, הרוסים התאמצו לבודד את אוקראינה

* לפי ההבחנה המקובלת כיום במערכת הביטחון הישראלית, פרצני מחשב פועלים על דעת עצמם, בעוד פצחנים ממלאים תפקיד בשירות המדינה (חיילים ואזרחים).

על-מנת להקל את משימת ההשתלטות עליה. הם הפיצו בקביעות טענות בדבר "אופיו הנאצי" של המשטר בקייב, הפשעים שהוא, כביכול, ביצע במזרח הבדלני של ארצו, ובמקביל טענו כי אוקראינה היא שטחם ההיסטורי והידוק השת"פ של המערב אתה מערער את היציבות באירופה ובעולם כולו.

לאחר הפלישה לאוקראינה, חרף הכישלון של שלב הפתיחה שבו להשפעה על האויב יועד תפקיד מכריע (ר' פירוט בגוף המסמך), מערך ההשפעה הרוסי המשיך במאמציו לפגוע ברוח ההתנגדות של האוקראינים (ההנהגה, הצבא והציבור הכללי) וברצון המערב לסייע להם; ובמקביל פעל לשלול את זכות הקיום של אוקראינה כמדינה עצמאית ולהכפיש את הנהגתה המדינית-פוליטית ואת צבאה בעיני אוכלוסייתה והעולם. יעדי העל הנוספים של המאמץ הרוסי לעיצוב התודעה באוקראינה ובעולם היו: הצדקת מלחמתה של רוסיה ושליטת ההאשמות נגדה בביצוע פשעי מלחמה; הרתעת המערב מהתערבות במלחמה ושיקום/חיזוק התדמית המעצמתית של רוסיה; קידום דה-לגיטימציה של המערב בשטחו ובעולם והצגת מאמציו לבודד את רוסיה בזירה הבינלאומית כבושלים.

היעדים האלה תורגמו בקביעות לנרטיבים ולמסרים קונקרטיים רבים ואלה קודמו מול זירות/קהלי יעד שונים על-ידי גופים רוסיים רשמיים וכן גורמים לא-מדינתיים שפועלים ברוסיה גופא ומחוצה לה ומזוהים עם המשטר הרוסי. כמו כן, ניכר כי המסרים האינפורמטיביים, שהרוסים ביקשו להטמיע בקהלי היעד שלהם, נתמכו תדיר במהלכים מעשיים, במישורים הצבאי-קינטי, המדיני, הכלכלי והקיברנטי (למשל, לווי המסרים על עליונות הצבאית-טכנולוגית של הצד הרוסי על-פני הצד האוקראיני על-ידי מתקפות טילים וסייבר; או המסרים שנועדו להרתיע את האירופים מפני אירוח של מתאמנים מצבא אוקראינה על-ידי הפעלת רחפנים בקרבת אתרי האימונים).

גיאוגרפיה של מאמץ ההשפעה הרוסי מחוץ לגבולות רוסיה

מראשית המאה הנוכחית המרחב הגיאוגרפי של המאמץ הרוסי לעיצוב התודעה גדל בהתמדה. הסתמנו בו ארבעה מוקדים – ברית המועצות לשעבר (המוקד המרכזי), המערב (המוקד השני בחשיבותו), המזרח התיכון, ולבסוף חברותיה של רוסיה בארגון

בריק"ס (ברזיל, הודו, סין ודרום אפריקה) וזירת הבלקן ו"העולם השלישי". במקומות אלה מוסקבה ביקשה למנוע/להאט כניסה והתבססות מדינית-צבאית-כלכלית של מעצמות/בריתות מערביות, לבלום מגמות/מהלכים מדיניים-פוליטיים, צבאיים וכלכליים, זירתיים ומקומיים, שהיו עלולים להזיק לאינטרסים הרוסיים, כמו גם לעצב נופים פוליטיים/כלכליים באופן שייטיב עם הרוסים (חיזוק כוחות פרו-רוסיים/אנטי-מערביים, קידום ההתבססות של גופים רוסיים כלכליים, ייצוא האמל"ח הרוסי ועוד).

מאז פרוץ המלחמה הרוסית-אוקראינית כל המוקדים הנ"ל של המאמץ הרוסי לעיצוב התודעה נשתמרו וגם נוסף להם מוקד חשוב – סין (שבעבר נתפסה בעיני התועמלנים הרוסים כזירה קשה לפעילות). כל זאת, חרף מאמצי הסיכול של המערב. במרחב הסובייטי לשעבר, בלטה השקעת הרוסים במהלכי השפעה נגד/מול אוקראינה ובלארוס; באחדות ממדינות אירופה (הונגריה, בולגריה, סרביה ועוד) הרוסים נהנו מנוכחות רבה של גורמי ההשפעה שלהם ואף מהיכולת לפעול משם ב-/מול מדינות אחרות; במזה"ת ניכר מאמץ השפעה רוסי אינטנסיבי בשל חשיבות הזירה בהקשרי המלחמה באוקראינה והייצוא של משאבי האנרגיה הרוסיים; ולבסוף במדינות בריק"ס, בזירת הבלקן וב"עולם השלישי" נצפו מאמצי השפעה משמעותיים אף יותר של הרוסים – זאת, לנוכח ראיית הזירות האלה במוסקבה כקריטיות להתמודדותה עם מאמצי הבידול המערביים ולמימוש שאיפתה לשינוי הסדר העולמי.

דפוסי הפעולה של מערך ההשפעה הרוסי

כבר בתקופה שקדמה למלחמה מערך ההשפעה הרוסי פעל בשלל שיטות הן נגד היריב האוקראיני והן מול מדינות המערב ושאר העולם, שאת עמדותיהן הרוסים קיוו לעצב באופן שיטיב עמם, עד כדי ניצולן להפעלת לחץ עקיף על קייב. בפעילות זו בלטו: הפעלת לחץ מדיני, כלכלי וצבאי; קמפיינים בתקשורת הממלכתית הרוסית הפועלת ב-/מול מדינות זרות וברשתות החברתיות ברחבי תבל; תקיפות סייבר (היזק/ריגול) לקידום מהלכי עיצוב התודעה; גיוס/הפעלה של סוכני השפעה; רכש "ידידים" בקרב מנהיגים/מעצבי דעת קהל זרים; חתרנות באמצעות שלוחותיה של הכנסייה האורתודוקסית הרוסית.

לאחר פרוץ מלחמת אוקראינה הצד הרוסי פעל הן נגד קייב והן נגד מדינות המערב שסייעו לה באותה מתכונת שכללה הפעלה אינטנסיבית, נרחבת ומתואמת של אמצעי השפעה מגוונים (צבאיים, דיפלומטיים, תקשורתיים, כלכליים, דתיים, קיברנטיים וכו'). בתוך כך, בלטו:

- הירתמות משמעותית מבעבר של הדרג המדיני הרוסי ושל ארגוני המודיעין הרוסיים למאמץ ההשפעה של ארצם – כולל שת"פ הדוק יותר של ארגוני המודיעין עם התקשורת הרוסית ועם הגורמים הלא-מדינתיים הפועלים באינטרנט.
 - תעוזה רבה של מהלכי ההשפעה הרוסיים – אלה כללו תרגילים צבאיים בקרבה מסוכנת למדינות המערב (כולל ארה"ב), ירי אזהרה ליד מטוסים מערביים, הפעלת רחפנים במדינות המערב, פגיעה קיברנטית ביעדיהן הממלכתיים, ואף מבצעי חתרנות וחבלה בוטים שביצע המודיעין הרוסי במרחב הסובייטי לשעבר, במערב וב"עולם השלישי", נגד יעדים אוקראיניים ומקומיים.
 - כושר אלתור גבוה של גורמי ההשפעה הרוסיים שבא לידי ביטוי, למשל, ביכולת לעקוף סנקציות מערביות נגד התקשורת הרוסית על-ידי ניצול פלטפורמות מדיה בזרות לא-מערביות ואף פלטפורמות שוליות במערב, כולל בארה"ב, שבשגרה משמשות את חוגי הימין הקיצוני המקומי.
 - נכונות הרוסים לחשוף מידע מודיעיני עדכני ורגיש לטובת מהלכי ההשפעה שלהם – זו באה לידי ביטוי בחשיפת תצלומי לוויין עדכניים של האתרים האסטרטגיים במערב שקשורים למלחמה באוקראינה, בפרסום המידע שהתקבל במבצעי הסייבר הרוסיים (למשל, על מערכת שו"ב אמריקאית שבשימוש צבא אוקראינה), וכן בחשיפת מידע רגיש על הלחימה בחזית האוקראינית דרך ערוצי טלגרם אנונימיים שמפעיל המודיעין הרוסי.
- יודגש, כי בתקופה הנסקרת במחקר זה לא התקבלו סימנים ל"עייפות מבצעית" של מערך ההשפעה הרוסי והוא הוסיף לפעול במתכונת המתוארת כאן בעוצמה רבה (שייתכן ואף גברה עם הזמן).

מידת היעילות של מאמץ ההשפעה הרוסי במלחמת אוקראינה

ניכר כי מערך ההשפעה הרוסי כשל במאמציו להשפיע על האויב האוקראיני ובכך לסייע לקידום סיומו המהיר של העימות בתנאים הנוחים למוסקבה. כישלון תודעתי זה נבע, כנראה, מכך שבשלב הפתיחה של המלחמה הרוסים ויתרו על מאמץ נרחב של עיצוב התמיכה בפלישה בדעת הקהל המקומית ותחת זאת התרכזו בנטרול המערכת האוקראינית היריבה על-ידי מכלול של מבצעי השפעה מודיעיניים (הפעלת תשתית של משתפי פעולה בממסד המקומי), מבצעי קומנדו/סייבר וירי טילים. כאשר המאמץ המשולב הזה נכשל (בעיקר בלט כישלוננו של המרכיב המודיעיני-השפעתי החשאי) והעם האוקראיני התוודע לתוצאות האיומות של התנהגות החיילים הרוסים בשטח, הקרמלין הבין שהמומנטום לפעילות תודעתית אינטנסיבית מול הציבור האוקראיני הוחמץ ולכן לא השקיע בתחום זה מאמצים ומשאבים גדולים. לפיכך, מאמץ ההשפעה הרוסי מול המדינה המותקפת הוגבל בעיקר להעברת מסרי הרתעה והפחדה באמצעות רשתות של בלוגרים ובוטים הפועלים באינטרנט ופגיעה מסיבית בתשתיות האזרחיות המקומיות מהאוויר ובתווך הקיברנטי.

כן כשלו מאמצי הרוסים להשפיע על דעת המנהיגים והציבור במערב* – בייחוד במדינות הדוברות אנגלית, בפולין, במדינות הבלטיות ובסקנדינביה. ביטויי המובהקים של הכישלון הזה הם הסנקציות המערביות המתהדקות נגד רוסיה והסיוע הגובר בהתמדה לאוקראינה, לרבות במישורים הצבאי והמודיעיני. התפתחות זו מקורה, כנראה, בהשפעתם המשולבת של מאמצי הסיכול המערביים האינטנסיביים נגד כל סוגי ההשפעה הרוסית במרחב, חשדנותו הכללית של הציבור המערבי כלפי הנרטיבים שמקורם במדינות טוטליטריות וחשיפה גוברת של אותו ציבור לממדי הפגיעה של הרוסים באוקראינה.

עם זאת, במקומות מסוימים במערב הרוסים הצליחו לייצר "מרחבי הצלחה תודעתית". ניכר, כי במקומות אלה בולטים אחד או יותר מהמאפיינים הבאים: דמוקרטיה צעירה במרחב הקומוניסטי לשעבר, רמה גבוהה של שחיתות פוליטית, כושר משילות ירוד של

* כאן הכוונה היא לכל המרחב האירופי ולמדינות דוברות אנגלית מחוץ לאירופה.

השלטונות, אהדה מושרשת כלפי רוסיה, שבסיסה בזיקה דתית ו/או תרבותית-לשונית, ותלות רבה במשאבי אנרגיה רוסיים. בהקשר זה, לצד המקרים המובהקים של הונגריה, סרביה ובולגריה, ראוי להזכיר גם את המקרים של יוון, איטליה, אוסטריה ומזרח גרמניה. הרוסים מצליחים להטמיע את מסריהם בקרב האליטות והציבור הכללי שם ואף שומעים מדי פעם הצהרות מפי גורמים מדיניים מקומיים שתואמות את עמדותיה של מוסקבה. אפשר שהצלחה זו משכנעת את ההנהגה הרוסית כי בטווח של כמה שנים יעלה בידה לנתק את "השוליים" האלה של העולם המערבי מ"הגרעין" האנטי-רוסי שלו ובכך לקדם את אינטרסיה – מול אוקראינה (נטרולה כבעלת הברית של המערב), במישור הכלכלי (ביטול הסנקציות או התעלמות מהן ושיקום כלכלת רוסיה אחרי המלחמה), ובזירה הגלובלית (עיצוב מערכת בינלאומית רב-קוטבית).

בעולם הלא-מערבי, בדגש על סין, ובמזרח התיכון, הצלחתו של מאמץ ההשפעה הרוסי מצטיירת כרבה אף יותר. המשך התמיכה המדינית של רבות מהמדינות שם במוסקבה או לפחות הניטרליות שלהן, לצד השת"פ הכלכלי הגובר שלהן עם רוסיה, חרף הסנקציות המערביות, הן עובדה שאין עליה עוררין. בבסיס ההתנהגות הזאת נמצאת תערובת של שיקולים "אנוכיים" (שימור משטרים מקומיים על-ידי רכש משאבי האנרגיה, המזון והתוצרת הצבאית של רוסיה במחיר מוזל) והיחס השלילי, ברוב המקומות, למערב הזר מהבחינות התרבותית והערכית, שפשעו מהעידן האימפריאליסטי לא נשכחו ולא נסלחו. ההתנהגות הזאת של רבים מהשחקנים המדינתיים במרחב הלא-מערבי תורמת רבות ליכולתה של רוסיה להמשיך במלחמתה נגד אוקראינה ולהתמודד בהצלחה לא מבוטלת עם השפעת הסנקציות הכלכליות המערביות. היא גם מפיחה רוח גבית בשאיפת מוסקבה לעצב מחדש את המפה הגיאופוליטית העולמית באופן שיחזק את רוסיה ויחליש את המערב.

סיכום ומבט קדימה

בשנתה הראשונה של המלחמה באוקראינה מערך ההשפעה הרוסי הצטייר כאורגניזם מתפתח ודינמי. בתוך כך, נראה שבעיני הקרמלין, תרומת המערך למאמץ האסטרטגי הרוסי הכולל (בדגש על "המעטפת העולמית" של המלחמה) הייתה גבוהה ואילו עלותו נתפסה כנמוכה למדי; כך שיחס העלות-תועלת של פעילותו היה טוב יותר מזה של

פעילות הצבא הרוסי הסדיר.

לנוכח זאת, ניתן להעריך בסבירות גבוהה כי בשנת 2023 מטרת הרוסים בתחום ההשפעה תהיה, לכל הפחות, לשמר ולהגביר את השפעתם בעולם הלא-מערבי וכן ב"אזורי ההצלחה" שלהם במערב. ההישג המירבי שאליו הם כנראה ישאפו הוא לשכנע את האמריקאים והאירופים כי לנוכח התארכותה של מלחמת אוקראינה וחוסר היכולת של המערב לסיימה באמצעות האסטרטגיה שיושמה עד כה (הטלת סנקציות על רוסיה וחימוש אוקראינה) עליהם להגיע להבנות עם מוסקבה ולא לפי את קייב לקבלן. הסדר כזה יהפוך את חוסר ההצלחה של הלחץ הרוסי הישיר על ההנהגה והציבור באוקראינה ללא רלוונטי.

בהקשר זה, לישראל עשוי להיות תפקיד חשוב בעיני הרוסים בהעברת מסרי מוסקבה אל מקבלי ההחלטות במערב. זאת ועוד, היא עצמה עלולה להפוך ליעד למאמץ השפעה רוסי אקטיבי (כולל בערוצים הצבאי והקיברנטי), אם וכאשר תפעל בהקשרים האוקראיני והאיראני-סורי באופן שלא ימצא חן בעיני הקרמלין. יודגש, כי התשתית לכך כבר קיימת (ר' נספח א' למסמך זה) והעברתה להילוך גבוה יותר היא רק עניין של החלטת הדרג המדיני במוסקבה.

ברמה כללית יותר – העימות הנוכחי באוקראינה המחיש את משקלו הרב של מימד התודעה במלחמות ובעימותים הלא-צבאיים של זמננו. על ישראל לצאת מנקודת ההנחה שאויבותיה בזירת המזה"ת (איראן, חזבאללה, חמא"ס) תפעלנה להפקת לקחים ממערכת ההשפעה הרוסית סביב אוקראינה (במקרה של איראן, ייתכן אף בסיוע הרוסים עצמם) וליישומם בהמשך נגדה.

על ישראל להיערך מבעוד מועד למתן מענה יעיל לאתגר זה, על היבטיו ההגנתי וההתקפי. ראשית, מוצע לשקול לאמץ את התפיסה לפיה במלחמות ובעימותים הלא-צבאיים של זמננו מאמץ ההשפעה אינו רק כלי המסייע לכלים המסורתיים – המדיניים, הצבאיים-ביטחוניים והכלכליים. ראוי לראות בו אמצעי בעל עוצמה רבה שניצב בחזית המאבקים המדיניים והצבאיים והמסוגל להכריעם (לעתים רחוקות לבדו ולרוב בשילוב עם אמצעים אחרים) על-ידי השפעה סימולטנית על הציבור, הכלים, הכוונות והמעטפת

המדינית של הצד השני. פיתוח היכולת להשיג אפקט מערכתי כזה בצד "האדום" ובמקביל למנוע אותו בצד "הכחול" חייב לכלול:

1. גיבוש תיאוריה סדורה של לוחמת התודעה, על היבטיה ההתקפי וההגנתי.
2. תרגום התיאוריה לדוקטרינה המתחשבת ביעדיה הלאומיים (המדיניים, הצבאיים-ביטחוניים, הכלכליים, החברתיים ועוד) של מדינת ישראל, בצרכיהם האופרטיביים של צה"ל וקהילת המודיעין הישראלית, כמו גם במאפייני המרחב והתקופה המדויקים וביכולות הרלוונטיות של הצד "הכחול".

3. גיבוש "קהילת השפעה" שתשמש דרג אופרטיבי למימוש יעדי העל הלאומיים בתחום של עיצוב התודעה. קהילה זו תהווה חוליה מקשרת, בהקשרי ההשפעה, בין הדרגים המדיני והטקטי-ביצועי ותתכן ותקדם את מאמצי עיצוב התודעה הלאומיים. היא תכלול גופים ממלכתיים ופרטיים (ביטחוניים/אחרים) המסוגלים לשתף פעולה ביניהם ליצירת אפקט הסינרגיה במימוש יעדי העל של תחום ההשפעה.

4. פיתוח דפוסי פעולה וכלים שיתאימו למימוש הדוקטרינה על-ידי "קהילת ההשפעה" בצדדים "האדום" ו"הכחול".

5. הטמעה עקבית של התיאוריה, הדוקטרינה, דפוסי הפעולה והכלים בקרב הגופים הרלוונטיים, עד להשגת האפקטים של אחידות תפיסתית, מושגית וביצועית ושל מקצוע התחום התודעתי.

6. מיצוב פונקציית מחקר ממלכתית (בצבא, במשרד המודיעין, בקהילת המודיעין או במל"ל) כ"מעריך הלאומי" בתחום עיצוב התודעה, על היבטיו ההתקפי וההגנתי.

7. התאמת החקיקה הקיימת לצורכי הפעילות הישראלית בתחום ההשפעה.

יודגש כי אלה הן המלצות ראשוניות בלבד לביצוע שינויים בתחום ההשפעה ברמה הלאומית. מוצע לפתחן בעבודה נפרדת. כן מוצע להקדיש עבודות מחקר נפרדות ללקחי היריבים ממלחמת רוסיה-אוקראינה ולאופני ההיערכות של ישראל מול מאמצי ההשפעה של אותם יריבים.

הקדמה:

עבודה זו נכתבה בהזמנת המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין (IRMI) ובמימון של משרד המודיעין והיא מושתתת על מחקר קודם בתחום של מאמץ ההשפעה הרוסי, שערך המחבר בשנים שקדמו למלחמת רוסיה-אוקראינה. ממצאי המחקר ההוא הוצגו לעמיתים בארץ ובעולם בכמה אירועים שהתקיימו בחסות ה-IRMI, המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS) ו-Zagreb Security Forum.

הכתיבה האקדמית והסיקור התקשורתי של מאמץ ההשפעה הרוסי הן בתקופה שקדמה למלחמת רוסיה-אוקראינה והן במהלכה מתאפיינים בהיקף נרחב ובמגוון הדעות המוצגות בהם לגבי מבנהו של מערך ההשפעה הרוסי, תפקודו ומידת יעילותו. לדעת המחבר, טרם בוצע ניתוח המערך שיציג באופן קוהרנטי את יסודותיו התיאורטיים, מבנהו ויעדיו, כמו גם את פריסתו הגיאוגרפית ודרכי פעילותו בשנים 2022-2023, ולבסוף גם יגזור מכל אלה תובנות לגבי יכולתו או אי-יכולתו לממש את ייעודו במסגרת העימות הנוכחי באוקראינה ובהקשרים רחבים יותר.

העבודה הנוכחית מהווה צעד ראשון לקראת סגירתו של הפער המחקרי הזה. המבנה שלה יעוצב בהתאם. פרקים נפרדים יוקדשו לכל אחד מהנושאים הבאים: היסודות התיאורטיים שעליהם מושתתת פעילותו של מערך ההשפעה הרוסי, מבנה המערך, יעדי הליבה שלו, פריסתו הגיאוגרפית, דרכי פעולתו, ולבסוף גם מידת היעילות של מאמץ ההשפעה הרוסי במימוש יעדיו. בפרקי התיאוריה, המבנה, היעדים, הפריסה ושיטות הפעולה יוצג המצב בתחומים הרלוונטיים לפני מלחמת אוקראינה ובמהלכה, וזאת על-מנת להמחיש כי פעילות הרוסים בתחומים אלה אינה סטטית אלא מתפתחת בהתאם לשינויי הסביבות האסטרטגיות, האופרטיביות והטכנולוגיות של מערך ההשפעה שלהם. בתוך כך, יודגש כי המחקר הנוכחי אינו יעסוק בשני נושאים הבאים: מאמצי ההשפעה הרוסיים ברוסיה גופא¹ ומניפולציות עם המידע, שבהן נוקט מערך ההשפעה הרוסי.² מדובר בנושאים חשובים מאוד, הראויים למחקרים נפרדים.

מתודולוגיית המחקר הנוכחי ממקמת אותו בתחום של מחקרים איכותניים. תמונות המצב בכל אחד מהפרקים תורכבנה מהמידע שעלה במקורות גלויים ברוסיה,

באוקראינה ובשאר מדינות העולם, שבהן פועל כיום מערך ההשפעה הרוסי, כמו גם בשיחות בנושאי המחקר שקיים המחבר עם עמיתים וגורמים נוספים בישראל ובעולם. בתוך כך, משקל רב יינתן לפרסומיהם העדכניים של גופי המודיעין והביטחון במערב ובאוקראינה שעוסקים במאמץ ההשפעה הרוסי על ביטוייו. התוצרים הגלויים של הגופים המערביים – הבריטיים, הגרמניים, הפולניים ואחרים – הם, ככלל, בעלי איכות ואמינות גבוהות למדי, שהוכחו בשנות הפרסום הרבות בנושא הרוסי. הפרסומים האוקראיניים משולבים במאמץ ההשפעה של ארצם ולכן ראויים להתייחסות זהירה, אם כי אין ספק שגם בהם עולה לעתים קרובות מידע בעל ערך מחקרי-מודיעיני רב.

אשר לפרסומים הרוסיים, שנעשה בהם שימוש בעבודה, אלה כולם גלויים ומשמשים בעיקר לתיאור רעיונות הצד הרוסי בתחום ההשפעה, כפי שהתגבשו בתקופה הטרומ-מלחמתית, וכן למניין הפעילים המרכזיים בתחום ההשפעה בתקופת המלחמה ולתיאור מסריהם. חומרים תיאורטיים ודיווחים שוטפים בנושא, שקרוב לוודאי מנפיקים הגופים הצבאיים והביטחוניים של הפדרציה הרוסית, טרם הגיעו לידי חוקרי האקדמיה ברוסיה ובמערב; ואילו החומרים הרוסיים הגלויים משנת 2022 – פרסומים אקדמיים, התבטאויות של פקידי ממשל רלוונטיים ושל המומחים בתחום – ממעטים להתייחס למאמצי ההשפעה הרוסיים באוקראינה ובעולם ובמקום זאת מרבים לדון בהתפתחות הכללית של לוחמת התודעה בעת הנוכחית ובביטוייה בפעילות המערב נגד רוסיה ויעדים נוספים בעולם. ובכל זאת, אפילו החומר הדל שעומד כיום לרשותנו מאפשר לגבש תובנות כלליות לגבי הגיונותיה של מתקפת ההשפעה הרוסית הנוכחית נגד אוקראינה והמערב וכן לגבי תפיסת הרוסים את האופנים שבהם ההגיונות האלה חייבים לבוא לידי ביטוי מעשי. בסבירות גבוהה, התובנות האמורות משקפות את הלך הרוח הכללי שבחומרים התיאורטיים ובדיווחים הרוסיים החסויים, שכן לעתים יוצרי החומרים הגלויים הם קצינים בצבא ובשירות הביטחון הפדראלי של רוסיה שמשום מה מורשים לשקף את דעותיהם בפלטפורמות גלויות.

הפרק האחרון של המחקר הנוכחי ידון ביכולתו של מערך ההשפעה הרוסי בעת מלחמת אוקראינה לסייע למוסקבה במישורים הבאים: קידום סיומה המהיר של המלחמה בתנאים הנוחים לרוסים; התמודדות עם הסנקציות הכלכליות המערביות

המוטלות על רוסיה; פילוג החברה המערבית בשאלת הסיוע לקייב ולפליטים האוקראינים; עיצוב מחדש של המפה הגיאופוליטית העולמית שאליו חותר משטר פוטין.

למחקר שלושה נספחים. הראשון שבהם יסקור את פעילות הרוסים בתחום ההשפעה ב-/מול מדינת ישראל על רקע המלחמה באוקראינה ויציע הערכה לגבי האופנים של הפעילות הזאת ועוצמתה לשנה הקרובה. הנספחים השני והשלישי ירכזו את מסריו של מאמץ ההשפעה הרוסי ואת שיטות הפעולה שלו לפני המלחמה באוקראינה ובמהלכה, תוך הבלטת השינויים הרלוונטיים בין שתי התקופות.

שלמי תודה – מחבר המחקר מודה מקרב לב לגורמים במערכת הביטחון שקראו את טיוטת המחקר ולמשתתפי הדיונים במרכז דדו, במכון למחקרי ביטחון לאומי ובמכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין, להם הוצג המחקר בשלביו השונים. הערותיכם והמלצותיכם תרמו לשיפור איכותו של המחקר ולקביעת נושאים למחקרי המשך. כל השגיאות ואי-הדיוקים שבמחקר הם באחריות המחבר בלבד.

הערה חשובה על מינוח המחקר – בדיונים עם הגורמים המקצועיים על מבנה המחקר, לשונו וממצאיו התגלה כי אין תמימות דעים לגבי שימוש במונחים רלוונטיים שונים. בסופו של דבר, המחבר החליט לאמץ את ההיגיון הבא: השפעה היא פעולה שנועדה לעצב תודעה, אשר, בתורה, מייצרת תמונת מציאות שמכוונת חשיבה והתנהגות. מכך נגזרו המונחים כמו: "מערך השפעה" (מכלול גורמים שפועלים לגיבוש תודעה בקרב קהלי יעד שונים), "יעדי השפעה", "מאמץ השפעה", "מבצעי השפעה" ו"מבצעי עיצוב תודעה" (לדעת המחבר, משמעותם של שני המונחים האחרונים הינה זהה ולכן ניתן להשתמש בהם לסירוגין).

המחבר התלבט לגבי נכונות השימוש במונח הנפוץ "לוחמת התודעה". שכן, לפי ההיגיון שתואר בפסקה הקודמת, יוזם הלוחמה מבקש לעצב את תודעת היעד שלו ולא להפעיל נגדו את התודעה עצמה. היו בקרב הקוראים של טיוטת המחקר שהציעו לוותר כליל על המונח "לוחמת התודעה" לטובת מונח אחר, לכאורה מדויק יותר – "לוחמת ההשפעה". בסופו של דבר, המחבר החליט להשאיר את המונח "לוחמת התודעה"

ומונחים דומים, כמו "מערכת התודעה", משום שאלה כבר נטמעו במילון המקצועי של תחום ההשפעה. עם זאת, המחבר מבקש להדגיש כי הוא ער לבעייתיות המונח "לוחמת התודעה" שצוינה לעיל.

פרק א': לוחמת תודעה רוסית – רקע תיאורטי

בעידן הסובייטי (1991-1922) הרוסים פיתחו תפיסה של מערכה חשאית עולמית מתמדת (להלן – מחע"מ). בראיית מוסקבה, במערכה זו היו מעורבות בריה"מ ובעלות בריתה המדינתיות (בדגש על "הגוש הקומוניסטי") והלא-מדינתיות (תנועות "שחרור לאומי" ב"עולם השלישי") ונגדן ניצבו שחקניות דומות במחנה המערבי. הרוסים טענו שהכלי המרכזי ששימש את הצדדים היריבים היה ארגוני הביון שלהם. אלה עסקו לא רק באיסוף מידע, כי אם גם בחתרנות (diversiia) מדינית-פוליטית-כלכלית (ר' איור מס' 1). לפיכך, הכוחות המזוינים הסדירים, שהופעלו רק לפרקים ובהיקף מצומצם למדי (להוציא את המקרה הייחודי של מלה"ע ה-2), נועדו להרתיע את מחנה היריב ולהחזיק במרחבים היבשתיים והימיים שבהם שלטו שני המחנות.³

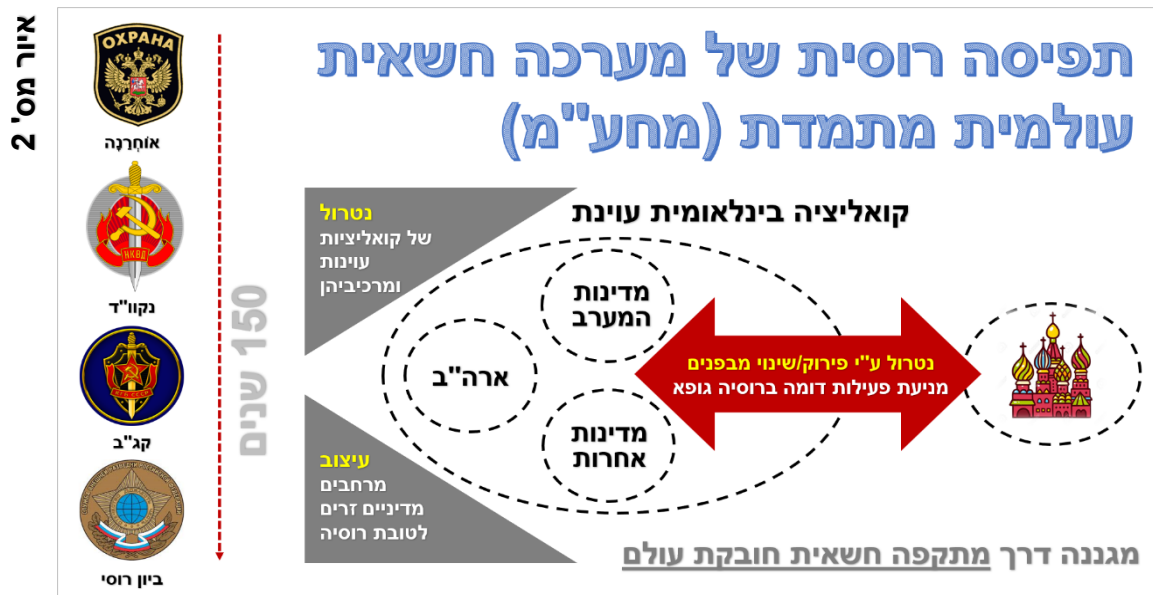
איור מס' 1

בתוך כך, התפקיד האסטרטגי של גופי הביון הוגדר על-ידי הרוסים כפירוק שקט של בריתות מדיניות עוינות ובמקביל "טיפול" נפרד בכל אחת מחברותיהן – על-ידי פילוגן של אליטות שולטות, טיפוחם של גורמי אופוזיציה והתססתן של אוכלוסיות כלליות, עד כדי שינוי משטרים מקומיים (ר' איור מס' 2). הרוסים גרסו כי לשם מימושם של יעדים אלה המערב הפעיל נגדם מגוון רחב מאוד של שיטות השפעה – החל מתעמולה גלויה ואגרסיבית והפצת מידע כוזב בתקשורת העולמית וכלה בהפעלת סוכני השפעה בצמרות הפוליטיות של מדינות היעד ואף חיסולים של דמויות פוליטיות לא-רצויות.

מצדה, מוסקבה פעלה באותן שיטות בדיוק, תוך השקעת משאבים אנושיים, חומריים וכספיים רבים. בסופו של דבר, ההפסד של ברית-המועצות במלחמה הקרה והתפרקותה בשנת 1991 יוחס על-ידי פרשנים רוסים רבים בעלי רקע צבאי-מודיעיני לא לחולשותיו המבניות המולדות של המשטר הקומוניסטי ששלט בארצם, כי אם דווקא לעליונות המערב – התיאורטית, המשאבית והמבצעית – בזירות המאבק של ה-

מחע"מ.⁴

בעשור שבין סיום המלחמה הקרה ותחילת כהונתו של ולדימיר פוטין כנשיא רוסיה (1991-2000) רבים בדרגים המדיני והצבאי-ביטחוני של המדינה הרוסית החדשה וכן בקרב התיאורטיקנים הצבאיים והמודיעיניים-ביטחוניים שלה דבקו בראייתם את קריסת הגוש הקומוניסטי כפועל יוצא של עליונות המערב ב-מחע"מ. לכן, האתגרים הרבים והקשים שמולם ניצבה מוסקבה באותה עת – הפוליטיים, האתניים, הביטחוניים ועוד – נתפסו גם הם לא פעם כתוצאה של מעורבות זרה עוינת, בעיקר מערבית.⁵ תפקידה המרכזי היה, כביכול, מניעת שיקומה של רוסיה כמעצמה עולמית והקלה על ניצול משאביה הטבעיים על-ידי אותם יוזמי ההתערבות הזרים.⁵

* להרחבה על מאמץ ההשפעה הרוסי במערב בעידן המלחמה הקרה ר' : T. Rid, *Active Measures. The Secret* .
History of Disinformation & Political Warfare (London: Profile Books, 2020)

** הרוסים האמינו כי לצד המערב שחקנים זרים נוספים (טורקים, סעודים, גורמי הג'יהאד העולמי ועוד) מקדמים מבצעי חתרנות בשטחם.

בתגובה לאיום המערבי שזיהה הקרמלין וכן לנוכח הכישלון המתמשך שלו לקדם רפורמה יעילה בצבא הסדיר,⁶ הקהילה האינטלקטואלית של מערכת הביטחון הרוסית פתחה במאמץ לעדכן את תפיסת ה-מחע"מ הסובייטית ולתאמה עם הדוקטרינה הצבאית של רוסיה (מה שלא נעשה בתקופת בריה"מ). אגב כך, ניתנה התייחסות פרטנית לשינויי הסביבות הבינלאומית והפנים-רוסית על רבדיהן השונים, תוך מתן דגש מיוחד למישור הטכנולוגי. נקבע, כי לוחמת מידע (informatsonnaia bor'ba)⁷ הופכת בהדרגה מתחום פעילות תומך לחימה (נטרול/אבטחה של מערכות מידע שמאפשרות תפקוד של מערכי פו"ש/לחימה קלאסיים) לתחום נפרד של הלחימה עצמה, שווה ערך לשאר התחומים המוכרים, ושבעקבות זאת המידע עצמו חוֹה טרנספורמציה לאמצעי לחימה. אולם, הדגישו הרוסים, בשונה ממהפכת החימוש המונחה המדויק (ה-חמ"מ), מהפכת "נשק המידע" (informatsonnoe oruzhie) תאפשר פגיעה יעילה לא רק ביעדים מובחרים, כי אם גם במערכות שלמות; ואף יותר מכך – לא רק במערכות צבאיות, כי אם גם במערכות כלכליות וחברתיות. האחרונות, בשל היותן מערכות אנושיות, "תטופלנה" במסגרת תת-תחום של לוחמת המידע והוא לוחמת תודעה או ברוסית "השפעה פסיכולוגית על האויב" (psikhologicheskoe vozdeistvie na protivnika). יופעלו בו יחדיו כלי תמרון, אש וסייבר המייצרים אפקטים תודעתיים ישירים ואגביים וכן הכלים/השיטות של הפצת מידע לסוגיו, וכל אלה ינחיתו על האויב "מהלומות פסיכולוגיות" (psikhologicheskie udary) וכך יעצבו התנהגויות של צבאות ואוכלוסיות שלמים, עד כדי השמדתם העצמית במקרי קיצון.⁸

משלל סיבות,* ההתפתחות האמורה בתפיסה הרוסית של לוחמת המידע לא מצאה את ביטויה בדוקטרינה הצבאית הרוסית של שנות ה-90 (זו הוסיפה לראות במלחמה אירוע קינטי בעיקרו), אך כבר באותה עת היא החלה להשפיע על ההתנהלות של צבא רוסיה ושל קהילת המודיעין והביטחון הרוסית. מפנה זה בא לידי ביטוי במלחמת צ'צ'ניה השנייה שפרצה ב-1999. במהלכה, המערכות הצבאית והמודיעינית של הצד הרוסי

* העיקריות שבהן: המשך השליטה בצמרת צבא רוסיה של נציגי האסכולה הישנה המבכרת ממד קינטי של מלחמה על פני הממד התודעתי שלה; האנדרלמוסיה הכללית שבאותה עת אחזה בממסד הרוסי ובצבאו ושבגינה כשלו כמה ניסיונות לקדם רפורמה צבאית מקיפה.

הגדירו את מבצעי לוחמת המידע כסוג (vid) נפרד של "פעולות מיוחדות" (spetsial'nye deistviia), הלא הן הפעולות שאינן נכללות בתחום של לחימה אקטיבית. הצבא והמודיעין הרוסיים פעלו יחדיו להשגת אפקטים הבאים: יצירת פיצול (vnesenie raskola) בכוחות האויב, במטרה למנוע את פעילותם המלוכדת כנגד צבא רוסיה; שחיקת תמיכתו של הציבור הצפון-קווקזי באויב על-ידי ניהול תעמולת-נגד (kontrpropaganda); צמצום מספר/היקף ההיתקלויות הפיזיות עם האויב על-ידי שכנוע (pobuzhdenie) של לוחמיו להניח את נשקם; זריעת בלבול (dezorientatsiia) בקרב הפיקוד והציבור הכללי בצד האויב באשר לתוכניות הצד הרוסי. במקביל, בשיתוף פעולה עם שירות החוץ הרוסי והתקשורת הממלכתית הרוסית, נעשה מאמץ, מוצלח למדי, לשכנע את הקהילה הבינלאומית כי רוסיה מנהלת בצ'צ'ניה מבצע לגיטימי של מיגור טרור בשטחה.⁹

תוך כדי כך, בקרב הגורמים הרוסיים שעסקו בפיתוח התפיסה של לוחמת התודעה התגבשה ההבנה בדבר הרלוונטיות הגבוהה שלה לא רק בעתות מלחמה, אלא גם בעתות של שלום (או לפחות של היעדר פעולות איבה גלויות) בין מדינות. נטען, כי יש בכוחה של פעילות זו לסייע לקידום אינטרסיה המדיניים, הכלכליים והביטחוניים של המדינה היוזמת אותה וכן "לרכך" את יעדי ההשפעה הזרים של אותה מדינה לקראת עימותים מזוינים עתידיים.¹⁰ המאמץ הרוסי לממש את ההבנה הזאת הלכה למעשה הובחן בשטחן של ארצות המערב כבר בשלהי התקופה הנסקרת וכלל קידום מסרים רוסיים חתרניים באמצעות תקשורת המונית מקומית – בעיקר זו ששימשה קהילות של יוצאי ברית-המועצות. בתוך כך, התברר שחלק מקציני המודיעין הרוסי, שהיו מעורבים בפעילות זו, שירתו במערב בכיסוי עיתונאי עוד בשלהי התקופה הסובייטית.¹¹ כלומר, בשלהי שנות ה-90 מקצועני ה-מחע"מ של שנות השמונים שבו לפעול במסגרות הארגוניות החדשות שמימשו את גרסתה העדכנית של המערכה החשאית העולמית המתמדת.

בעידן הנשיא ולדימיר פוטין (2000 ועד היום) רעיון ה-מחע"מ (בעיקר נגד המערב, אך גם מול האסלאם הקיצוני שלעתים זוהה כשליח המערב¹²) אומץ על-ידי הדרגים

המדיני והצבאי-ביטחוני ברוסיה. התפתחות זו השפיעה מאוד הן על תפיסת הביטחון הלאומי של המדינה והן על בניין הכוחות הרלוונטיים שלה ועל התנהלותם בפועל.¹³ כבר במחצית הראשונה של שנות ה-2000, בהשפעת הטראומה המתמשכת של התפרקות בריה"מ, אך גם בעקבות הלקחים שהפיקו הרוסים ממשברים עדכניים יותר בצ'צ'ניה, ביוגוסלביה ובאוקראינה ומהפלישות האמריקאיות לאפגניסטן ולעיראק, התפתח מאוד השיח התיאורטי הרוסי בנושא הכללי של לוחמת המידע, ובתוך כך גם בסוגיות הקשורות ללוחמת התודעה. לצד גורמי האקדמיה ופורשים למיניהם ממערכת הביטחון המקומית, נטלו בו חלק פעיל גורמים רבים, חלקם בכירים מאוד, בצבא, במערכת הביטחון ובשירות החוץ של רוסיה.

מרבית הגורמים הנ"ל דגלו בעדכון התפיסה המסורתית של תופעת המלחמה ("מאבק בין מדינות באמצעים צבאיים קינטיים") על-ידי הוספת ממדי/אמצעי מאבק חדשים (כלכליים, פסיכולוגיים, קיברנטיים וכו') שעשויים להתקיים/להיות מופעלים לצד המאבק הקינטי הרגיל ואף בלעדיו. בסופו של דבר, בראשית העשור השני של המאה הנוכחית, השיח האמור הוליד תפיסה תיאורטית חדשה, מהפכנית למדי, לפיה בעת הנוכחית העימותים בין שחקנים מדינתיים ובינם לשחקנים לא-מדינתיים מתנהלים בעיקר במישור התודעתי, כאשר הכלים הצבאיים המסורתיים, כמו גם הכוחות המיוחדים למיניהם וגם הגופים האזרחיים הרלוונטיים של הצדדים היריבים (שירותי חוץ, תאגידי ענק כלכליים/תקשורתיים ועוד) רתומים כולם לקידום מבצעי מידע להשפעה או מילולית: "מבצעים מידעיים-פסיכולוגיים" (informatsionno-psikhologicheskie operatsii).¹⁴ להבנת הרוסים, מבצעים אלה הם מכלולים, הפרוסים במרחב ובזמן, של פעולות מתואמות, פיזיות ומידעיות (כגון: צעדי הרתעה צבאיים גלויים, חבלה ללא נטילת אחריות בתשתיות היריב, חשיפת מידע אמיתי/"מטופל"), שנועדו ליצור תמונות מציאות מסוימות ולהטמיען בקרב קהלי יעד שונים, בעתות של עימותים סמויים או גלויים.¹⁵

מבצעים מידעיים-פסיכולוגיים בודדים הם "חומר בנייה" למהלכי השפעה נרחבים, מורכבים וארוכים אף יותר – "מערכות מידעיות-פסיכולוגיות" (informatsionno-

informatsionno-) ואף "מלחמות מידעיות-פסיכולוגיות" (psikhologicheskie bitvy) אלה מסוגלים, כביכול, לשנות ערכים, מנטליות והתנהגות בפועל של אומות שלמות וכך להביא להכנעתן של אותן אומות (קבלה על-ידן של תכתיבי האויב בתחומים המדיני, הכלכלי, הפוליטי, החברתי וכו') או אף להתפרקותן הפיזית ללא כל צורך בנקיטת מהלכי מלחמה/כיבוש קלאסיים (שהם גם תובעניים בהרבה בהיבטים של כסף ומשאבים אחרים).¹⁶

ההתפתחות המתוארת בתפיסת אופייה של המלחמה המודרנית (ר' איור מס' 3 בעמוד הבא), כמו גם לקחי רוסיה מסדרת האירועים המדיניים-הפוליטיים-הצבאיים שבהם היא הייתה מעורבת בשני העשורים הראשונים של מאה הנוכחית – ממלחמת גיאורגיה (2008),¹⁷ דרך יבֶרוֹמַאיֶדָן באוקראינה (2013)¹⁸ וכיבוש חצי האי קרים (2014)¹⁹ ועד למלחמת האזרחים בסוריה (מ-2011 ועד היום)²⁰ והמחאה העממית בבלארוס (2020)²¹ – מצאו את ביטויים בהצהרות פומביות של הבכירים הרוסים. כך, ולדימיר פוטין טען ב-2012 כי המהפכה המתגלגלת בטכנולוגיות מידע שינתה את פני העימותים הבין-מדינתיים ושינוי זה מאפשר עתה ליריבותיה של רוסה לחולל בקרבת גבולותיה אזורים של "כאוס מנוהל" (upravliaemyi kaos).²²

איור מס' 3

גם הרמטכ"ל הרוסי ואלֶרְי גֶרְסִימוֹב דיבר וכתב בכמה הזדמנויות על טשטוש הגבול בין מלחמה לשלום ובהקשר זה הגדיר אירועי מחאה פוליטיים המוניים נוסח "האביב

הערבי" כאמצעי לחימה חדש שהופיע במאה הנוכחית. אירועים כאלה, הסביר גרסימוב, אינם מתפתחים באופן ספונטני, אלא במסגרת מבצעי השפעה שיוזמים שחקנים שונים. בהיותם משולבים עם מבצעים של כוחות מיוחדים, מהלכים דיפלומטיים וכלכליים וכן פעולותיהם של ארגונים לא ממשלתיים שונים, כולל חברות מדיה וחברות צבאיות פרטיות, הם מייצרים בשטחים של מדינות יריבות חזיתות מאבק קבועות וזאת ללא הסתכנות המדינה היוזמת אותם בעימות צבאי קלאסי ישיר. קונקרטי לגבי רוסיה טען גרסימוב כי זו הינה יעד ל"מלחמת תודעה קשוחה" שפתח נגדה המערב ושיעדה הוא בידולה של רוסיה בזירה הבינלאומית על-ידי הצגתה כשורש כל רע בעולם. לדעתו, המענה התודעתי הרוסי בעתות שלום ומלחמה חייב לכלול הפעלה מסיבית ומתואמת של אמצעי השפעה מדיניים (הקמת קואליציות עם מדינות-חברות, פעילות נגד היריבים בערוצים דיפלומטיים), כלכליים (מלחץ מתון עד להפעלת סנקציות/חרמות), צבאיים (ריכוז/הפעלה של כוחות לצורכי הרתעה/הפחדה), פוליטיים-חתרניים (ארגון של אופוזיציה במחנה היריב), ומידעיים (פרסומי תקשורת, מהלכי הונאה צבאיים/אזרחיים וכו').²³

בעשור האחרון, העמדות שביטאו פוטין וגרסימוב השתקפו בתפיסת מדיניות החוץ של הפדרציה הרוסית על גרסאותיה (2016/2013)²⁴ ובדוקטרינות הצבאית שלה (2014)²⁵ ושל "מדינת האיחוד של רוסיה ובלארוס" (2021).²⁶ מסמכי יסוד אלה הדגישו את עליית המתח בין המעצמות הגדולות, על-רקע החרפת ההבדלים בציוויליזציות שהן מייצגות, וטענו כי מגמה זו מוצאת את ביטויה במישורים המדיני, הביטחוני והכלכלי גם יחד. בתוך כך, מנסחי המסמכים הרוסיים האמורים הצביעו על שתי תמורות מפתח באופי העימותים הבין-מדינתיים בימינו, שבראיתם אומצו על-ידי המערב, יצרו איומים חדשים על הצד הרוסי וחייבוהו לגבש תגובה הולמת. הראשונה שבתמורות אלה היא עליית משקלם של הגורמים הלא-צבאיים – טכנולוגיים-מדעיים, כלכליים, משפטיים, תקשורתיים, חברתיים ואחרים – על חשבון הגורמים הצבאיים הקלאסיים בעימותים הבין-מדינתיים בני ימינו; והתמורה השנייה היא התפתחותה של דרך פעולה עוינת-לא-צבאית שמתבטאת בהתערבות – ישירה או עקיפה (באמצעות ארגונים בינלאומיים/לא-ממשלתיים שונים ו/או רשתות חברתיות) – בענייניהן הפנימיים של מדינות אחרות.

התערבות זו, סבורים הרוסים, נועדה לשנות את ערכיהן המסורתיים ואת דרך התפתחותן ההיסטורית של מדינות היעד שלה, לקעקע את תרבויותיהן ודתותיהן, לסלף את ההיסטוריה שלהן, ולשחוק את הרגש הפטריוטי של אזרחיהן, וכך לחולל מחאות חברתיות-פוליטיות אלימות, מרידות ומלחמות אזרחים בשטחן על-מנת להפיל רשויות מקומיות לגיטימיות שאינן מוצאות חן בעיני הצד המערבי המתערב.²⁷

המענה לאיום הזה, אותו הציעו מחברי הדוקטרינות המדינית והצבאית של רוסיה, כלל מיגור/מניעה של ההתערבות החתרנית הזרה בשטח הרוסי על-ידי הפעלה משולבת של שלל הגופים הרלוונטיים והעתקתה של מלחמת התודעה אל ארצות האויב ואל הזירה הבינלאומית כולה. בין השאר, דובר על קידום האינטרסים הרוסיים ועל "עיצובו של סדר עולמי חדש באמצעות הכוח הרך שעושה שימוש ביכולות/מאפייני החברה האזרחית ובשיטות ובטכנולוגיות מידעיות-תקשורתיות" וכן על "חיזוק מעמדה של התקשורת ההמונית הרוסית במרחב המידע הגלובאלי ויידוע חוגים נרחבים בציבוריות העולמית על עמדותיה של רוסיה בנוגע לתהליכים הבינלאומיים".²⁸

את ההתפתחות בתפיסה הרוסית של מערכת התודעה סיכמה פרופ' סלומה סמדשווילי (Salome Samadashvili), דיפלומטית בכירה וחברת הפרלמנט של גיאורגיה, בכותבה ש"הדוקטרינה הצבאית הרוסית רואה במידע אמצעי לחימה בעל עוצמה אדירה";²⁹ ועמיתה, ד"ר יאניס ברזינש (Jānis Bērziņš) מהאקדמיה לביטחון הלאומי של לטביה, הוסיף: "האלמנט המרכזי באסטרטגיה הרוסית הוא הרעיון שמלחמה, במהותה, היא תקיפת התודעה של משתתפיה... מכך נגזר כי מטרת המלחמה האסימטרית והמוסווית היא יצירת מצב סוציו-פוליטי שבו תקרוסנה המערכות הפוליטיות והכלכליות של האויב. תפקיד גדול בהשגת האפקט הזה יועד למבצעי התודעה".³⁰

עם זאת, יודגש כי טרם ברור האם בתקופה שקדמה לפלישה הרוסית לאוקראינה התפיסה הרוסית הנ"ל בדבר החשיבות של לוחמת התודעה ושיטותיה תורגמה לתיאוריה ולדוקטרינה מגובשות של ניהול מערכות התודעה. שיח המומחים בתחום,

שנמשך במרחב התקשורת הרוסי הגלוי גם לאחר הפלישה (יפורט להלן), עשוי להעיד על כך שתרגום מעין זה לא בוצע בפועל.*

מאז פרוץ מלחמת רוסיה-אוקראינה (פברואר 2022 ועד היום) מוסקבה פעלה להפוך את המערכה העולמית המתמדת בין ארצה למערב מחשאית לגלויה. נציגיה הרשמיים הסבירו לציבור הרוסי ולעולם כולו כי תקופת הנורמליות, לכאורה, ביחסי רוסיה עם "המערב הקולקטיבי" תמה סופית והצדדים נכנסו לתקופה של עימות היברידי חריף העלול להימשך שנים רבות. בראיית הרוסים, מטרת המערב בעימות הזו היא שימור מעמדו כשליט הבלתי-מעורר בעולם ולצורך כך הוא חותר לשלילת מעמדה המעצמתי של רוסיה ואף לפירוקה הטריטוריאלי ולמחיקת תרבותה ושפתה; והרוסים, מצידם, לא יסתפקו בפחות מהרס הסדר העולמי הקיים והקמה תחתיו של הנהגה עולמית קולקטיבית שבה יהיה מעמד שווה לכל הציוויליזציות הגדולות ובהן זו הרוסית. בתוך כך, הרוסים שבו על טענתם מלפני המלחמה, לפיה המערב, שעודו מחזיק בעוצמה צבאית-טכנולוגית וכלכלית רבה ונהנה משליטה בחלק ניכר מערוצי הלוגיסטיקה והתקשורת בעולם, מפעיל נגד מוסקבה, במישרין ובעקיפין, שלל אמצעי לחץ לא-צבאיים ושחקני פרוקסי שונים, בדגש על השחקן האוקראיני. לפי דובריו השונים של המשטר במוסקבה, המענה הרוסי כולל לא רק פעילות במישור הצבאי הקלאסי, כי אם גם "הקרנה" (proetsirovanie) ברחבי תבל הן של ערכי הדת והמוסר הרוסיים והן של הדיוקן החיובי של המדינה הרוסית עצמה.³¹

על המישור התודעתי של העימות בין רוסיה למערב טענו נציגיה הרשמיים של מוסקבה ומומחים מטעמה כי מתקפת התודעה המערבית-אוקראינית המשולבת החלה עוד ב-2014 והיו מעורבים בה גורמי תקשורת, רשתות חברתיות ופלטפורמות לשיתוף מדיה, כוחות צבא אוקראינה המתמחים בלוחמת מידע (informatsionnye voiska), בלוגרים, קבוצות פצחנים, מומחי שיווק, מומחי אקדמיה ומעצבי דעת קהל. אלה, כביכול, לא בחלו באמצעים, לרבות "פרובוקציות המידע" (informatsionnye

* הערכה זו תואמת את הנבתם של גורמי ההערכה בארץ, לפיה, באופן כללי, הרוסים נכנסו לאירוע האוקראיני כשיש בידיהם תפיסות שונות של ניהול מלחמה, אך אין בנמצא תיאוריה ודוקטרינה מגובשות. מתוך דיון בנושא במרכז דדו שנערך ב-29.1.23.

provokatsii*) שנועדו לעורר/להעצים יחס שלילי כלפי רוסיה/שלטונה ברוסיה גופא, באוקראינה ובעולם. מטרתם המיידית הייתה, כך נטען, שיבוש פעילותו של צבא רוסיה באוקראינה על-ידי פגיעה במורל חייליו, זריעת בלבול בקרב הדרגים הצבאי והמדיני במוסקבה; ובטווח הרחוק יותר – בידולה של רוסיה בזירה הבינלאומית ופגיעה במורל האוכלוסייה הרוסית, פיצולה סביב שאלת היחס למערב ולמלחמה באוקראינה, ובסופו של דבר המרדתה כנגד "השלטון הלגיטימי" במדינה. בהתבטאויות רבות של נציגי הממשל והמומחים הרוסיים עלתה גם הטענה, כי הגורמים הזרים הנ"ל הפגינו רמה מקצועית גבוהה מאוד, לעתים אף גבוהה מזו של מקביליהם הרוסיים, ורק פעילותם היעילה של גורמי הסיכול למיניהם ברוסיה ושל מערך ההסברה הרוסי, לרבות ההופעות האישיות בתקשורת של הנשיא וסביבתו הקרובה, גרמו לכך שהמערב ועושי דברו לא רשמו לזכותם הישגים משמעותיים בזירת התודעה הפנים-רוסית.³²

לנוכח זאת, גורמים רוסיים שונים, בהם נציגי הממשל וגופי הביטחון, דרשו בקביעות לשפר את יכולת ארצם בניהול "מתקפות המידע" (informatsonnye nastuplenia) ולהפעילן בשטח האויב האוקראיני ובזירה הבינלאומית. זאת, לשם סיוע לצבא ולשירותי המודיעין והביטחון של רוסיה במאמצם להכניע את אוקראינה וסיוע לגופי הממשל הרלוונטיים של רוסיה בעיצוב דעת הקהל העולמית, באופן שגם ייטיב עם מאבקה של רוסיה באוקראינה ולמאבק-העל שלה בהגמוניה המערבית בעולם וגם יאפשר למוסקבה שיקום מהיר ויעיל של העוצמות הרוסיות אחרי המלחמה.

לגבי הפעילות ב-/מול אוקראינה – הרוסים חתרו למה שהם כינו "פירמוט מחדש של התודעה [הציבורית]" (pereformatirovanie soznaniia). לטעמם, הפחדה/הרתעה של הציבור המקומי ומנהיגיו (על-ידי הפעלת אמצעים צבאיים-קינטיים, קיברנטיים, כלכליים ואחרים שייפגעו בתשתיות/תחומי החיים הקריטיים במדינה וייצרו איום על חיי התושבים ועל רכושם) וטיפוח שקט של "חברים" (אלה המאמצים את "ערכיה הציוויליזציוניים" ואת מטרותיה המדיניות העדכניות של רוסיה) היו צפויים להכשיר

* שימוש במונח זה המתאר הפצת מידע מסולף שמעורר תגובה שלילית מיידית נעשה על-ידי שר ההגנה הרוסי שזיגור בעת נאומו בפני משתתפי ועידת מוסקבה העשירית לביטחון בינלאומי. ר': V. Kuzar', "Ob'edinit' usillia v bor'be s global'nymi ugrozami," *Krasnaia Zvezda*, 17 August 2022, <https://ric.mil.ru/Novosti/item/422811>

קרקע חברתית לקליטת מסרים רוסיים (שיופצו בתקשורת ובמדיה החברתית) ולהוביל לפחות חלק מהציבור האוקראיני והאליטות שלו למאבק גלוי בהנהגת ארצם האנטי-רוסית.³³ בה בעת, במישור הצבאי, מהלכי ההשפעה הרוסיים כוונו למה שהם עצמם תפסו כעליונות (prevoskhodstvo) על האויב במאבק התודעתי וזו אמורה הייתה לבוא לידי ביטוי הן בשליטה מוחלטת על מורל הכוחות הרוסיים והן ביכולת בלתי-מוגבלת להשפיע על דעותיהם של חיילי הצד השני ועל התנהגותם בשדות הקרב ובעורף, עד כדי שיתוקם וכניעתם.³⁴

מול הקהילה הבינלאומית – בהקשר האוקראיני הצר, התיאורטיקנים הרוסים הציעו למנהיגיהם לפעול להצגת המדינה האוקראינית (מנהיגיה, צבאה, ערכיה, מדיניותה וגם חלקים בציבור שלה) כבעיה זירתית-אירופית וכלל עולמית (בהיבט של ערעור היציבות) וכך להצדיק את "הטיפול הקיצוני אך מחויב המציאות" שרוסיה "נאלצה" להעניק לה.³⁵ בהקשר רחב יותר של שיקום רוסיה ומאבקה התודעתי בהגמוניה המערבית העולמית המדומה, הוצע לנצל את מוטיב הפשעים שביצע המערב בעבר וכביכול עודו מבצע כיום ברחבי תבל, על-מנת לקעקע את דמותו ולדרבן את העולם הלא-מערבי לשתף פעולה עם מוסקבה.³⁶

הפרקטיקה של מימוש ההגיונות האלה – במקורות רוסיים גלויים נמצאו התייחסויות שהצביעו על תפיסת הרוסים את פעילותם בתחום ההשפעה כבעלת אופי מערכתית, שכן הן דרשו שילוב הרמוני של גורמי ביצוע רלוונטיים, כמו גם אמצעים ושיטות השפעה שונים להשגת אפקט תודעתי מרבי בקרב היעדים שנבחרו. בדיון על גורמי הביצוע נטען כי ראוי לרתום את משרדי ההגנה והחוץ של הפדרציה הרוסית, גופי הביון והתקשורת שלה, מפעילי הרשתות החברתיות הרוסיות, ולצידם גם משפיענים זרים (עיתונאים, פוליטיקאים, פעילים אזרחיים וכיו"ב) שאוהדים את רוסיה באופן כללי ו/או מזדהים עם עמדתה והתנהלותה במשבר אוקראינה וביחסה אל המערב, או אפילו רק מבקרים את מנהיגי ארצותיהם על ממדי הסיוע הצבאי והכלכלי שאלה מעניקים לקייב.³⁷ בהקשר זה, הוצע גם לפעול לרתימת שחקני חוץ עוצמתיים כמו ממשלות סין

והודו, המדינות שסבלו בעבר מהכיבוש הקולוניאלי ומתמודדות כיום עם מאמץ המערב להכתיב להן את כללי ההתנהגות בזירות הפנים והעולם.³⁸

האמצעים ושיטות הפעולה הקונקרטיים – ראוייה לציון טענתו של אל"מ פֶּאוּוֹל לוגִינֹב במאמרו על לוחמת התודעה המודרנית (מאי 2022), לפיה "מול כוחותיו המזוינים של האויב [האוקראיני] ואוכלוסייתו האזרחית... חייבים להישקל ולהיות מנוצלים כל האמצעים ושיטות ההשפעה המידעית-פסיכולוגית".³⁹ האמצעים הגלויים זכו מן הסתם להבלטה בתקשורת הרוסית ובהם עבודת הדיפלומטים הרוסים וכן "הדיפלומטיה הציבורית" דרך הארגונים כדוגמת רוסטרודניצ'סטבו (Rossotrudnichestvo) שכפוף לשירות החוץ הרוסי ואמון על טיפוח קשרים עם בני המולדת הרוסים בעולם. בכנס שערך גוף זה במוסקבה (נובמבר 2022) הושם דגש על ניצול הגופים הלא-ממשלתיים שמסונפים אליו (מכוני מחקר, קרנות, ארגוני תמיכה בבני המולדת החיים בחו"ל וכו') ונטען כי כיום גופים אלה מתקשים אמנם לפעול במערב,^{*} אך אין מניעה לפעילותם מחוץ למרחב המערבי והיא עשויה להיות מועילה מאוד בהיבטי ההשפעה הרוסית "הרכה" שם.⁴⁰ בהקשר זה, עלתה גם הבנת המומחים הרוסים כי להופעות בכיריהם בתקשורת המקומית והזרה חשיבות רבה בהיבט של לוחמת המידע, וניתן היה לראות אפילו קריאות לנשיא רוסיה "להפעיל את נשק המידע החשוב ביותר", הלוא הוא פנייה אישית ישירה אל אוכלוסיית אירופה על-מנת להבהיר לה את התמונה האמיתית של המצב באוקראינה ואת כוונותיה של רוסיה במלחמה שם.⁴¹

ההתייחסויות הגלויות של הרוסים לאמצעי/שיטות ההשפעה "הלא-כשרים" קושרו לסוגייה האוקראינית רק לעתים נדירות. כך, פּיוֹטֶר אַקוֹפּוֹב – מפרשניה של סוכנות הידיעות הממלכתית הרוסית רי"א נובוסטי (RIA Novosti) – המליץ (יולי 2022) לעשות שימוש באתרי האינטרנט בעלי אופי לכאורה אוקראיני שבהם מבקרים את נשיא

* לפני המלחמה, גורמי תקשורת רוסיים ממלכתיים ופרטיים פעלו במערב באין מפריע, באמצעות שלוחותיהם שם, אך אלה נסגרו בהחלטת הרשויות האמריקניות והאירופיות ואינן נגישות עוד לשטח, לשם איסוף מידע, ואינן מורשות לשדר את תוצריהן לקהל המקומי. הוא הדין ברבים ממכוני המחקר הרוסיים וארגוני בני המולדת שקודם פעלו במערב באופן חופשי, אך צעדיהם שם הוגבלו מאוד בעקבות הפלישה הרוסית לאוקראינה.

אוקראינה, סביבתו הקרובה ומדיניותם, וזאת על-מנת להפיץ את מסרי מוסקבה הן בקרב הציבור האוקראיני והן בעולם.⁴² ברם, בדרך כלל ההתייחסויות במקורות הרוסיים הגלויים להתנהגות מניפולטיבית מעין זו היו משום מה בעלות אופי כללי גרידא, ללא התייחסות מפורשת לפעילות נגד אוקראינה ו/או המערב. לדוגמא, בכיר באקדמיה למדעים הצבאיים של הפדרציה הרוסית פרופסור ניקולאי קרפילניך כתב (ראשית 2022) מאמר מורחב על לוחמת התודעה המודרנית ובו התייחס, בין השאר ולכאורה ללא כל קשר למצב באוקראינה, ליעילותן הגבוהה של מניפולציות מידע. הדברים שהזכיר היו הסתרת עובדות לא נוחות לצד היוזם מהלך תודעתי ו/או כאלה שתומכות בעמדות הצד היריב, אי-מתן פתחון פה לצד היריב, מתן פומבי למידע שהצד היריב העדיף להסתיר ו/או למידע על יכולות הצד היוזם שבפרסומם יש כדי לגרום לצד היריב לותר על עמדותיו ולשנות את התנהגותו.⁴³

עמיתו של קרפילניך, סא"ל ס' זאפולב, התייחס (יולי 2022), גם הוא ללא קישור למשבר אוקראינה, אל שיטת ההשפעה שעושה שימוש ב"פייקים", שאותם הוא הגדיר כמידע לא נכון בעליל, מידע נכון חלקית ומידע נכון שנעשה בו שימוש מניפולטיבי. לטענתו, לפעילות באמצעות ה"פייקים" עשוי להיות אפקט צבאי-מדיני רב, שכן היא מכוונת במקביל הן לאויב (צבא ומשפחותיהם של אנשי צבא, אוכלוסייתו הכללית והדרג הפוליטי-מדיני שלו) והן לקהילה הבינלאומית בכללותה, בדגש על מדינות מפתח, ארגונים בינלאומיים רלוונטיים, כדוגמת האו"ם, וגורמים המעצבים את דעת הקהל בעולם. "הפייקים", שנבנים בהתאם לקהל היעד שלהם – הסביר זאפולב – מופצים על-ידי יוצריהם באופן גלוי או גלוי למחצה, באמצעות גופי תקשורת, אתרי אינטרנט, מנועי חיפוש מקוונים, ערוצי יוטיוב, רשתות חברתיות ותוכנות מסרים מידיים, אך ישנה חשיבות רבה גם להפצתם הסמויה בידי גורמי הסייבר. האחרונים "שותלים" את פרטי המידע "המטופל" בפלטפורמות שונות (אתרי אינטרנט, רשתות חברתיות וכו'), מפיצים מכתבים אלקטרוניים המכילים פרטים פיקטיביים, מקימים אתרי אינטרנט מזויפים שמתחזים לאתרים הקיימים של הצד האויב ואתרי "פייק-ניוז", ובנוסף לכל זה גם מפעילים תשתיות של בוטים וטרולים שמגבירים את תפוצת "הפייקים" בעולם וכך מסייעים לקליטתם על-ידי קהלי היעד שלהם.⁴⁴

כאמור, סקירותיהם של קרפילניה, זאפולב ואחרים לא קושרו ישירות לאוקראינה ול"מלחמת התודעה" שלדעת הרוסים הם מנהלים עתה נגד המערב. אולם, מהגיגיהם ניתן היה להתרשם כי כותביהם מכירים היטב את אמצעיה של לוחמת התודעה ואת שיטותיה השונות, מעריכים מאוד את ערכם המדיני והצבאי של האמצעים והשיטות הללו, ולכן ניתן להעריך בסבירות גבוהה כי היו ממליצים על הפעלתם גם בחומרים התיאורטיים של הגופים הרוסיים הרלוונטיים שאינם גלויים לעת עתה לציבור הרחב ולקהילת חוקרי האקדמיה*.

עם זאת, יודגש כי מהדברים הנ"ל לא ניתן היה להבין מהו מעמדה המדויק של לוחמת המידע בסל הכלים האסטרטגיים של רוסיה בראשית 2023. האם לנוכח הביצועים הירודים עד כה של צבא רוסיה הסדיר בתמרון ובאש עלה כוחם של מצדדי התפיסה שהתגבשה ברוסיה עוד בראשית המאה ה-21 ולפיה בעימותים הבין-מדינתיים של העת הנוכחית לוחמת התודעה עשויה לקבל מעמד מוביל (ר' פירוט לעיל)? האם הללו הצליחו לשכנע את הדרגים המדיני והצבאי-ביטחוני במוסקבה כי עליהם להשקיע עתה יותר מאמצים ומשאבים במהלכי ההשפעה בזירה האוקראינית ובעולם, שיאפשרו לסיים את המלחמה בתנאים נוחים וגם להניע את תהליכי השיקום של העוצמות הרוסיות בתחומים המדיני, הצבאי והכלכלי, כמו גם תהליכי הארגון מחדש של הסדר העולמי שעליו נציגי הקרמלין מרבים לדבר בתקופה האחרונה? שאלות חשובות אלה חייבות להיבחן מקרוב על-ידי גורמי המחקר המודיעיני והאקדמי במערב.

* יודגש כי אנו יודעים רק שדברים מסוימים על הפרקטיקות הנוכחיות בתחום התודעה נכתבו ו/או נאמרו על-ידי גורמים רוסיים מסוימים, אך איננו יודעים בוודאות שפרקטיקות אלה הומלצו ליישום ב-/מול אוקראינה. לכן, כאן נכתב שניתן רק לשער, אם כי בסבירות גבוהה, כי המלצות כאלה אכן ניתנו בפועל.

פרק ב': הרכבו של מערך ההשפעה הרוסי

בשנים שקדמו לפלישתם לאוקראינה הרוסים טיפחו מערך השפעה גדול ומסועף. זה כלל גופי ממסד, רשת של גופים לא-ממסדיים שנהנו מקרבה אל הממסד הרוסי, כמו גם "ענן" של גופים/שחקנים עצמאיים רבים, ברוסיה גופא ומחוצה לה, שפעלו למען מוסקבה לא בתשלום אלא מתוך הזדהות מוחלטת או חלקית/זמנית עם מטרותיה ומעשיה.⁴⁵ עם פרוץ המלחמה באוקראינה לא חלו במערך זה שינויים מבניים, אם כי ניכר שאחדים ממרכיביו חוו עיבוי משמעותי. להלן תיאור הגורמים שנמנו עם מערך ההשפעה הרוסי בשנים 2022-2023 (ר' גם איור מס' 4).

מנהיגי רוסיה (בעיקר הנשיא פוטין, אך גם הנשיא ורה"מ לשעבר דמיטרי מדבדב ור' המל"ל ניקולאי פטרושקוב⁴⁶) מילאו תפקיד מרכזי בקידומו של מאמץ ההשפעה הרוסי הן ברוסיה גופא (נושא שבאמור אינו מטופל במסמך זה), הן במרחב הסובייטי לשעבר, בדגש על אוקראינה, והן ברחבי תבל. הם התראיינו בקביעות בתקשורת הרוסית

* המושג "ענן" נועד להדגיש כי בקרב הגורמים שמקדמים את ההשפעה הרוסית, לצד גופי הממסד הרוסי וגופים מקומיים זרים, רשמיים ולא-רשמיים, שקשורים ישירות לאותו ממסד, ישנו רובד "חיצוני", אמורפי מבחינת המבנה שלו (ומכאן הבחירה במושג "ענן"), שמאכלס גורמים פרטיים אקראיים, לרוב זרים. אלה, בדרך כלל, אינם מקיימים כל קשר עם גורמים רוסיים רשמיים ובכל זאת מזדהים עם רוסיה, מטרותיה המוצהרות ומהלכיה בפועל ולכן מפיצים את מסריה ו/או מסנגרים עליה בעולם. במהותה, פעילות החברים "בענן ההשפעה" של הרוסים דומה לזו של פעילי הטרור שמקבלים השראה מארגוני פח"ע גדולים ללא מגע ישיר עמם.

ולפעמים גם הזרה וניהלו חשבונות פייסבוק וטוויטר שדרכם הם הפיצו את מסריהם על המלחמה, על תפקיד הצדדים המעורבים בה ועל ענייני הגיאופוליטיקה באופן כללי. מסרים אלה תורגמו בשוטף לשפות שונות וזוכים להדהוד רחב בעולם, בדגש על הארצות הלא-מערביות (ר' פירוט בפרק ג'). בתוך כך, לדובר הקרמלין דמיטרי פסקוב (Dmitrii Peskov) נודע תפקיד חשוב מאוד בהשמעת דעות הנשיא לא רק בשפה הרוסית, אלא גם באנגלית שבה הוא שולט היטב.⁴⁷

בתוך הלשכה הנשיאותית הגורם שהשפיע מאוד על גיבוש מדיניות החוץ של ארצו וגם נטל חלק בקידום עמדותיה בזירה הבינלאומית (אם כי ב"עצימות נמוכה") היה יורי אושקוב (Iurii Ushakov), דיפלומט ותיק המכהן מזה שנים ארוכות בתפקיד של עוזר הנשיא לעניינים הבינלאומיים. לדוגמא, האיש התייחס בתקשורת למגעיו הנשיא פוטין עם עמיתו הצרפתי (דצמבר 2022).⁴⁸

בהקשר זה, יוזכר גם **פועלו בתחום עיצוב התודעה של המנהיג הצ'צ'ני רמזן קדירוב** (Ramzan Kadyrov) הנחשב לאחד הפוליטיקאים הרוסים המקורבים ביותר לנשיא פוטין ולכן משפיע לא רק בצ'צ'ניה אלא גם ברמה הלאומית. מאז פברואר 2022 קדירוב פרסם (בעיקר דרך חשבונותיו הפרטיים באינסטגרם ובטלגרם) איומים ואזהרות כלפי גורמים זרים שונים, שלדעתו מעורבים בלחימה באוקראינה או מסייעים לה – למשל, הפולנים, שבהם הוא מבטיח "לטפל" אחרי האוקראינים;⁴⁹ ואפילו הטורקים⁵⁰ – ולאחר שחרור העיר חרסון בידי צבא אוקראינה (אוקטובר 2022) המליץ להפעיל נגד האוקראינים נשק גרעיני טקטי.⁵¹ הוא גם פנה למוסלמים ברחבי תבל להתאחד נגד המערב, ארה"ב ונאט"ו, שלטענתו מאיימים על העולם המוסלמי ועל שלום העולם כולו.⁵²

שרי רוסיה הבכירים – שר החוץ סרגיי לברוב (Sergei Lavrov) ושר ההגנה סרגיי שויגו (Sergei Shoigu) – נטלו גם הם חלק פעיל במאמץ ההשפעה הרוסי. זאת, באמצעות הודעות לתקשורת, הופעות בכנסים בינלאומיים, ראיונות לגופי מדיה רוסיים וזרים, וכן מגעים ישירים עם עמיתיהם בעולם.⁵³ כך, באוגוסט 2022 השר שויגו נאם בכנס מוסקבה העשירי לביטחון בינלאומי על אחריותן של ארה"ב ונאט"ו למשבר

הנוכחי באוקראינה;⁵⁴ ובאוקטובר 2022 הוא טען באוזני גורמי החוץ שפגש כי האוקראינים מכינים פרובוקציה בתחום הגרעין (ר' פירוט המסרים בפרק ג').⁵⁵ בהתאם, גם **משרדיהם של לברוב ושויו מלאו** תפקיד משמעותי מאוד במערכה הרוסית על התודעה סביב הנושא האוקראיני. עבודתם זו התבצעה בכמה ערוצי-משנה במקביל:

- א. **פעילותם היומיומית של דובריהם הרשמיים**, מריה זכארובה (Mariia Zakharova) ואיגור קונשנקוב (Igor' Konashenkov), ואנשי המנגנונים שלהם; **פעילותם של אתרי האינטרנט הרשמיים** של שני המשרדים,⁵⁶ כמו גם **עמודי הפייסבוק וערוצי הטלגרם והאינסטגרם שלהם**.⁵⁷ כך, למשל, ערוץ הטלגרם של שירות החוץ הרוסי הפיץ מידע כוזב על מעורבותה, כביכול, של ארה"ב בפעילות מעבדה אוקראינית-אמריקנית לפיתוח נשק ביולוגי בעיר חרקיב האוקראינית.⁵⁸
- ב. **פעילות דרך נציגויותיה הרשמיות של רוסיה בארגונים הבינלאומיים** – בדגש על הנציגויות הרוסיות במטות האו"ם בניו יורק ובווינה. בניו יורק, הן השגריר ואסילי נבנזיה (Vasilii Nebenzia) והן סגנו דמיטרי פוליאנסקי (Dmitrii Polianskii) קידמו תעמולה אנטי-אוקראינית ואנטי-מערבית בנאומיהם/מגעייהם שבמסגרת תפקידיהם וגם בחשבונותיהם ברשתות החברתיות.⁵⁹ הדבר נכון גם לגבי הנציגות הרשמית של שירות החוץ הרוסי במטה הווינאי של הארגון לביטחון ולשיתוף פעולה באירופה (להלן - אבש"א), שבאמצעות הדוברות וחשבון הטוויטר שלה הפיצה בקביעות הודעות רשמיות של מטה שירות החוץ במוסקבה. בהקשר זה, תוזכר הודעתה (מרץ 2022) על הימצאות "סממנים" לפיתוח אמל"ח ביולוגי באוקראינה, בחסות משרד ההגנה האמריקאי.⁶⁰

שירותי המודיעין הרוסיים השתתפו גם הם באופן פעיל במאמץ ההשפעה הרוסי באוקראינה ובהקשר האוקראיני בעולם. זאת, הן בערוציהם המקצועיים והן באמצעות פלטפורמות תקשורתיות. כך, ר' הביון הרוסי (SVR), סרגיי נרישקין (Sergei Naryshkin), הרבה להופיע בתקשורת הרוסית עם האשמות נגד אוקראינה והמערב ודבריו צוטטו תדיר על-ידי תקשורת זרה.⁶¹ הוא גם ביקר בבירות של חבר המדינות

העצמאיות* כדי "לדון בסוגיות ביטחון בינלאומיות ואזריות".⁶² הדוברות שלו שחררה בקביעות הודעות בגנות המערב שמסייע לאוקראינה "הפשיסטית";⁶³ ואנשיו, שפועלים בכיסוי במוסדות בינלאומיים שונים (לטענת האוקראינים, אחד מהם הוא ראש הנציגות הרוסית במטה האו"ם בווינה), השתתפו באופן פעיל בקמפיינים אנטי-אוקראיניים – בהופעותיהם הפומביות ובמדיה החברתית.⁶⁴ כן נעשה שימוש בפורשי ה-SVR בעלי פרופיל תקשורתי גבוה לצורכי התעמולה הפרו-מלחמתית בעיתונות ובאינטרנט, בשלל שפות. דוגמא בולטת לתופעה זו היא מריה בוטינה (Mariia Butina), בת 33, שב-2018 נעצרה ונשפטה בארה"ב בעוון ריגול למען רוסיה. לאחר גירושה ב-2019, היא נכנסה לפרלמנט הרוסי מטעם מפלגת השלטון "רוסיה המאוחדת" וב-2022 הופיעה רבות בתקשורת המקומית והזרה עם האשמות נגד אוקראינה והמערב.⁶⁵

עמיתו של נרישקין אלכסנדר בורטניקוב (Aleksandr Bortnikov), ראש שירות הביטחון הפדראלי הרוסי (FSB), נפגש עם התקשורת המקומית הרבה פחות, אך לעתים אף הוא התראיין – למשל, על מעצר "לאומנים ופושעי מלחמה אוקראינים" על-ידי ארגונו – וגם דבריו צוטטו על-ידי כלי התקשורת בעולם.⁶⁶ ארגונו של בורטניקוב גם הפעיל בשטחי הכיבוש באוקראינה יחידות IT וכריית/ניתוח מידע שמשולבות במבצעי ההשפעה של ה-FSB (למשל, על-ידי השגה ועיבוד של בסיסי נתונים אוקראיניים רלוונטיים).⁶⁷

מעבר לכך, קציני ה-FSB והמודיעין הצבאי הרוסי (GU) פעלו בשטחי הכיבוש הרוסי באוקראינה ולאורך החזית במסווה של "כתבים צבאיים" וגיבשו ידיעות/סרטונים שתיארו את מה שהוצג כ"פשעים אוקראיניים" ו"נצחונות רוסיים" (חלקם עוצבו כראיונות עם עדים מקומיים). תוצרים אלה הופצו בהרחבה על-ידי הגורמים באינטרנט שקידמו את מסרי התעמולה הרוסית (ר' עליהם בהמשך הפרק הזה). זאת ועוד, בשלושת ארגוני המודיעין הרוסי (FSB, SVR, ו-GU) נוסדו פונקציות ייעודיות שהנחו את גורמי התקשורת בארצם הן לגבי תוכני התעמולה האנטי-אוקראינית/מערבית והן לגבי

* **חבר המדינות העצמאיות** (חמ"ע) הוא ארגון המאגד 9 מדינות, מתוך 15 הרפובליקות לשעבר של ברית המועצות שזכו לעצמאות ב-1991. בחמ"ע חברות רוסיה, בלארוס, מולדובה, קירגיזסטן, קזחסטן, אוזבקיסטן, טג'יקיסטן, ארמניה ואזרבייג'ן.

המקורות הזרים של חלק מאותם תכנים (למשל, בגופי התקשורת/פעילי האינטרנט של הימין הקיצוני המערבי).⁶⁸

קהילת המודיעין הרוסית גם הפעילה לחץ על יעדי ההשפעה הזרים שלה בערוצים הלא-תקשורתיים – דרך הפשיעה המאורגנת הרוסית, סוכני ההשפעה בעולם וכו' (ר' פירוט בהמשך הפרק הזה).

גופי האנרגיה הממלכתיים הרוסיים (תאגיד הגז "גזפרום", ענקית הנפט "רוסנפט" ועוד) גיבו בקביעות את מסרי הדרג המדיני שניצל את תחום האנרגיה כמכשיר לחץ אסטרטגי על המדינות הזרות. כך היה לאורך כל תקופת כהונתו של פוטין לפני הפלישה לאוקראינה וכך התנהגו הגופים האלה ב-2022-2023, תוך שהם מנצלים את תלותם של גורמים רבים במרחב הסובייטי לשעבר ובאירופה באנרגיה הרוסית ואת שליטתם בתשתיות אנרגיה רבות בחו"ל (כדוגמת הנכסים בשווי של כ-25 מיליארד דולר באוסטריה).⁶⁹ בהקשר זה, יוזכר מכתבו הרשמי של "גזפרום" ללקוחותיו ברחבי אירופה (יולי 2022) כי לא יהיה ביכולתו לספק להם גז טבעי בהיקפים שסוכמו קודם. המכתב נתפס בעיני נמעניו האירופים כחלק מתגובת הקרמלין לסנקציות המערביות נגדו עקב מלחמתו באוקראינה.⁷⁰ בן ראוי לציין את פעלתנותה של "רוסנפט" בדרום-מזרח אסיה, בדגש על הודו, שבשנה האחרונה כללה דחיפה אקטיבית של הנפט הרוסי לשוק האנרגיה המקומי במחיר מוזל וכן הפעלת לחץ על השותפים המקומיים לוותר על מטבע אמריקאי ביחסים הביטורליים. פרשנים רבים בזירה ובמערב ראו בפעילות זו של הרוסים ביטוי מובהק למסורת שלהם להשתמש במשאבי הטבע של ארצם כאמצעי לחץ אסטרטגי – הפעם בהקשרי המלחמה באוקראינה ו"המלחמה הקרה החדשה".⁷¹

תאגידים ממלכתיים "רוסקוסמוס" (Roskosmos) ו"רוסאטום" (Rosatom) שולבו דם במאמץ ההשפעה הרוסי בהקשרי המלחמה באוקראינה. כך, על רקע התגובה המערבית למלחמה, המנהל החדש של "רוסקוסמוס" הודיע (יולי 2022) על פרישה מתוכנת של ארגונו מהפרויקט של תחנת החלל הבינלאומית;⁷² והנהלת "רוסאטום" הפיצה באופן אקטיבי מסר של "עסקים כרגיל" בתחום של בניית כורים גרעיניים

בעולם, למרות הסנקציות המערביות נגד רוסיה, ובכך ביקשה לתרום למאמצה של ארצה להציג את עצמה כשחקנית בינלאומית נורמטיבית ואחראית.⁷³

גופי התקשורת הממלכתית הרוסית (בדגש על ערוצי הטלוויזיה Russia Today/RT ו-Sputnik) היו השנה, כבעבר, פעילים מאוד בהפצת מסרי השלטון לא רק בארצם גופא, אלא גם ברחבי תבל. זאת, על-ידי ניהול שידורים, עמודי פייסבוק, חשבונות טוויטר וערוצי הטלגרם והאינסטגרם בשפות זרות שונות (אנגלית, ספרדית, ערבית ועוד).⁷⁴ כך, רק לגרסה הספרדית של ה-RT היו כ-18 מיליון עוקבים בפייסבוק וכ-6 מיליון מנויים ביוטיוב. תפקיד חשוב בעבודת הגופים הללו מילאו עובדיהם שתפקידם הוא "לדחוף" נרטיבים רוסיים בזירות עולם קונקרטיות. אחת מהם היא אינה אפינוגנובה (Inna Afinogenova), עיתונאית בכירה ב-RT, שהייתה פעילה מאוד מול גופי התקשורת, הפוליטיקאים ומעצבי דעת הקהל בספרד ובאמריקה הלטינית, כמו גם ברשתות החברתיות בשפה הספרדית.⁷⁵

הפעילות בתחום התקשורת רוכזה בידי "החברה הממלכתית הכלל-רוסית לרדיו וטלוויזיה" (VGTRK) ולה כ-3,500 עובדים ותקציב שנתי של כ-500 מיליון דולר. ישנן עדויות (בעיקר ממסמכים שהשיגה קבוצת הפרצנים "אֶנוֹנימוס" בראשית 2022) על כך שגוף זה עבד בהנחיה ישירה מהקרמלין, תיקשר על בסיס קבוע עם שירות החוץ, הצבא וגופי המודיעין הרוסיים לגבי התכנים שאותם רצוי לשדר לקהלי יעד שונים בזירות פנים וחוץ, ביצע מעקב אחר הטמעת התכנים הללו בקרב אותם יעדים ועדכן אותם במידת הצורך. כמו כן, ה-VGTRK ניהל קש"ח עצמאי בתחום השפעה – למשל, עם העמיתים/פקידי הממשל הסינים.⁷⁶

ערוץ הטלוויזיה הבינלאומי TV BRICS שפועל ממוסקבה ונהנה מחסות הקרמלין – גוף זה שנוסד ב-2017, כביכול על-מנת לקדם אג'נדה של בריק"ס (BRICS) (פלטפורמת השת"פ הכלכלי בין ברזיל, רוסיה, הודו, סין ודרום אפריקה) וללוות את אירועיו/תהליכיו השונים, משדר כיום ממוסקבה ברוסית, אנגלית, סינית ופורטוגזית, מנהל גם אתרי האינטרנט בשפות אלה, ומשתף פעולה עם גורמי מדיה רוסיים וזרים רבים, בהם הערוץ הרוסי ספוטניק וסוכנות הידיעות הסינית שינחואה. בתקופה הנסקרת TV BRICS,

שמקורותיו התקציביים אינם שקופים, נחשב לגורם השפעה רוסי משמעותי בברזיל, שם הוא קידם את תוכניו (לרבות על המלחמה באוקראינה) באופן עצמאי וכן על-ידי שותפים מקומיים, כדוגמת רשת הטלוויזיה REDE TV!⁷⁷ יודגש כי הרוסים מפעילים מ-2015 גם אתר האינטרנט BRICS, שמייסדו – דניס טיורין (Denis Tiurin), מנהל סוכנות הידיעות Inforos – זוהה על-ידי שלטונות ארה"ב (2021) כאיש ה-GU שקשור לאחד "המרכזים הראשיים של המידע המודיעיני" (GRITs) של ארגונו.⁷⁸

הכנסייה האורתודוקסית הרוסית – השתלבותה במאמץ ההשפעה הרוסי במדינות זרות מתבצעת דרך מחלקת הקש"ח הכנסייתי (OVTsS) של הפטריארכיה במוסקבה וכן דרך המדיה הכנסייתית – ערוץ הטלוויזיה "Spas", ערוץ הרדיו "Vera" ואתר המרשתת. באוקראינה, התעמולה מטעם הפטריארכיה המוסקבאית התנהלה עד לאחרונה מתוך המוסדות שהיו כפופות לה בשטח שבשליטת הממשלה האוקראינית.⁷⁹ בארצות אחרות ההשפעה שלה קודמה באמצעות שלוחותיה ו/או באמצעות הכנסיות-האחיות, בדגש על הכנסייה האורתודוקסית הסרבית שידועה בעמדתה הפרו-רוסית.⁸⁰

ראשי הקהילה היהודית ברוסיה המקורבים לקרמלין – רשמית, אלה שמרו על פרופיל נמוך על-מנת לא להרגיז את השלטון, אך גם לא לקלקל יחסים עם שותפיהם במערב ובישראל.⁸¹ בפועל, בערוצי התקשורת שלהם עם המוסדות היהודיים הדתיים שמחוץ לרוסיה עברו מסרים שהיטיבו עם הקרמלין וכנראה נועדו לחזק את הדרישה הפנימית הגוברת במערב לסיום המהיר של המלחמה ללא שחרור השטחים האוקראיניים שנפלו בידי הרוסים. כך, הרב הראשי של רוסיה בְּרָל לֶזֶר, איש חב"ד, העביר לכנס שלוחי חב"ד בניו יורק (נובמבר 2022) מסר לפיו הוא פנה אל נשיא רוסיה פוטין בבקשה לא לתקוף את העיר האוקראינית דניפרו (Dnipro), בה מצויה עד היום קהילה חב"ד גדולה, ופוטין, כביכול, נענה בחיוב והעיר אכן לא הותקפה לאורך כל המלחמה (מה שעובדתית לא נכון בעליל). דיווח ראשון על הפרשה הופיע בחינמון הישראלי "מרכז

העניינים" היוצא לאור בצפון הארץ ובהמשך הועתק על-ידי אתר האינטרנט של ערוץ 7.^{82*}

הממסד הדתי המוסלמי – מורכב מכמה גופים ("מועצת המופתים של רוסיה", "המינהל הרוחני המרכזי של המוסלמים של רוסיה", "המרכז המתאם של המוסלמים של צפון קווקז" ועוד). ראשיהם מקיימים מגעים קבועים עם ארצות האסלאם ועם קהילות המוסלמים במקומות עולם שונים, לרבות עריכת ביקורים שם ונשיאת נאומים שבהם הם מעלים על נס את יכולתה של רוסיה להבטיח שלום בין נציגי כל הדתות החיים בשטחה.⁸³ קונקרטיית לגבי המלחמה באוקראינה – ראשי הממסד המוסלמי ברוסיה הביעו בה תמיכה מלאה. טלגאת תג'אודין (Talgat Tadjuddin), הנושא בתואר "המופתי הראשי של רוסיה", אף קרא לעולם המוסלמי לפתוח בג'האד נגד אוקראינה והמערב.⁸⁴

"חוות הטרולים" של יבגני פריגוז'ין (Evgenii Prigozhin) – "הסוכנות לחקר האינטרנט" (IRA), שמוכרת גם כ"חוות הטרולים" ומפורסמת בשל התערבותה בבחירות לנשיאות של ארה"ב (2016),⁸⁵ שבה לפעול ב-2022 בעיר הרוסית סנט-פטרסבורג תחת השם החדש – "Cyber Front Z". מטרתה הרשמית הייתה מאבק ב"מכונת התעמולה" של האויב המערבי-האוקראיני. גויסו אליה אנשים מהשורה, לרוב צעירים, שהועסקו כספאמרים, כותבי הערות, אנליסטים של תוכן, מעצבים ומתכנתים. תפקידם היה להגביר את נוכחות הנרטיב הרוסי באינטרנט (טוויטר, אינסטגרם, טיק טוק, יוטיוב, פייסבוק, אתרי חדשות). זאת, על-ידי הגדלת הכמות של הערות פרו-רוסיות ואנטי-אוקראיניות/מערביות. גורמי ההערכה במערב סברו שבדומה לעבר גם הפעם "החוזה" הייתה קשורה באופן הדוק לממסד הרוסי, בדגש על גופי הביון.⁸⁶

גופי מחקר ברוסיה שעוסקים בנושאי הגיאופוליטיקה – אלה מארחים בארצם "כנסים בינלאומיים" המהווים אירועי עצוב תודעה למען מדיניות הקרמלין ומקבצים סביבם גורמי מערביים (חוקרים, עיתונאים, פרשנים וכו') שמזדהים עם עמדותיה/פעולותיה

* קידום הידיעה האמורה על התערבותו, לכאורה, של נשיא רוסיה לטובת יהודי דניפרו מעלה חשד של מהלך השפעה רוסי יזום. אפשר שתכליתו היא להטמיע בקרב הציבור הדתי בארץ (שלדעת הרוסים נהנה מהשפעה פוליטית רבה כאן) מסר לפיו פוטין הוא "טוב ליהודים", לעומת "האוקראינים הניאו-נאצים".

של רוסיה ומספקים סיקור חיובי שלהם בתקשורת/ספרות מערבית. בין הגופים האמורים בולטים: "קרן התרבות האסטרטגית" (Strategic Culture Foundation) שמסונפת למשרד החוץ ולמודיעין החוץ של רוסיה;⁸⁷ "האוניברסיטה האמריקאית במוסקבה" (American University in Moscow) אותה יסד אדוורד לוזנסקי (Edward Lozansky), מהגר רוסי-יהודי שהתאזרח בארה"ב, ומממן פעיל בחוגי הימין האמריקאי; "מרכז קרנגי המוסקבאי" (Carnegie Moscow Center) שמייסדו ומנהלו (עד לאחרונה) דמיטרי טרנין (Dmitrii Trenin) הוא גמלאי המודיעין הצבאי הרוסי (GU) המחובר היטב לקהילה המודיעינית של ארצו.⁸⁸ ב-2022 נציגי הגופים הללו הופיעו בתקשורת המערבית ובאירועי אקדמיה במערב, שם הם קידמו את נרטיב "המלחמה הצודקת" של הקרמלין.⁸⁹

בהקשר זה, יוזכר גם פורום ("מועדון השיח הבינלאומי") "וִלְדֵי" המהווה פלטפורמה לדיוני פוליטיקאים, אישי ציבור, מומחים ועיתונאים רוסיים וזרים בתחומי יחב"ל, פוליטיקה, כלכלה, ביטחון, אנרגיה ועוד. באוקטובר 2022 הפורום התכנס תחת הסיסמה "העולם ללא הגמוניה [מערבית]". השתתפו בו מעל מאה נציגים מרוסיה ומכ-40 מדינות זרות (בדגש על סין ומדינות "העולם השלישי") והוא שימוש בעיקר להעברת מסרי הקרמלין בהקשרי המלחמה באוקראינה.⁹⁰

ארגוני בני המולדת בעולם – נבנים, מנוהלים וממומנים דרך פונקציה ייעודית בשירות החוץ הרוסי – "הסוכנות הפדראלית לענייני חבר העמים, בני המולדת החיים בחו"ל ושת"פ הומניטרי בינלאומי" (בקיצור: Rossotrudnichestvo). פעילות הסוכנות מפקחת על-ידי הנשיא הרוסי פוטין והיא פרסה בעבר את משרדיה בכ-80 מדינות העולם רבים מהם בתוך שגרירויות רוסיות. עם משימותיהם נמנה ארגון אירועי תרבות רוסית וכניסים למיניהם, כולל בנושאי האקטואליה הפוליטית, כמו גם תהלוכות וקונצרטים לרגל יום הניצחון על גרמניה הנאצית. כמו כן, התקשורת הרוסית הרשמית מנצלת אותם לחיזוק מסריה בזירה הפנים רוסית – למשל, על הפליית יוצאי רוסיה במערב ועל תמיכת הציבור במערב במלחמת אוקראינה. לדוגמא, "החזית האנטי-נאצית הישראלית" שפועלת בארץ בחסות משה"ח הרוסי, דרך רוסוטרוזניצ'סטבו, הוצגה בטלוויזיה הרוסית כמספקת סיוע הומניטרי למזרח אוקראינה.⁹¹

השליטה של רוססוטורודניצ'סטבו בארגוני בני המולדת מתבצעת דרך "הוועד העולמי של בני המולדת החיים בחו"ל" והיא התהדקה מאוד לפני כעשור, כאשר הרוסים החלו להשקיע יותר כספים בפעילותם ודרשו דיווחים על העבודה שעשו. לאחר הכיבוש של חצי האי קרים ב-2014, הקרמלין תפס את הארגונים הללו כניצבים בחזית המאבק נגד הסנקציות המערביות שהוטלו על רוסיה. נדרש מהם לארגן פעולות מחאה ופניות לתקשורת המערבית ואף לפעול ישירות מול הרשויות בארצותיהן להסרת הסנקציות (בקשה רשמית ברוח זו אף הוגשה לבית הלבן האמריקאי). ב-2016 הפרלמנט האירופי קבע כי רוססוטורודניצ'סטבו הוא אחד מאמצעי התעמולה הרוסית.⁹²

במדינות רבות הרוסים מפעילים את ארגוני בני המולדת דרך ארגוני הגג שנקראים "הוועד המתאם של ארגוני בני המולדת מרוסיה" (KSORS). לדוגמא, בארה"ב ארגון כזה חולש על ארגוני-משנה רבים – "המרכז הרוסי בניו יורק", "הקונגרס של האמריקאים ממוצא רוסי" ועוד. לפי משרד המשפטים האמריקאי, KSORS המקומי קיבל עד לאחרונה מימון ישיר מהשגרירות הרוסית בווישינגטון, מממשלת מוסקבה וכן מארגונים לא-ממשלתיים רוסיים שמפוקחים על-ידי המדינה הרוסית.⁹³

באוסטריה אירגן KSORS המקומי (יולי 2022) סמינר לבכירי המשטרה ובמהלכו הגן על עמדת רוסיה במלחמתה באוקראינה. גוף זה גם העניק חסות לקבוצת "מיר מדיה" (Mir Media) שמנהלת את New Vienna Journal, מגזין מקוון אוסטרי בשפה הרוסית;⁹⁴ והוא גם מחה בקביעות נגד תיאורה של רוסיה בתקשורת האוסטרית ובמרחב הציבורי שם כ"מדינה טרוריסטית".⁹⁵ ארגוני KSORS אחרים שמרו ב-2022 על פרופיל ציבורי נמוך יותר, אך עדיין בעמודי האינטרנט הרשמיים שלהם ניתן היה למצוא רובריקה "חדשות רוסיה" ובה עמדתה של מוסקבה בנושא האוקראיני, לרבות ציטוטים מדברי הנשיא פוטין, שר החוץ לברוב ודוברת משרדו זכארובה.⁹⁶

גופי הפשיעה המאורגנת הרוסית שפועלים באירופה – לפי רשויות החוק ביבשת, התקופה שלאחר פרוץ מלחמת אוקראינה עמדה בסימן של הגברה משמעותית בפעילות גורמי המאפיה הרוסית והבלארוסית (המחברים ביניהם) בארצות שונות, כאשר הדגש המרכזי הושם על הברחת סמים, אלכוהול וסיגריות. בשונה מהעבר,

הפעם ניכרו ממדים "תעשייתיים" הן של ייצור החומרים המוברחים והן של ההברחות עצמן, כך שהגורמים במערב העריכו כי המדובר בתוצאה של התערבות מדינתית בתהליכים הללו. אותם גורמים סברו כי אחת ממטרות התמיכה של מוסקבה בפושעים בני ארצה הפועלים באירופה היא ערעור המצב במדינות היעד על-ידי פגיעה בכלכלתן ובסדר הציבורי המקומי וזאת כדי להעסיק רשויות באותן מדינות בענייני הפנים שלהן ולצמצם את התערבותן באוקראינה. כן נטען כי גם באוקראינה ובמולדובה השכנה היו גורמי פשיעה מקומיים ששיתפו פעולה עם השלטונות הרוסיים ובפועל סייעו למוסקבה במימוש מטרותיה במדינה המותקפת.⁹⁷

חברות יח"צנות מערביות – לפני מלחמת אוקראינה חברות אלה היו פעילות מאוד בקידום הכניסה של תאגידי הענק הרוסיים לשווקים המערביים וכן בשיפור התדמית הכללית של רוסיה במערב.⁹⁸ רבים מאזרחי המדינות המערביות, שהיו מעורבים בפעילות זו, הם יוצאי המרחב הסובייטי לשעבר בעלי קשרים עדכניים עם רוסיה ועם נציגיה הרשמיים בחו"ל. לאחר פרוץ המלחמה, ובעקבות האיסור המפורש שהטיל המערב על חברות היחצ"נות המערביות לפעול למען אינטרסיה של רוסיה, החברות הגדולות בתחום ניתקו במופגן את קשריהן עם מוסקבה.⁹⁹ עם זאת, הן המשיכו לסייע לאוליגרכים הרוסיים, שבחרו לחיות מחוץ למולדתם אך טרם ניתקו את קשריהם ההדוקים עם משטרו של פוטין, "לטהר" את עצמם מול הרשויות והציבור במערב.¹⁰⁰ יודגש, כי הרוסיים עצמם מאמינים כי המערב פועל נגדם באותה שיטה ומפעיל מערך ענף של גופי יחצ"נות בעולם כדי לקדם אג'נדה פרו-אוקראינית.¹⁰¹ ידיעות על כך נפוצו בסוף 2022 ב"עולם השלישי", כנראה במסגרת מאמץ ההשפעה הרוסי.¹⁰²

"ענן" התומכים ברוסיה שאינם קשורים כלל או קשורים רק בעקיפין למסד הרוסי – חרף מעמדו הבלתי-רשמי וחוסר ראיות לתמיכה כספית ישירה בגורמיו השונים על-ידי מוסקבה, הוא היווה בתקופה הנסקרת נדבך נוסף, פעיל מאוד ולכן גם חשוב מאוד, במערך ההשפעה הרוסי. נמנו עמו:

א. **קהילות מקוונות של לאומנים רוסיים** – כדוגמת הקבוצה הלאומנית-אנטישמית המקוונת "מייל סטייט" (Male State) (מוכרת גם כ"מייל לגיון"). קבוצה זו,

שמונה עשרות אלפי חברים ברשת, התגלתה כתומכת נלהבת של הפלישה הרוסית לאוקראינה. אנשיה פרסמו בקביעות קריאות לרצח האוקראינים, תוך שהם מדגישים את חשיבות החיסול של הנשיא היהודי זלנסקי, והם גם הפיצו מידע כוזב על אבדות הצדדים הנלחמים באוקראינה שהדהד את מסרי התעמולה הרוסית הרשמית בנושא.¹⁰³

ב. **זירת השמאל הקיצוני במערב** – במקביל לפעילות מול חוגי הימין בעולם, הרוסים השקיעו מאמץ בקידום מסריהם על "השלטון האוקראיני המושחת", "מלחמת הפרוקסי של האימפריאליזם המערבי" ו"הניאו-נאצים האוקראינים" בשוליים הקיצוניים של השמאל הפוליטי המערבי. אתרי המרשתת של החוגים המרקסיסטים והאנרכיסטים הדהדו בקביעות את התעמולה הרוסית בנושאים אלה.¹⁰⁴ אחדים מפעילי השמאל הקיצוני המערבי אף קידמו את מסרי הרוסים בזירות עולם אחרות. עמם נמנה פעיל סטליניסטי מבלגיה בשם לוק מישל (Luc Michele). בראשית 2022 הוא השיק ברשתות החברתיות של ארצות אפריקה הדוברות צרפתית קמפיין תעמולה פרו-רוסי נרחב ומוצלח "סֶפֶרָה רוסית" (Russosphère). מישל הכחיש בתוקף כל קשר לממסד הרוסי וטען כי ניהל את "מלחמת הסייבר" שלו לבדו, בסיועם של תורמים פרטיים.¹⁰⁵

ג. **בני המולדת שחיים בחו"ל**, בייחוד בארצות היעד כמו ארה"ב וגרמניה, שחלקם שימשו סוכני השפעה של מוסקבה מיוזמתם החופשית, ללא כל זיקה לארגונים של בני המולדת ותמורה ממשית מצדם, אלא אך ורק מתוך פטריוטיות.¹⁰⁶

ד. **עיתונאים/בלוגרים זרים** שהזדהו עם עמדותיה/התנהלותה של רוסיה בעולם וקונקרטיים באוקראינה, כדוגמת אווה ברטלט (Eva Bartlett) מקנדה וְדֵן כהן מארה"ב. ברטלט, "בלוגרית עצמאית ופעילת זכויות האדם", פעלה בעבר בסוריה ומאז היא משתפת פעולה עם התקשורת הרוסית במתקפות התודעה שלה על ארה"ב, קנדה והמערב בכללו;¹⁰⁷ כהן הוא עיתונאי לשעבר בשלוחה האמריקאית של הערוץ הרוסי RT, המוכר גם כפעיל פרו-פלסטיני ובימאי הסרט הדוקומנטרי "Killing Gaza" (2018).¹⁰⁸ מאמרו על התעמולה האוקראינית-אמריקאית נגד רוסיה (מרץ 2022) זכה להדהוד בתקשורת וברשתות החברתיות

ברוסיה ובעולם.¹⁰⁹ בגרמניה, בלטו בפעילותם הבלוגרים הפרו-רוסיים אלינה ליפ (Alina Lipp) ותומס רופר (Thomas Röper). השניים תרגמו והפיצו טענות של התקשורת הרוסית והוזמנו תדיר לתוכניות אירוח בטלוויזיה הרוסית, אך לא ידוע האם מומנו ישירות על-ידי הממשלה הרוסית.¹¹⁰

ה. לצד הבלוגרים המזוהים פעלו במרשתת גם בלוגרים בלתי מזוהים, כדוגמת הדמות המכונה Nora Berka. זו הייתה פעילה מאוד בהדהוד הנרטיב הרוסי ברשתות החברתיות "האלטרנטיביות" של הימין הקונסרבטיבי/הקיצוני בארה"ב (Gab, Parler, Getter) לקראת בחירות אמצע הכהונה (נובמבר 2022).¹¹¹

ו. **קהילות וירטואליות של פעילים אנטי-ממשלתיים/מערביים** (סרבני חיסונים, חובבי תיאוריות קונספירציה ועוד) – אלה התגלו כ"צרכנים" נאמנים ו"משווקים" פעילים של הנרטיבים הרוסיים על אוקראינה, טרם הפלישה ואחריה, ולכן ניתן להגדירם כיום כחלק אינטגרלי בנדבך "הענני" של מערך ההשפעה הרוסי.¹¹²

ז. **אנשי אקדמיה ואומנים זרים שמזדהים עם עמדותיה/התנהגותה של רוסיה** – נציג מובהק של קבוצה זו הוא הפרופסור האמריקאי המנוח סטפן פ' כהן (Stephen F. Cohen), חוקר רוסיה נודע, שב-2015 יסד ארגון בשם "הוועד האמריקאי ל[קידום] הסכמה אמריקאית-רוסית" (ACURA). כהן הגן בלהט על משטרו של פוטין, הגדיר את אוקראינה כישות מדינית "מלאכותית" ולאחר הכיבוש של חצי האי קרים טען כי המדובר בתוצאה של מדיניות אמריקאית כושלת בזירה.¹¹³ ב-2022 אלמנתו קטרינה ואנדן חויבל (Katrina vanden Heuvel), אשת רוח ותקשורת מפורסמת בזכות עצמה ודמות בולטת ב-ACURA, הופיעה בתקשורת האמריקנית עם קריאה לסיומה המהיר של המלחמה (שפירושו הוא כניעת אוקראינה).¹¹⁴

ח. בקרב האומנים הזרים שמזדהים עם רוסיה ומהדהדים את מסריה בנוגע למלחמה באוקראינה יוזכר, למשל, הזמר הבריטי רוג'ר ווטर्स (Roger Waters). הלה מאמץ ללא עוררין את עמדת מוסקבה לגבי אשמתן של

ושינגטון וקייב בפרוץ המלחמה ובפברואר 2023, לבקשת הרוסים, אף נאם ברוח זו במועצת הביטחון של האו"ם.¹¹⁵

ט. **קבוצות האקרים עצמאיות שאינן כפופות למדינה הרוסית אך עובדות אתה –**

הדוגמא הבולטת לתופעה זו היא התשתית KillNet שאחרי פברואר 2022 ביצעה תקיפות מתוקשרות באוקראינה ובמערב, כולל ארה"ב. הקבוצה, שאחדים מנציגיה התראיינו בתקשורת הרוסית, פנתה לתשתיות אחרות מסוגה וגם לציבור אוהד ברחבי תבל (אותו היא כינתה "הלגיון" שלה) בהצעה לנצל את הבוטים שהיא פיתחה לקידום מתקפות DDoS נגד יעדיה האוקראיניים והמערביים.¹¹⁶

פרק ג': יעדי העל של מערך ההשפעה הרוסי בהקשר של המלחמה באוקראינה

בתקופה שקדמה למלחמה באוקראינה מערך ההשפעה הרוסי פעל במדינה זו נמרצות להחלשה ולפילוג של ההנהגה והחברה המקומיות. זאת, באמצעות העמקת שסעים לאומיים, דתיים, פוליטיים וכלכליים, כמו גם על-ידי טיפוח תחושות של חוסר האמון בממשלה, במוסדות השלטון, בצבא ובשירותי הביטחון.¹¹⁷ בין השאר, נעשה שימוש אקטיבי בסוגיית החיסונים נגד נגיף הקורונה, כאשר חוסר הנכונות של שלטונות אוקראינה להכיר בחיסון הרוסי "ספּוֹטְנִיק וִי" הוצג על-ידי התקשורת הממלכתית הרוסית והגורמים הפרו-רוסיים ברשתות החברתיות האוקראיניות כ"בגידה בעם האוקראיני".¹¹⁸

בה בעת, בזירה הבינלאומית, בדגש על המערב, הרוסים התאמצו לבודד את אוקראינה על-מנת להקל לעצמם את משימת ההשתלטות עליה. הם הפיצו בקביעות טענות בדבר "אופיו הניאו-נאצי" של המשטר האוקראיני, הפשעים שהוא, כביכול, ביצע במזרח הבלדני של ארצו, ובמקביל טענו כי אוקראינה היא שטחם ההיסטורי והידוק השת"פ של המערב אתה מערער יציבות באירופה ובעולם כולו.¹¹⁹

בעיני הרוסים עצמם, מאמצי ההשפעה שלהם בשני הווקטורים האמורים הצליחו מעל ומעבר במבצע ההשתלטות שלהם על חצי האי קרים (2014): בקרב אוכלוסיית המקום בלט יסוד פרו-רוסי, שסייע מאוד לתוכנית ההשתלטות, גורמים אנטי-רוסיים פעילים נוטרלו מהר מאוד, ואילו שאר התושבים נותרו מבולבלים ואדישים; יחידות הצבא האוקראיני, שחננו בחצי האי, לא גילו התנגדות לפלישה; וגם המערב קיבל אותה די בשוויון נפש והסתפק בסנקציות כלכליות לא מספקות בעליל שבלמו את צמיחתה השנתית של כלכלת רוסיה ב-0.2 אחוז בלבד.¹²⁰

נראה, כי לקראת המלחמה הנוכחית הדרגים המדיני, הצבאי והמודיעיני במוסקבה ביקשו לשחזר את ההישג הזה בקנה מידה כלל-אוקראיני. בשלהי 2021 – ראשית 2022, טרם גיבוש ההחלטה הסופית על הפלישה, מערך ההשפעה הרוסי פעל נמרצות בכמה מישורים במקביל:

1. העברת מסרי הרתעה להנהגה האוקראינית ולמערב, לפיהם מוסקבה עומדת על כיבוד "אינטרסיה הטבעיים" באוקראינה ובמסגרת מאמצה להגן עליהם תהיה מוכנה להרחיק לכת במישור הצבאי. מסרים ברוח זו הועברו במישור המדיני ובאמצעות ריכוז/תמרונים של כוחות הצבא הרוסי מול קטעי הגבול הרלוונטיים של אוקראינה.¹²¹

2. ריכוז המאמץ של התקשורת הרוסית הרשמית (בשפה הרוסית ובשפות אחרות) ושל הגורמים "הרשתיים" וה"ענניים" מהדהדים את מסריה (ר' פירוט בפרק הקודם) בעיצוב הלכי הרוח הנוחים למוסקבה באוכלוסיית אוקראינה ובדעת הקהל העולמית.¹²²

3. קידום מבצעי סייבר להשפעה (ר' פירוט בהמשך) שנועדו להמחיש לקהלי היעד הרלוונטיים (הנהגת/ אוכלוסיית אוקראינה, מנהיגי המערב) את עליונותה של רוסיה במרחב הקיברנטי האוקראיני.¹²³

4. הגברת הפעילות של סוכני ההשפעה שפיתח המודיעין הרוסי בקרב הממסד האוקראיני לקידום המסרים שהועברו לקיבוי והכנתם לקראת פעולה צבאית רוסית אפשרית ותפיסת השלטון על-ידם.¹²⁴

לאחר שההנהגה האוקראינית ושותפיה במערב סרבו להיענות ללחצים שהגיעו ממוסקבה וזו האחרונה החליטה סופית (אי-שם באמצע פברואר) לעבור מתוכנית "ההשפעה ללא מהלך צבאי בשטח אוקראיני" לתוכנית "ההשפעה באמצעות מבצע צבאי מוגבל",¹²⁵ הדרג המדיני, הצבא, שירות החוץ והתקשורת הרשמית של רוסיה עשו מאמץ מרוכז, מתואם ונרחב להסוות את המעבר האמור. נראה שדרגי השטח של הגורמים המוזכרים לא עודכנו בדבר קיום ההחלטה על המעבר, מה שכנראה נועד להגביר את אמינותם. גם כאשר גופי המודיעין במערב, בדגש על האמריקאים, חשפו בפומבי את כוונת ההנהגה הרוסית לקדם מהלך צבאי בשטח אוקראינה, הרוסים נקטו שורה של מהליכם מדיניים, צבאיים ותקשורתיים שתכליתם הייתה לשחוק את אמינות החשיפה וכך לשמר את אלמנט ההפתעה ואת חוסר הלכידות בחברה האוקראינית ובמערכת הבינלאומית כדי להקל על הפלישה.¹²⁶

הפלישה הרוסית לאוקראינה בפברואר 2022 לוותה בקמפיין תודעתי בקרב האוכלוסייה המקומית במטרה לפגוע בלכידותה וביכולתה להתנגד, לנתקה מההנהגה בקייב, למנוע תסיסה בקברה בשטחים שייפלו בידי צבא רוסיה וגם לייצר מצג אמין של הכרת תודה מצד הציבור האוקראיני כלפי "הכוח הרוסי המשחרר".¹²⁷ אולם, לא היה מדובר במאמץ משמעותי – ייתכן, בשל הבנת מוסקבה כי ממילא חלקים גדולים בציבור המקומי (בייחוד במערב אוקראינה) לא יקלטו את מסרי הפרופגנדה הרוסית.¹²⁸ תחת זאת, **הדגש המרכזי בתוכנית הפלישה הושם על מהלך מודיעיני חשאי בניצוח השירות החמישי של שירות הביטחון הרוסי (FSB) האחראי לפעילות איסוף והשפעה במרחב הסובייטי לשעבר.**¹²⁹ סוכניה בשטח אוקראינה, שלכאורה השתלבו בממסד המקומי (בקייב ובמחוזות), היו אמורים לחבל במאמצי ההתגוננות של האוקראינים, לזרוע פניקה ובלבול בקרב הציבור המקומי ובסופו של דבר, בדומה למה שבוצע בקרים, ליטול את השלטון לידיהם.¹³⁰ במקביל, כוחות הקומנדו הרוסי, שצנחו ליד הבירה האוקראינית בשעות הראשונות של הפלישה, נצטוו לנטרל את נשיא אוקראינה;¹³¹ פונקציות סייבר שונות בקהילת המודיעין ובצבא רוסיה פתחו במתקפה נרחבת על יעדי הממשל והתשתיות הקריטיות של אוקראינה;¹³² ומהלומת טילים הונחתה על יעדים צבאיים ואזרחיים בעלי חשיבות אסטרטגית.¹³³ **למאמץ הצבאי-קינטי-קרקעי של הפלישה יועד, אפוא, תפקיד מסייע למאמץ המשולב של המודיעין להשפעה, הקומנדו, הסייבר וירי הטילים.** מנוע בשלב זה מלפגוע באופן נרחב בתשתיות המדינה המותקפת ובאוכלוסייתה,¹³⁴ הכוח הקרקעי הרוסי הפולש נדרש בעיקר להשיג אפקט תודעתי מרסן בזירות האוקראינית והעולמית וגם לבסס שליטה בשטח ובגבולות אוקראינה.¹³⁵

אולם, הפלישה הרוסית נבלמה כבר בימיה הראשונים. זאת, כנראה, מהסיבות הבאות: שחיתות ב-FSB ובקרב סוכניו באוקראינה (גנבת תקציבים ללא עשייה ממשית), שפגמה מאוד ביכולת הארגון לשחזר את הצלחת המהלך בקרים בקנה מידה כלל-אוקראיני;¹³⁶ סיוע מודיעיני חסר-תקדים של וושינגטון לקייב שהפך את המהלך הרוסי, במישוריו המודיעיני והצבאי, ל"שקוף" לצד האוקראיני ולכן גם לניתן לסיכול;¹³⁷ סיוע מערבי נרחב בבלימת מתקפת הסייבר הרוסית שליוותה את הפלישה;¹³⁸ התנהלות אמיצה ויעילה של הצמרת האוקראינית שסירבה להימלט מהמדינה ולא איבדה את

יכולת התפקוד שלה;¹³⁹ ולבסוף גם פעילות אמיצה ויעילה של כוחות הצבא ושירות הביטחון האוקראיניים, כמו גם של ההגנה האזרחית המקומית (*teroborona*), שסיכלו את המהלכים הרוסיים במישורים המודיעיני-השפיעתי והצבאי.¹⁴⁰

כבר באביב 2022, בעקבות בלימת מהלך הפלישה הרוסי על שני מישוריו ולאחר שהעם האוקראיני התוודע לתוצאות האיומות של התנהגות החיילים הרוסים בשטח (שלגביה טרם ברור האם היוותה מהלך השפעה מכוון שניזום במוסקבה¹⁴¹), הקרמלין הבין שהמומנטום לפעילות תודעתית אינטנסיבית "חיובית" מול הציבור האוקראיני (טיפוח תמיכה ברוסיה ובמעשיה באוקראינה והמרדה נגד השלטון בקייב) פוספס ולכן לא השקיע בתחום זה מאמצים ומשאבים גדולים. נראה, כי בשלב זה תפקיד המפתח בפעילות הרוסים באוקראינה עבר לידי המכלול הצבאי-קינטי, היינו כוחות צבא סדירים ושכירי החרב של קבוצת "ואגנר". מפנה זה אופיין בשחיקת הרסנים על פגיעה באזרחים, עד כדי היעלמותם הכמעט מוחלטת בהמשך.¹⁴²

איור מס' 5

עם זאת, מוסקבה לא זנחה את פעילותה במישור התודעתי שנועדה עתה לתמוך באירועי המישור הקינטי. נהפוך הוא, פעילות זו התאוששה מזעזוע הכישלון הראשוני וחזרה להתבצע בצורה סדורה, לפי הקווים הכלליים שהתהוו עוד טרם המלחמה. הסתמנו בה חמישה יעדי על שאותם קידם מערך ההשפעה הרוסי (ר' איור מס' 5 לעיל). הקידום התבצע על-ידי שילוב של נרטיבים ומסרים קונקרטיים שנגזרו מאותם

יעדים עם מהלכים צבאיים, מדיניים, כלכליים, קיברנטיים ואחרים באוקראינה גופה ובעולם (ר' פרוט בפרק ה').

להלן תיאורם של חמשת יעדי העל של מערך ההשפעה הרוסי בהקשר של מלחמת אוקראינה והנרטיבים והמסרים שנגזרים מהם:

א. פגיעה ברוח ההתנגדות של האוקראינים (ההנהגה, הצבא והציבור הכללי) וברצון המערב לסייע להם:

1. איומים לפגוע באוכלוסייה האזרחית האוקראינית וניצול הפגיעה בה בפועל

– בשאיפה לפגוע במורל החיילים האוקראינים בזירות המערכה, כמו גם במורל האוכלוסייה האוקראינית הכללית, מערך ההשפעה הרוסי (גופי תקשורת רשמיים, גורמים לא-מדינתיים בעלי זיקה לממסד הרוסי – ר' לגביהם בפרק ב') הפיץ בקביעות איומים "לסגור חשבון עם כל האוקראינים באשר הם" (ר', למשל, קריאת המנחה בערוץ הטלוויזיה RT "להרוג ילדים אוקראינים"¹⁴³) וכן מסרים כוזבים לאוכלוסיית הערים האוקראיניות על פגיעה חמורה, כביכול, בסביבת המגורים שלהם והצורך להתפנות משם באופן מידי (ר' כדוגמא פניה ברוח זו לתושבי העיר אוֹדֶסָה, בדצמבר 2022¹⁴⁴). כמו כן, הרוסים הפעילו על האוכלוסייה האוקראינית לחץ פסיכולוגי עקיף כאשר טענו, למשל, כי המשך הפעילות של צבא אוקראינה בקרבת תחנת הכוח הגרעיני שבעיר זְפּוֹרִיזְ'יָה יגרום ממש בקרוב אסון גרעיני כבד.¹⁴⁵

2. האדרת הישגי הרוסים בחזית והצלחת הפגיעות שלהם בעורף האוקראיני –

נרטיב רוסי נוסף, שנועד להסב נזק מורלי לאוקראינים ולהרתיע את המערב, התייחס ליעילותו הרבה, כביכול, של צבא רוסיה בחזית ויכולתו המשופרת לפגוע ביעדיו השונים בשטח שבשליטת אוקראינה. דוגמא לקידומו של נרטיב זה ניתן לראות בהודעת הדובר הרשמי של משרד ההגנה הרוסי (ינואר 2023) כי ארצו פגעה מרחוק בכ-600 חיילים אוקראינים בעיר קְרִמְטוֹרְסְק הנמצאת בשליטת הצד האוקראיני (הודעה זו הוגדרה כשקרית על-ידי קיב והתקשורת

המערבית).¹⁴⁶ ברמה כללית יותר, באותה תקופה הרוסים מיקדו את מאמצי ההשפעה שלהם בהאדרת הישגיהם הטקטיים בחזית ויצירת רושם של התקדמות איטית אך בלתי ניתנת לעצירה.¹⁴⁷

3. האדרת יכולותיה של רוסיה (בתמרון, באש, בספקטרום האלקטרומגנטי

ובסייבר) – עוד שיטה לפגוע ברוח ההתנגדות של האוקראינים וגם ברצון הגורמים הזרים לסייע לקייב היא להאדיר את יכולותיה של רוסיה במישורים הקינטי והקיברנטי, שכביכול מבטיחות את ניצחונה ומאיימות על המערב. בהקשר זה, בלטו: הצהרתו (דצמבר 2022) של סגן ר' המל"ל הרוסי והנשיא לשעבר דמיטרי מדבדב (Dmitrii Medvedev), לפיה ארצו מחישה ייצור של "אמצעי לחימה עוצמתיים ביותר המבוססים על עקרונות פעולה חדשים";¹⁴⁸ הצגת כלי הלחימה החדשים שכביכול כבר פעילים באוקראינה;¹⁴⁹ פרסום רוסי (דצמבר 2022) בדבר פיתוח אמצעי לאיתור התחנות של מערכת התקשורת סְטְאָרְלִינְק [המשמשת את צבא אוקראינה];¹⁵⁰ הצהרת שר ההגנה הרוסי (דצמבר 2022) על נכונותו להגדיל את צבא רוסיה ממיליון למיליון וחצי קצינים וחיילים;¹⁵¹ וכן ההצהרות החוזרות ונשנות של קבוצות הפצחנים הרוסים על יכולתן לפגוע בכל יעד באוקראינה ובמערב ובכך לעצב את שגרת החיים שם.¹⁵²

4. הרתעה/הונאה של האוקראינים ותומכיהם במערב על-ידי מצג שווא של

תכנון מתקפה מבלארוס – לדעת ראש המודיעין האוקראיני לשעבר ניקולאי מלומוז' (Nikolai Malomuzh) ופרשנים נוספים, מהלך זה של הרוסים נועד הן לרתק כוחות אוקראיניים לגבול האוקראיני-בלארוסי והן להוסיף נדבך למכבש הלחצים שמפעילה מוסקבה על קייב ותומכיה במערב בכיוון של סיום המלחמה בתנאים רוסיים.¹⁵³

5. הרתעת דיפלומטים אוקראינים ושלטונות המדינות שמארחות אותם –

מהלך בתחום זה בוצע בשלהי 2022 וכלל שליחה של "מכתבי דמים" עם חלקי גופות של חיות וכן מכתבי נפץ לכמה נציגויות אוקראינה ברחבי אירופה (סה"כ 17 מקרים). במקרה אחד, בשגרירות אוקראינה

במדריד/ספרד, נפצע עובד שהחזיק במכתב נפץ. מכתבי נפץ דומים התקבלו בשגרירות ארה"ב במדריד ובלשכת ראש הממשלה המקומי. לדעת שה"ח האוקראיני, שולחי המכתבים התכוונו להעביר מסר מאיים לאוקראינים ולתומכיהם במערב; ורשויות בארה"ב טענו כי המדובר במבצע של המודיעין הצבאי הרוסי (GU) שנוהל דרך קבוצת הימין הקיצוני הרוסי, שבתורה הפעילה גורמים בימין הקיצוני הספרדי.^{154*}

6. שכנוע ההנהגות במערב למנוע/להגביל אספקת אמל"ח מתקדם

לאוקראינה – פוטין וסביבתו השקיעו מאמצים לשכנע את מקבליהם במערב כי אספקת אמל"ח מתקדם לצבא אוקראינה תביא להארכת המלחמה ואף לעליית מדרגה מסוכנת בה. בהקשר זה, הקרמלין טען כי יהיה מוכן לתקוף את שיירות האספקה של האמל"ח המערבי וגם פיזר רמיזות סותרות הן לגבי חוסר הרתיעה שלו מפנייה לאופציה גרעינית (כולל ע"י יציאתו מהסכם סטאר"ט החדש לצמצום נשק גרעיני) והן לגבי נכונותו לשלום. כמו כן, נציגיו הבליטו את פערי העוצמות הצבאית והכלכלית בין רוסיה לאוקראינה כדי להבהיר למערב שאספקת האמל"ח המתקדם לקייב אין בה כדי לשנות את סיכויי הצדדים במלחמה.¹⁵⁵

7. טיפוח התנגדות ציבורית במערב למדיניות הסיוע לאוקראינה – הרוסים

פעלו לשכנע את הציבור הכללי במערב, כי רמת החיים שלו מדרדרת (אינפלציה, משבר האנרגיה וכו') עקב החלטת הממשלות שלו לתמוך באוקראינה ולקלוט פליטים אוקראינים.¹⁵⁶ האחרונים הוצגו כגוזלי הפרנסה/התקציבים מהמקומיים, כמפיצי מחלות, כתוקפניים כלפי נשים במדינות הקולטות ועוד.¹⁵⁷

8. טיפוח התנגדות ציבורית באוקראינה לסיוע זר – הרוסים סברו כי במקביל

להמרדת הציבור המערבי נגד מדיניות הסיוע לאוקראינה היה חשוב גם לזוע חוסר אמון כלפי הסיוע המערבי בקרב אזרחי אוקראינה עצמם. לאחרונים

* ר' פרוט על פעולות הרוסים במסגרת המאמץ שלהם לממש את היעדים המתוארים כאן בפרק ה'. כאן מובאות דוגמאות אחדות בלבד להמחשת ההגינות הנדונים.

הסבירו התועמלנים הרשמיים והבלתי-רשמיים של רוסיה, כי הסיוע אינו יעיל והוא משמש מסווה למאמץ המערב לשעבד את אוקראינה. קונקרטי, לגבי פולין טענו הרוסים בקביעות כי זו פעלה להשתלט על המחוזות המערב-אוקראיניים שהיו בשליטה הפולנית בעבר; ולגבי האמריקאים נטען כי ערכו ניסויים ביולוגיים מסוכנים על חיילי צבא אוקראינה.¹⁵⁸

ב. שלילת זכות הקיום של אוקראינה כמדינה עצמאית וקידום דה-לגיטימציה של

הנהגת המדינית-פוליטית וצבאה בעיני אוכלוסייתה והעולם כולו:

1. שלילת זכות הקיום של אוקראינה כמדינה עצמאית – במטרה לחזק את

טענתה בדבר צדקת מלחמתה באוקראינה, רוסיה פנתה בקביעות לקהלים שונים באוקראינה גופא, במערב ומחוצה לו עם המסר ששלל את עצם זכותה של אוקראינה להתקיים כמדינה עצמאית ("תוצר מלאכותי של מדיניות הלאומים הסובייטית וכן של מדיניות המערב האנטי-רוסית אחרי התפרקות בריה"מ"). מוסקבה גם הציגה את הפרויקט הלאומי האוקראיני ככושל. בתוך כך, עצם הזכות של האוקראינים להגדרה עצמית כעם נשללה תדיר ונטען כי המדובר ב"חלק מהעם הרוסי הגדול".¹⁵⁹

2. פגיעה בתדמית ההנהגה האוקראינית – זו הוצגה על-ידי הרוסים כ"אוסף

של נרקומנים" ו"יורשתה הרוחנית של ההנהגה הנאצית", כיוזמת פשעי מלחמה (שזהים, כביכול, לפשעי הנאצים) במזרח אוקראינה, כחלשה (בראשית המלחמה סופר כי הנשיא זלנסקי נמלט למערב), מסוכסכת מבפנים (בדגש על הריב המר, כביכול, בין הנשיא לרמטכ"ל), מפקירה את חייליה בשטח, כמנוהלת בשלט רחוק על-ידי וושינגטון ופועלת להביא את נאט"ו לארצה, ואף כמדרבנת את המערב להשתמש בנשק גרעיני נגד רוסיה ו/או מכינה פרובוקציות בתחום הגרעיני (כדוגמת פגיעה בתחנת כוח כלשהי בשטח אוקראינה והטלת אשמה על הצד הרוסי).¹⁶⁰

3. פגיעה בתדמית הצבא האוקראיני – גוף זה הוצג תדיר, הן באוקראינה גופא

והן בעולם, כחלש מאוד ומסתיר את אבדותיו העצומות; הישגיו בחזית תוארו כחסרי משמעות בהקשר האסטרטגי הרחב.¹⁶¹ במקביל, צבא

אוקראינה תואר, בדומה להנהגת ארצו, כ"חממה לניאו-נאצים" (בדגש על גדוד "אֶזוֹב" שנלחם בעיר מְרִיוֹפּוֹל) וכמבצע פשעי מלחמה, לרבות פגיעה באנשים שלו עצמו השוהים בשבי הרוסי, באזרחי אוקראינה, כולל הפליטים האוקראינים, ואף בתחנת הכוח הגרעינית של העיר זְפּוֹרִיזְ'יָה הכבושה בידי הרוסים – כל זה, לכאורה, כדי ליחס את ביצוע הפשעים האלה לצבא רוסיה.¹⁶² יתר על כן, הרוסים האשימו את צבא אוקראינה בשיתוף פעולה הדוק עם הפשע המאורגן המקומי – בין השאר, לצורך מכירת האמל"ח המערבי המסופק לאוקראינה וסחר באיברי החיילים שנפלו בחזית.¹⁶³

ג. הצדקת מלחמתה של רוסיה ושליטת האשמות נגדה בביצוע פשעי מלחמה:

1. **הצדקת המלחמה** – עם פרוץ המלחמה ההנהגה הרוסית ותועמלניה הציגו

לציבור הרוסי ולעולם כולו מטרות שונות ומתחלפות של הפלישה לאוקראינה – מחיסול "המשטר נאצי" בקייב ("דה-נאציפיקציה"), שהיה למוטיב המרכזי בחודשי הלחימה הראשונים, ועד ל"חיסול אוהדי השטן" ("דה-שטניזציה") ברחבי אוקראינה לקראת סוף 2022; מסילוק השלטון האוקראיני הנוכחי והשתלטות רוסית מוחלטת על המדינה המובסת לשימור של הישגיו הצנועים למדי של צבא רוסיה בזירות המזרח והדרום-מזרח של אוקראינה;¹⁶⁴ ואף "שימור השלמות הטריטוריאלית של רוסיה עצמה בגבולותיה ההיסטוריים".¹⁶⁵

2. מה שלא השתנה הוא טענת מוסקבה כי הפלישה למדינה השכנה הייתה

מעשה של אין-ברירה. מהלך זה, כביכול, נכפה על רוסיה, שנאלצה להתגונן מפני "המערב הזדוני" ושליחיו האוקראינים ("נאצים" ו/או "שטניסטים"), שפעלו יחדיו להשמיד אוכלוסייה רוסית באזורים הבדלנים של מזרח אוקראינה, לבנות יכולת תקיפה, קונבנציונלית ולא-קונבנציונלית, בגבול האוקראיני-רוסי ולבסוף גם לתקוף את רוסיה ואת שכנתה-חברתה בלארוס.¹⁶⁶

3. בתוך כך, לציבור המערבי הרוסים ניסו "לשווק" את המלחמה כשוות ערך

למלחמתם בעבר בגרמניה הנאצית;¹⁶⁷ ואילו לציבורים במדינות בריק"ס

ו"העולם השלישי" סופר כי המדובר בהמשך ישיר למאבקי העבר האנטי-קולוניאליים שלהם.¹⁶⁸ לאלה וגם לאלה הציגו את המלחמה כ"מתקדמת לפי התוכנית ומשיגה את כל יעדיה".¹⁶⁹

4. **שלילת ההאשמות בביצוע פשעי מלחמה** – באה לידי ביטוי בהכחשת הפשעים, שלטענת הצדדים האוקראיני והמערבי ביצעו החיילים הרוסים בשטחי אוקראינה הכבושים ובעורף האוקראיני, ובייחוס של אותם פשעים לצד האוקראיני דווקא. בהקשר זה, יוזכרו הנרטיבים הפופולריים מאוד של התעמולה הרוסית הרשמית: "הטבח בבוצ'ה [עיר אוקראינית] ביום על-ידי האוקראינים עצמם" ו-"אוקראינה מפגיזה את עצמה".¹⁷⁰ לעומת זאת, כך נטען, צבא רוסיה פוגע אך ורק במטרות צבאיות אוקראיניות ואינו מכוון לאזורי מגורים.¹⁷¹

5. **שיפור תדמיתה של רוסיה באופן כללי** – לנוכח הביקורת הבינלאומית העולה עליה ובידודה הגובר על-ידי המערב ושורה של מדינות לא מערביות, רוסיה שבה והדגישה באוזני העולם כולו את היותה מדינה "נורמטיבית", שבעבר שיתפה פעולה עם המערב הן במישור הבילטרלי והן על פלטפורמות בינלאומיות שונות.¹⁷² במקביל, בזירות לא מערביות, מוסקבה דאגה להזכיר את תרומתה, עוד בעידן הסובייטי, למאבק באימפריאליזם ובאפרטהייד; וגם הכחישה בתוקף את אחריותה ליצירת משבר החיטה ב-2022, שאותו היא ייחסה לאוקראינה ולמערב.¹⁷³

ד. **הרתעת המערב מהתערבות ישירה במלחמה ושיקום/חיזוק התדמית המעצמתית של רוסיה:**

1. **זריעת פחד/בהלה בקרב הציבורים במערב מפני "המלחמה המתקרבת" (רגילה/גרעינית) והחמרת המשבר הכלכלי ו/או משבר האנרגיה** – פעילות זו נועדה להרתיע את מנהיגי המערב מפני נקיטת צעדים מרחיקי לכת בעד אוקראינה ונגד רוסיה, בייחוד כניסה בלתי-אמצעית למלחמה. כך, בגרמניה ניסו הרוסים לשכנע את הציבור כי הסנקציות האנטי-רוסיות, שעליהן החליטה ההנהגה המקומית, אינן יעילות ופוגעות בעיקר בגרמניה

עצמה;¹⁷⁴ ובפולין הופצה הטענה כי התמיכה המסיבית של הממשלה המקומית באוקראינה תביא את המלחמה לשטח הפולני ולכן הציבור הפולני חייב לצאת נגד הסיוע לאוקראינים, כמו גם נגד פריסת הכוחות האמריקאיים בארצו.¹⁷⁵ ברקע, האמירות החוזרות ונשנות של גורמים שונים – מהנשיא הרוסי ועד למפקד המיליציה הפרו-רוסית בעיר דוֹנְצֶ'ק – כי "רוסיה אינה מוותרת על אופציה גרעינית".¹⁷⁶

2. כמו כן, לדעת גורמי הביטחון במערב, מתקפות מחשב רועשות למניעת שירות (DDoS) ואחרות*, שמקורן ברוסיה ו/או בקבוצות הפרצנים הזרים שאוהדים אותה (ר' אודותיהם בפרקים ב' ו-ה'), כמו גם פעילותם האגרסיבית הגלויה של מפעילי רחפנים רוסים בקרבת אתרים צבאים בגרמניה ובמדינות הסקנדינביות, במהלך 2022, נועדו לחזק את אפקט ההרתעה מול המנהיגים והציבור באותן מדינות.¹⁷⁷

3. **הקרנת עוצמה רוסית צבאית בעולם** – במאמץ להרתיע את המערב מפני התערבות ישירה במלחמה וגם לשכנע אותו ואת שאר העולם כי רוסיה רחוקה מלמצות את יכולותיה הצבאיות והמדיניות, לאורך כל תקופת הלחימה באוקראינה הצבא הרוסי המשיך לערוך תמרוני ראוה בזירות שונות. בהם בלטו: תמרונים ימיים משותפים עם הסינים והמצרים (דצמבר 2022);¹⁷⁸ התמרון הרוסי-סיני וֹסְטוֹק 2022, שבו השתתפו גם נציגים שם מדינות אחרות כמו מונגוליה, לאוס ואף סוריה (ספטמבר 2022);¹⁷⁹ ותרגילים משותפים עם משמרות המהפכה של איראן ועם צבא ונצואלה (אוגוסט 2022).¹⁸⁰ גם 2023 נפתחה בתרגיל של פריגטה "אדמירל גוֹרְשֶ'קוֹב", שלטענת הרוסים עצמם מצוידת בטילים העל-קוליים "המסוגלים לפגוע בארה"ב ובבריטניה בתוך 5 דקות".¹⁸¹

ה. **קידום דה-לגיטימציה של המערב בשטחו ובעולם והצגת מאמציו לבידודה של**

רוסיה בזירה הבינלאומית ככושלים:

* לצד התקפות ה-DDoS, רוסיה ביצעה התקפות נרחבות נגד תשתיות מחשב באוקראינה ובאירופה, שנועדו לנטרול התשתיות המותקפות ולאיסוף מידע מתוכן.

1. **האשמות כלליות** – הרוסים הפיצו בקביעות טענות על "הניאו-אימפריאליזם" ו"המיליטריזם" של המערב, בדגש על הרחבת גבולות נאט"ו מזרחה.¹⁸² ערכי המערב הוצגו ככוזבים ומשמישים אך ורק לשעבוד של שאר העולם, במיוחד הערך של חופש הביטוי, שכביכול אינו מתקיים במערב. בהקשר זה, הרוסים הרבו להלין על סגירת השלוחות של גופי התקשורת הרוסיים בעולם המערבי ב-2022, מה שלטענתם פגע בזכות הציבור המערבי לקבל מידע אמיתי על האירועים באוקראינה ועמדותיה של מוסקבה בסכסוך.¹⁸³

2. **האשמת נאט"ו והאמריקאים בסיוע ל"פשעי המשטר האוקראיני"** – כללו פרסום מידע כוזב בדבר השתתפותם, כביכול, של חיילי נאט"ו/ארה"ב בלחימה באוקראינה ומעורבות האמריקנים בבנייה של מעבודת אוקראיניות לפיתוח אמל"ח ביולוגי;¹⁸⁴ שימוש המערב בשטח אוקראינה לניהול מתקפות סייבר נגד רוסיה;¹⁸⁵ ומעורבות המודיעין המערבי (בדגש על ה-CIA האמריקאי וה-MI6 הבריטי) בהקצנת עמדותיה של קייב כלפי מוסקבה שהובילה למלחמה ובביצוע/הכנה של פעולות חבלה בשטח רוסיה (כדוגמת הפגיעה בגשר קרים, באוקטובר 2022).¹⁸⁶

3. במקביל, במדינות מזרח אירופה הקולטות בשטחן את חיילי הברית, הפיצו הרוסים שמועות לפיהן הכוחות הזרים גרמו לבעיות שונות במדינות הקולטות, לא כיבדו את האוכלוסייה המקומית והפעילו אלימות כלפי נשים מקומיות.¹⁸⁷

4. **הצגת ממשלות המערב כחלשות** – בראיית הרוסים, הדבר אמור היה לסייע בכרסום כושר המשילות של ממשלות אלה ולקדם התנגדות ציבורית מקומית למהלכי התמיכה באוקראינה, כמו גם את רגשות האירו/נאט"ו-סקפטיות.¹⁸⁸ כך, למשל, באביב 2022, הצי הצבאי הרוסי ערך במופגן תמרון במים הכלכליים של אירלנד, סירב לענות לדרישת הממשלה האירית להסתלק מהמקום, ונסוג רק כאשר ספינות דייג איריות התקרבו אליו. לדעת אנשי הביטחון במדינה, התנהגות הרוסים נועדה לאותת לציבור באירלנד כי

ממשלתו חלשה ממנו.¹⁸⁹ בפולין טענו הפרשנים בסוף 2022, כי תקיפות הסייבר הרוסיות נגד תשתיות מקומיות קריטיות ויעדי הממשל במדינה נועדו להביך את ורשה הרשמית, אגב יצירת כאוס פוליטי, ציבורי ופיננסי בשטחי המדינה.¹⁹⁰

5. **הצגת מאמצי המערב לבוזדד/להחליש את רוסיה כנושלים** – בתקופה הנסקרת רוסיה השתדלה מאוד ליצור רושם של מדינה מקובלת בזירה הבינלאומית ובהקשר זה הבליטה את יחסיה עם מדינות בריק"ס, בדגש על סין החזקה מכולן, כמו גם עם המעצמות הזירתיות של המזה"ת – טורקיה, איראן, מצרים וגם ישראל.¹⁹¹

פרק ד': גיאוגרפיה של מאמץ ההשפעה הרוסי מחוץ לגבולות רוסיה

בתקופת שלטונו של פוטין, עד למלחמת רוסיה-אוקראינה (2000-2022) הזירה הגיאוגרפית של מאמץ ההשפעה הרוסי גדלה בהתמדה. בתוך כך, הסתמנו בה כמה מוקדים (ר' איור מס' 6). הראשון והחשוב שבהם היה במרחב הסובייטי לשעבר (חבר המדינות העצמאיות והמדינות הבלטיות), שההנהגה הרוסית לדורותיה רואה בו "חיץ" הכרחי בין ארצה לעולם החיצוני העוין. שם ביקשו הרוסים למנוע/להאט כניסה והתבססות מדינית-צבאית-כלכלית של מעצמות ובריתות מערביות (ארה"ב, בריטניה, צרפת, האיחוד האירופי [להלן – א"א], נאט"ו) וכן מעצמות/מדינות לא-מערביות, כדוגמת סין, טורקיה ואיראן.

עליות חדות בעוצמתו של מאמץ ההשפעה הרוסי במרחב נרשמו בעשור הראשון של המאה הנוכחית, סביב תהליכי ההצטרפות/ההתקרבות של המדינות הבלטיות, גיאורגיה, אוקראינה ומולדובה ל-נאט"ו ול-א"א,¹⁹² ובהמשך סביב התפתחות המשבר האוקראיני, מאמצי אזרבייג'ן וליטא לנהל מדיניות עצמאית בתחום של הפקה/ייצוא האנרגיה, חילופי האליטות השולטות בארמניה ובמדינות מרכז אסיה, כמו גם סילוקו של בסיס אמריקאי צבאי מקירגיזסטן.¹⁹³

איור מס' 6

המוקד השני בחשיבותו למאמץ ההשפעה הרוסי בתקופה שעד 2022 היה המערב,

בדגש על המעצמות (ארה"ב, בריטניה, צרפת וגרמניה). שם ניסו הרוסים:

- להשפיע על עיצוב הנוף הפוליטי המקומי באופן שיחליש/יחליף כוחות שנתפסו בעיני הרוסים כעוינים (המקרה הבולט הוא המאמץ הרוסי להתערב בבחירות לנשיאות ארה"ב ב-2016¹⁹⁴).
- לבטל יוזמות אסטרטגיות שהפריעו לרוסיה (בניית מוביל הגז נאבוקו,¹⁹⁵ פריסת מערכת מכ"מ אמריקאית בצ'כיה¹⁹⁶ ועוד).
- להגביר נוכחות רוסית בשוק האנרגיה האירופי (אשר לה חשיבות כלכלית ומדינית-פוליטית במקביל).
- למזער/לבטל התערבות מערבית בעיני הפנים של רוסיה (תמיכה באופוזיציה, בארגוני זכויות האדם ובבדלנים הצ'כ'נים).
- לעודד תהליכים בזירות הפוליטיות-חברתיות של מדינות המערב (למשל, ההתעצמות של גורמי הימין השמרני/הקיצוני¹⁹⁷ והחשש הציבורי מהחיסונים נגד הנגיף קורונה) שיערערו יציבות פוליטית-חברתית מקומית וכך יפחיתו עניין/עיסוק של גורמי ממשל/חברה מקומיים ברוסיה ובחמ"ע.¹⁹⁸

המוקד השלישי, שחשיבותו עלתה מאוד בעשור האחרון, הוא המזרח התיכון.

תחילה, היו אלה בעיקר טורקיה ומדינות המפרץ הפרסי. הראשונה כשותפה כלכלית חשובה של רוסיה, כשחקנית פעילה בזירה הקווקזית והמרכז-אסייתית, כתחנת המעבר לייצוא האנרגיה לאירופה וגם כעורף לוגיסטי לבדלנים הצ'כ'נים; והאחרונות – כיצואניות האנרגיה, שמולן מתאמים את מדיניות ההפקה/המחירים, וכגורם הדתי החשוב ביותר בעולם האסלאם (ערב הסעודית) לו השפעה רבה, ישירה (דרך ההשקעות והתעמולה הדתית) ועקיפה (דרך המכסות השנתיות לצלייני החאג') על קהילות המוסלמים ברוסיה גופא.

בעשור האחרון גדלה גם חשיבותן של מדינות נוספות בזירה:

- סוריה – כבסיס צבאי-מודיעיני שפעילותו מכוונת בעיקר נגד הנוכחות הצבאית המערבית בזירה.

- מצרים – כמעצמה מזרח-תיכונית ואפריקאית ולקוחה בפועל/ פוטנציאלית של ייצוא רוסי חקלאי/טכנולוגי.
- איראן – כמעצמה עולה ב-מזה"ת ובזירות סמוכות נוספות, כשותפה כלכלית ומדינית-צבאית, בדגש על ההקשר הסורי.
- ישראל – כמעצמה זרתית, מקור לטכנולוגיות מתקדמות, שחקנית פעילה במרחב הסובייטי לשעבר, איום מרכזי על הנוכחות הרוסית בסוריה ואף כשותפה של מוסקבה לפרשנותה לגבי אירועי מלחמת העולם השנייה ולחלק מטענותיה נגד העולם המערבי-ליברלי.

בנוסף, בשנים 2000-2021 גבר מאוד מאמץ ההשפעה המדינית-פוליטית-חברתית של רוסיה בקרב שותפותיה לבריק"ס, בזירת הבלקן ובמדינות "העולם השלישי". בשתי הקבוצות האחרונות הדגש הושם על מדינות כמו סרביה, קובה, ניקרגואה, ונצואלה, בוליביה ורפובליקה המרכז-אפריקאית, שבחלקן נחשבו בעבר לבנות חסותה של בריה"מ ובעשורים האחרונים ניהלו מדיניות לעומתית ביחס לארה"ב ולמערב כולו. מכיוון שאין ביכולתה של רוסיה להשתוות למערב ולסין במישור הכלכלי-טכנולוגי, היא פעלה למינוף היכולת שלה לסייע למדינות אלה במישור הצבאי-ביטחוני (אספקת אמל"ח, שיגור שכירי חרב רוסים) וכן לניצול המעמד שלה כספקית אנרגיה וחיטה. לצורך חיזוק השפעתה במרחבים האמורים, רוסיה אף יסדה תשתיות של הפצת מידע אוהד ב-/ממדינות כמו סרביה, סודן, גנה וניגריה.¹⁹⁹

מאז פרוץ המלחמה באוקראינה המרחב הסובייטי לשעבר הוסיף להיות אחד המוקדים החשובים ביותר במאמץ ההשפעה הרוסי העולמי, אם כי נראה שתשומת הלב המרכזית בו ניתנה לאוקראינה, כזירת הלחימה. כך, לגבי תחום הסייבר לבדו גילתה חברת מייקרוסופט כי הפעילות הרוסית בו בשטח אוקראינה בחמשת חודשי הלחימה הראשונים עלתה ב-216% לעומת התקופה שקדמה למלחמה. בין מטרותיה החשובות של הפעילות הזאת הייתה השפעה על ההנהגה, הצבא והציבור האוקראיניים.²⁰⁰ דגש רב במאמץ ההשפעה הרוסי הושם גם על בלארוס השכנה,

אותה ניצלה רוסיה הן כפלטפורמה לפעילות צבאית/תודעתית נגד אוקראינה והן לפעילות תודעתית מול פולין והזירה הבלטית.²⁰¹

ניכר כי, יחסית לפעילות באוקראינה ובלארוס, הפעילות במדינות נוספות של המרחב הסובייטי לשעבר (בעיקר במרכז אסיה, במולדובה, בגיאורגיה ובמדינות הבלטיות) תפסה מקום משני. וגם היא כוונה בעיקר לנושא האוקראיני – שינוי דעת הקהל המקומי (בדגש על הקהילות הרוסיות במרחב) לטובת רוסיה והרתעת ההנהגות המקומיות וארגוני זכויות האדם המנסים לסייע לאוקראינה ולפליטים משם מנקיטת צעדים אנטי-רוסיים חריפים שישפיעו על מהלך המלחמה.²⁰²

עם זאת, נושאים נוספים, שנתפסו בעיני הקרמלין כבעלי חשיבות אסטרטגית (למשל, שימור השת"פ במסגרת ארגון האמנה לביטחון משותף ושימורה של ארמניה כעמדה הקדומנית הרוסית בקווקז), הוסיפו לחולל את פעילות ההשפעה הרוסית במרחב.²⁰³

גם המערב שמר בתקופה הנסקרת על מעמדו כמוקד ההפעלה של מאמץ ההשפעה הרוסי. זאת, למרות מהלכי המניעה שנקטו הממשלות המקומיות הן נגד גופי התקשורת הרוסית הממלכתית (שלפני המלחמה פעלו במרחבים האירופי והצפון-אמריקאי כמעט באין מפריע) והן נגד הארגונים המקומיים של דוברי רוסית שנהנים מחסות מוסקבה (ר' פירוט בפרק ב').

בתוך כך, ניכרו מוקדי-המשנה של ההשפעה הרוסית במרחב האירופי – מול המדינות שפיתחו בעבר (וטרם מחקו לגמרי) תלות באספקת הגז הטבעי מרוסיה ו/או אשר האליטות הפוליטיות שלהן קרובות לקרמלין מבחינה אידיאולוגית (גרמניה, הונגריה, צ'כיה, בולגריה, סרביה, איטליה ועוד) וכן מול המדינות שנתפסות במוסקבה כמעניקות סיוע פעיל ביותר לאוקראינה/פליטים אוקראינים ו/או תורמות למאמץ ההתעצמות/ההרחבה הנוכחי של נאט"ו (ארה"ב, בריטניה, פולין, המדינות הבלטיות, שוודיה, פינלנד ועוד).²⁰⁴ באחדות מהמדינות האלה (הונגריה, בולגריה, סרביה ועוד) הרוסים נהנו מנוכחות/יעילות רבה של גורמי ההשפעה שלהם (שליחים מרוסיה ומקומיים) ואף מהיכולת לפעול משם ב-/מול מדינות אחרות שבהן מהלכי ההשפעה הרוסיים נבלמו במהלך 2022 (ר' פירוט בפרקים ה' ו-ו').

לגבי המזה"ת נראה כי מהלכי ההשפעה המדינית-כלכלית של רוסיה גברו בו בתקופה הנסקרת. זאת, תוך ניצול זיכרונותיה הקולקטיביים הטובים של האוכלוסייה המקומית מהתקופה הסובייטית ואת יחסה השלילי למערב. מה שעניין את הרוסים בזירה הוא בעיקר יכולת התרומה שלה למאמץ המלחמתי הרוסי באוקראינה (הפיכת איראן וטורקיה לספקיות אמל"ח לצדדים הנלחמים; תפקידה החשוב של אנקרה כמתווכת/מפעילת לחץ מול המערב וקייב) וליצוא האנרגיה הרוסי (תיאום מדיניות ההפקה/המחירים מול מדינות המפרץ; טרנזיט דרך טורקיה). עם זאת, הרוסים היו ערים גם למשקלן המדיני-כלכלי הרב של מעצמות הזירה (טורקיה, איראן, ערב הסעודית, מצרים) ב"עולם השלישי" (בדגש על אסיה ואפריקה), שאותו, כאמור, מבקשת מוסקבה לרתום למאמץ שלה לשינוי הסדר העולמי.²⁰⁵

במדינות בריק"ס, בזירת הבלקן וב"עולם השלישי" העלייה במאמצי ההשפעה המדינית-פוליטית-חברתית של מוסקבה (ביחס לתקופה שקדמה למלחמת אוקראינה) בלטה אף יותר מאשר בזירת המזה"ת. כך, למשל, בהודו דווח בשלהי מרץ 2022 על אלפי חשבונות טוויטר מקומיים שהפיצו מסרי תמיכה ברוסיה, במלחמתה באוקראינה ובנשיא פוטין באופן אישי; וגם באפריקה פעילות ההשפעה הרוסית בתקשורת וברשתות החברתיות המקומיות גברה מאוד מאז פברואר 2022, מגובה בסיוע ביטחוני למדינות הזירה (מכירות אמל"ח ושיגור שכירי חרב רוסים).²⁰⁶

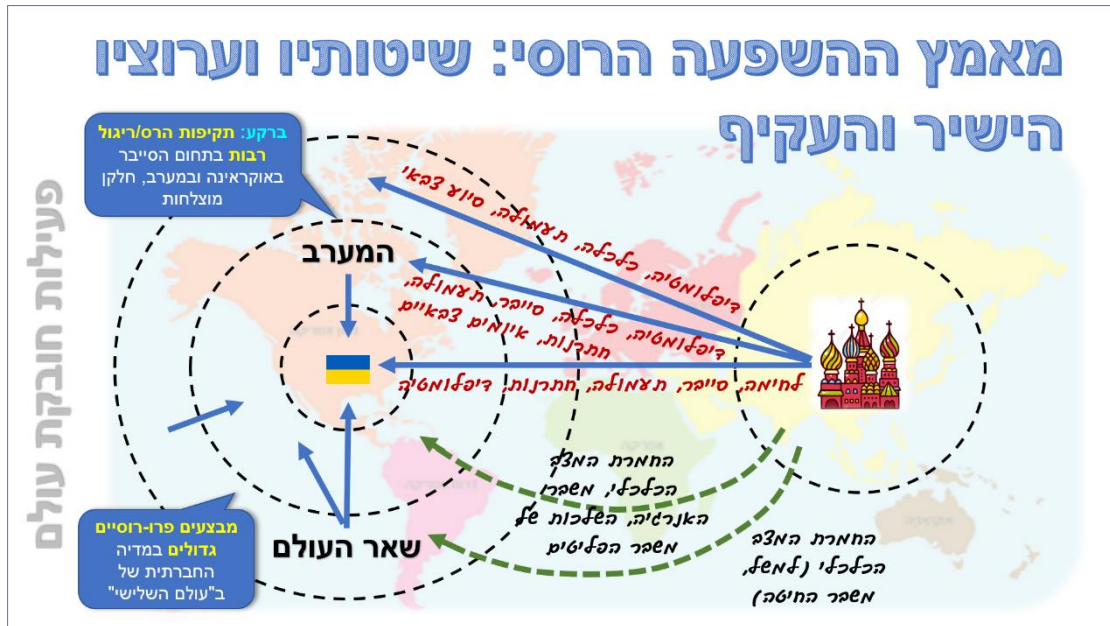
לצד ארבעת המוקדים "המסורתיים" הנ"ל של מאמץ ההשפעה הרוסי, מאז פברואר 2022 הסתמן המוקד החמישי – הרפובליקה העממית של סין. בעבר נתפסו הסינים בעיני הרוסים כ"אגוז קשה לפיצוח" ולכן, יחסית למקומות אחרים בעולם, הקרמלין לא השקיע בהשפעה עליהם משאבים משמעותיים. לעומת זאת, ב-2022-2023 ניכר הניסיון של רוסיה לרתום לצדה הן את השלטון הקומוניסטי של סין, לרבות המערכות התקשורתית והכלכלית שכפופות לו, והן את הציבור הכללי הסיני. הידוק הקשר עם בייג'ינג חשוב למוסקבה לא רק בהיבטים של מתן גיבוי מדיני למאבק נגד אוקראינה ושל עקיפת הסנקציות המערביות שהוטלו על רוסיה, כי אם גם בהיבט המסע האנטי-מערבי שאותו מנהל כיום משטר פוטין במדינות בריק"ס, הבלקן ו"העולם השלישי".

ההשפעה הרוסית על הסינים מוקדה בעיקר בערוץ המדיני (מגעי המנהיגים והדיפלומטים), אולם ניכרו גם המאמץ של מערך התעמולה הרוסי הרשמי להדק קשר עם מקבילו הסיני (לרבות המגעים בין בכירים והזמנת עיתונאים סינים לאזורי הלחימה באוקראינה) וכן התעמולה הרוסית ברשתות החברתיות הסיניות ובשפה הסינית מחוץ

לסין.²⁰⁷

פרק ה': דפוסי הפעולה של מערך ההשפעה הרוסי

איור מס' 7

בתקופה שלפני מלחמת אוקראינה מערך ההשפעה הרוסי פעל בשלל שיטות הן נגד היריב האוקראיני עצמו (השלטון, הצבא, הציבור) והן מול מדינות המערב, שגילו יחס חיובי כלפי עמדת קייב, על-מנת לשנות את עמדתן ולהשפיע דרכן על אוקראינה. כן הופעל לחץ על הגורמים הללו דרך המדינות של בריק"ס ו"העולם השלישי" (ר' איור מס' 7). בפעילות זו בלטו דפוסים הבאים:

- א. **ניצול ערוצי הידברות ישירים עם המערב להעברת מסרי הרתעה** – לטענת ראש ממשלת בריטניה לשעבר בוריס ג'ונסון, במסגרת המגעים שהוא ניהל עם מוסקבה לקראת הפלישה הרוסית לאוקראינה (ינואר 2022), הנשיא הרוסי פוטין איים עליו באומרו: "טיל שלנו יכול להגיע לבריטניה תוך דקה";²⁰⁸ ועוד קודם (2014) פוטין, לפי הודאתו האישית בתקשורת הרוסית, איים על עמיתיו המערביים בתגובה גרעינית על התערבותם האפשרית במשבר סביב חצי האי קרים.²⁰⁹
- ב. **קמפיינים בתקשורת הממלכתית הרוסית הפועלת ב-/מול מדינות זרות** – אלה נועדו לקעקע את אוקראינה העצמאית ואת גורמי החוץ שתמכו בה ולהטמיע בקרב קהלי היעד את רעיון האיחוד בין אוקראינה לרוסיה. מסרי

הקמפיינים הללו הועתקו תדיר על-ידי גורמי התקשורת הזרים שהיו בבעלות סוכני ההשפעה הרוסיים ו"ידידי רוסיה" (ר' אודותיהם בהמשך).²¹⁰

ג. **קמפיינים פיקטיביים ברשתות החברתיות לקידום נרטיבים רוסיים** – כאן דובר בעיקר בהדהוד, בשפות שונות, של הצהרות הגורמים הרוסיים הרשמיים ושיימינג לפוליטיקאים אוקראינים ומערביים. קמפיינים כאלה התנהלו באמצעות אלפי חשבונות אמיתיים ופיקטיביים, תוך ניצול האלגוריתמים שמגבירים את נראות הפרסומים (רכש "ליוקים", יצירת פרופילים/מספרים פיקטיביים של עוקבים; כתיבת הערות פיקטיביות ויצירת שיתופים פיקטיביים).²¹¹

ד. **תקיפות סייבר מזיקות לעיצוב תודעת קהלי היעד** – במשך שנים אוקראינה הייתה יעד לתקיפות הסייבר הרוסיות שנועדו לשבש את חיי השגרה של תושבי המדינה, לזרוע בקרבם פחד ופניקה שיובילו לחוסר הרצון להתנגד לרוסיה במישור המדיני-פוליטי וייתכן גם במישור הצבאי. בשבועות שלפני פרוץ מלחמת 2022, אוקראינה חוותה את מתקפת הסייבר הגדולה בתולדותיה שניהלה קבוצת "Ghostwriter" המשויכת למודיעין הצבאי הרוסי (GU). מהלכי המשנה של התקיפה, שהיו מתואמים ברמה גבוהה, השביתו את אתרי המרשתת של משרדי ממשלה ובנקים אוקראיניים, לעתים למשך שעות.²¹²

ה. **תקיפות/הונאות סייבר לצורך גנבת מידע ופרסומו** (תוך שילובו עם מידע כוזב) – תקיפות אלה בוצעו באוקראינה ובארצות המערב (למשל, בגרמניה), כשבוע לפני הפלישה לאוקראינה על-ידי תשתיות הפצחנים הרוסיים "Ghostwriter" (ר' בסע' קודם) ו-"Snake" המשויכת לשירות הביטחון הפדרלי הרוסי (FSB). מידע פנימי של שירות החוץ האוקראיני, שדלף בתקיפה, הוצע אחר כך למכירה והוצא ב"רשת האפלה" (דֶרְקֶט).²¹³

ו. **גיוס והפעלה של סוכני השפעה** – הרוסים פעלו לטפח פוליטיקאים זרים מושחתים, כדוגמת הפוליטיקאי האוקראיני הבכיר ויקטור מדבדצ'וק (Viktor Medvedchuk). הלה היה מקורב מאוד ובגלוי לקרמלין, קרא לשיפור היחסים בין מוסקבה לקייב וניסה להפעיל את מנגנוני המדינה האוקראינית (ביה"ד

- לענייני החוקה ועוד) נגד ההנהגה המקומית. זאת, בנוסף להפצת האשמות כוזבות נגד מוסדות המדינה ופוליטיקאים בכירים בעלי עמדות אנטי-רוסיות.
- ז. **טיפוח "ידידים" בקרב מנהיגים/מעצבי דעת קהל זרים** – נעשה בעיקר דרך השקעות חשאיות/ לא שקופות במפלגות, מסעות בחירות, ארגונים חברתיים שונים וגופי תקשורת. לפי בדיקה מקיפה שערך הפרלמנט האירופי, בעשור האחרון הרוסים פעלו בשיטה זו ברחבי אירופה לפחות 50 פעמים, תוך השקעה של מאות מיליוני דולרים.²¹⁴ כמה מ"הידידים", שטיפחו הרוסים באופן זה, נקטו בסוגיות האוקראינית ואחרות עמדות גלויות שהיו נוחות מאוד לקרמלין.²¹⁵ הדוגמה הבולטת ביותר היא הצלחת הרוסים, דרך אחד מאנשיהם שהתאזרח בקפריסין, להקים באי מפלגה פוליטית לגיטימית שפעלה לקידום האינטרסים של מוסקבה, לברות בנושא ביטול הסנקציות נגד רוסיה.²¹⁶
- ח. **חתרנות באמצעות הכנסייה האורתודוקסית הרוסית** – זו פעלה באופן אגרסיבי ונרחב להמרדת האוכלוסייה האוקראינית כנגד השלטון בקייב, בייחוד במחוזות המזרחיים של המדינה.²¹⁷
- ט. **לחץ דיפלומטי** – הופעל במקביל בערוצים שונים: דרך הארגונים הבינלאומיים כדוגמת האו"ם, האבש"א והנאט"ו, לצד היחסים הבילטרליים עם אוקראינה ומדינות רלוונטיות שונות. באמצעותו (כאשר הוא מגובה בריכוזי הצבא הרוסי בגבולות אוקראינה ובסיוע רוסי צבאי/אחר לבדלנים), הצליחה מוסקבה לכפות על קייב שני הסכמים להפסקת הלחימה במזרח אוקראינה ("הפרוטוקולים של מינסק", שנחתמו ב-2014-2015) ובהמשך הציגה דרישות הן למדינה האוקראינית (למשל, הדרישה לנהל מו"מ עם הבדלנים במזרח המדינה) והן למערב (הדרישה לוותר על רעיון הצירוף של אוקראינה לא"א ולנאט"ו).²¹⁸
- י. **לחץ כלכלי** – בהקשר האוקראיני, האמצעים הכלכליים העוצמתיים ביותר שבידי הרוסים היו צמצום אספקת הגז הטבעי לאוקראינה ודרכה לאירופה (אירוע השיא – סגירת הברזים בחורף 2009) ובניית "המוביל הצפוני" (נוֹרְד סְטְרִים) שעקף את השטח האוקראיני (תחילת הפעילות ב-2011). לכך נוספו חרמות

מסחריים וסנקציות אישיות נגד אנשי עסקים קונקרטיים, מה שצמצם את התל"ג של אוקראינה מ-183 מיליארד דולר ב-2013 ל-91 מיליארד ב-2015.²¹⁹

יא. **לחץ צבאי** – פרט למהלכים צבאיים ישירים ובאמצעות כוחות הפרוקסי ב-2014 (כיבוש חצי האי קרים וניתוק מזרח המדינה), זה התבטא בעיקר בהגברת הנוכחות/הפעילות הצבאית הרוסית בגבולות אוקראינה (למשל, באביב 2021 ובשבועות שקדמו לפלישת 2022),²²⁰ אך לעתים גם בפרובוקציות גלויות כדוגמת ההשתלטות על שלוש ספינות של חיל הים האוקראיני (נובמבר 2018).²²¹ לחץ במישור הצבאי הופעל לעתים גם על הכוחות המערביים שפעלו בזירת הים השחור (למשל, שיבוש מתקשר של פעילות מטוסי הביון המערביים באגן הים השחור).²²²

אחרי הפלישה לאוקראינה הרוסים הוסיפו לפעול נגדה ונגד מדינות המערב המסייעות לה באותה מתכונת שכללה **הפעלה אינטנסיבית, נרחבת ומתואמת של אמצעי השפעה מגוונים** (צבאיים, דיפלומטיים, תקשורתיים, כלכליים, דתיים, קיברנטיים וכו' – ר' איור מס' 7 לעיל).

בתוך כך, לצד ההשפעה הישירה על היעדים הזרים, ההנהגה הרוסית קידמה גם **השפעות אגביות** של התנהגות צבאה באוקראינה (גל מהגרים לאירופה, מחסור בחיטה במדינות "העולם השלישי", פגיעה באספקת חשמל למדינות שכנות²²³ ועוד) ומערך ההשפעה הרוסי, שפעל מול הזירה הבינלאומית, עשה בהשפעות אלה שימוש קבוע להשגת מטרותיו.²²⁴

בתקופה האמורה בלטו דפוסי פעולה הבאים של מערך ההשפעה הרוסי:

א. **הצהרות הבכירים הרוסים בדרגים המדיני, הצבאי והכלכלי** – מראשית הפלישה, בכירי המשטר הרוסי שחררו לקהלי הפנים והחוץ שלהם הצהרות לוחמניות בנוגע ליעדי הצעד שנקטו, ניהולו והישגיו. בהמשך, הצהרותיהם התמתנו ולוו בטענות כי, עקרונית, רוסיה מוכנה למו"מ.²²⁵ בתוך כך, בלטה השיטה של שידור נאומים/ראיונות מוקלטים של מנהיגי המדינה (בדגש על פוטין), כולל הנאומים שכנראה נערכו (לעתים, ברשלנות) מקטעים שהוקלטו

במקומות/זמנים שונים.²²⁶ המוטיבים המרכזיים שבהצהרות ההנהגה הרוסית, שנועדו לקהלי החוץ, היו כדלהלן:

1. הצדקת הפלישה לאוקראינה, תוך שימוש בנימוקים כגון: "מכת מנע לעצירת תוקפנות מערבית-אוקראינית", "הגנה על עצמאותנו וריבונותנו האמיתית", "שחרור שטחינו ההיסטוריים".²²⁷ אלה הן קלישאות שנועדו לא רק לאוזניים רוסיות, אלא גם לקהלים זרים, בדגש על אלה הלא-מערביים, והן אכן הופצו בקביעות ברחבי תבל (בייחוד, בעקבות נאומו השנתי של פוטין בראש השנה האזרחית).²²⁸
2. איומים מרומזים-גלויים להשתמש בנשק גרעיני בתגובה לפעולות שונות של האוקראינים ושל המערב;²²⁹ איומים להגיב בחריפות על העברה של סוגי אמל"ח מסוימים (למשל, מערכת הגנ"א אמריקאית פטריוט) לצבא אוקראינה;²³⁰ איומים כלפי מדינות שכנות אחדות (מולדובה, קזכסטן) לבל תתמוכנה בעמדת אוקראינה/המערב בסוגיה האוקראינית ו/או תבצענה "צעדים אנטי-רוסיים".²³¹ איומים אלה מהודהדים בקביעות על-ידי תועמלנים רוסים בכירים.²³²
3. הצהרות בדבר הפרובוקציות, שכביכול מכינים האוקראינים בתחנות הכוח הגרעיני באוקראינה, שמהן ניתן היה להתרשם שהרוסים עצמם מכשירים קרקע לשימוש באמל"ח לא קונבנציונלי.²³³
4. הצהרות כי צמצום אספקת משאבי האנרגיה הרוסיים לאירופה תפגע בתושבי היבשת.²³⁴
5. הצהרות בדבר חיזוק השת"פ האסטרטגי עם המדינות של בריק"ס (במיוחד עם סין) ועם מדינות "העולם השלישי".²³⁵

ב. מהלכים פיזיים למטרות עיצוב תודעה של הצבא/גופי המודיעין הרוסיים:

1. הרוסים רואים בריכוז כוחותיהם הצבאיים בבלארוס אמצעי יעיל ליצירת לחץ פסיכולוגי על הנהגת אוקראינה, צבאה, הציבור שלה ותומכיה במערב.²³⁶ אפשר שהגיון זהה הנחה את הצי הרוסי שעיבה את נוכחותו באגן הים התיכון על-ידי שיגור לכאן (ספטמבר 2022 וינואר 2023) של

שתי אוניות מלחמה, מכלית (שהיא גם אוניית ביון), צוללת גרעין ופריגטה שכביכול נושאת טילי שיוט שגא-קוליים חדישים.²³⁷

2. כמו כן, ב-2022-2023 הרוסים ערכו סדרת תרגילים שנועדו להעביר מסר מרתיע למערב: תרגיל כוחות יבשה באיים הקוריליים שליד יפן (מרץ 2022);²³⁸ תרגילי כוחות הגרעין האסטרטגיים באזור הארקטי (ספטמבר-אוקטובר 2022);²³⁹ תמרונים משותפים עם הסינים – יבשתי *ווקְטוּק* 2022 (ספטמבר 2022) וימי הים *המשותף* 2022 (דצמבר 2022);²⁴⁰ תרגיל ימי בתוך המים הכלכליים של אירלנד (ר' גם בפרק ג'); תרגיל הטעינה של הטיל הבליסטי הבין-יבשתי "יאָרְס" (דצמבר 2022);²⁴¹ ותרגיל הפריגטה "אדמירל גורשקוב", שכביכול נושאת טילים שגא-קוליים, ליד סקנדינביה ובריטניה (ינואר 2023).²⁴²

3. במקביל, ב-2022 נרשמו: אֶתגוֹר קבוע של צבאות המערב על-ידי פעילות אווירית, יבשתית וימית בקרבה מסוכנת לגבולות המדינות המערביות;²⁴³ הפרעה לפעילות מערבית אווירית/ימית באגן הים השחור (כגון: ירי טיל אוויר-אוויר בקרבת מטוס ביון בריטי בזירה, באוקטובר 2022²⁴⁴); הטסת רחפנים ליד אתרים צבאיים במדינות המערב (ר' בפרק ג'). בתוך כך, תודגש הפעילות הימית המתגרת של הרוסים באגן הים התיכון, כדוגמת כניסתה (דצמבר 2022) של מכלית צבאית רוסית (שכנראה משמשת גם למשימות ביון) "אֶקְדְּמִיק פֶּאשִׁין" לים האדריאטי. המכלית שהתה שם בקרבת כוח ימי איטלקי-אמריקני ותשתיות האנרגיה והתקשורת התת-ימיות שמחברות בין איטליה לזירת הבלקן.²⁴⁵

4. באוקראינה גופא, נרשמו פגיעות טילים וכטב"מים במגדלי הטלוויזיה האוקראינית, שבסבירות גבוהה נועדו להבטיח עליונות רוסית במרחב המידע המקומי.²⁴⁶ כמו כן, נראה כי תקיפות רבות של טילים וכטב"מים נגד יעדים בעומק השטח האוקראיני, רבים מהם יעדים אזרחיים, נועדו

למטרות ההשפעה – כדוגמת התקיפה המסיבית ב-31 בדצמבר 2022

– 2 בינואר 2023, בעת החגיגות של השנה האזרחית החדשה.²⁴⁷

5. במישור הפיזי הלא-צבאי בלטו: ניסיונות להתנקש בחיי הנשיא

האוקראיני זלנסקי על-מנת לשבור את רוחו של העם האוקראיני;²⁴⁸

פגיעה בדיפלומטים האוקראינים באירופה (ר' בפרק ג') וברכבי

הדיפלומטים המערביים המשרתים במוסקבה (סימונם באות Z הלועזית

– סמל הפלישה הרוסית לאוקראינה);²⁴⁹ מבצעים מתוקשרים של ה-

FSB לסיכול של "פעולות חבלה אוקראיניות בשטח רוסיה", קרוב

לוודאי, מבוימות (מבצעים אלה נועדו להמשך הדמוניזציה של אוקראינה

בעיני הציבור הרוסי ובקרב לקהלי החוץ, ולכן תיאוריהם על-ידי

התקשורת הרוסית הרשמית זכו להדהוד בעולם, **לרבות בישראל**).²⁵⁰

ג. מבצעי מודיעין למטרות השפעה:

1. בתקופה הנדונה הרוסים המשיכו באיסוף חזותי מהחלל על אתרים

מערביים אסטרטגיים ופרסמו חלק מתוצריהם בתקשורת הרוסית –

זאת, כצעד הממחיש את עוצמתה הטכנולוגית של רוסיה ואת יכולתה

לפגוע בכל יעד אסטרטגי במערב. כך, סוכנות החלל הרוסית

רוסקוסמוס חשפה (יוני 2022) תצלומי לוויין של האתר שבו אמור היה

להיערך כנס נאט"ו המוקדש למלחמה באוקראינה, וכן התצלומים של

"מרכזי קבלת ההחלטות [הצבאיות]" בארה"ב, בריטניה, צרפת,

גרמניה וספרד.²⁵¹

2. כן בלטה הפעלת פְּרִנְקְסְטְרִים (מתחזים טלפוניים) רוסים שפנו אל

מדינאים מערביים (צרפת, פולין, אוסטרליה ועוד) המעורבים בפעילות

נגד רוסיה למטרות סחיטת מידע ופרסומו בהמשך במסגרת לוחמת

התודעה. יודגש, כי להערכת גורמי הביטחון במערב אפשר שהמדובר

* יודגש, כי ניצול המודיעין לקידום מבצעי עיצוב תודעה הוא מרכיב חשוב מאוד בתרבויות המודיעינית והאסטרטגית של

רוסיה. ר': Y. Falkov, "Intelligence-exalting strategic cultures: a case study of the Russian approach," *Intelligence and National Security* 37(1) (2022) pp. 90-108.

בפעילות המוכוונת על-ידי גורמי ביון רוסיים ולה כמה מטרות במקביל: מיצוי מידע רגיש מיעדי הפנייה, הבכת מנהיגים יריבים בעיני הציבור שלהם והעולם, והשפעה על יכולת התפקוד של אותם מנהיגים בנושאים המעניינים את מוסקבה.²⁵²

3. שיטה דומה הופעלה (נובמבר 2022) מול מנכ"ל החברה הטורקית "בַּאיִקֵר", יצרנית מל"טי "בַּאִיִרְקֵטֵר" ששימשו את צבא אוקראינה נגד הכוחות הרוסיים הפולשים. לטענת האוקראינים, המודיעין הרוסי יצר באמצעות טכנולוגיית "דיפ פייק" קול שדמה מאוד לקולו של ראש ממשלת אוקראינה ובאמצעותו ניסה ליצור קשר טלפוני עם הנציג הטורקי האמור.²⁵³ במקביל, שגריר ארה"ב לשעבר ברוסיה מייקל מקפול (Michael McFaul) פרסם בחשבון הטוויטר שלו הודעה לפיה גורם לא ידוע, שהשתמש במספר טלפון אמריקאי, ניסה לפנות אל גורמים שונים בשמו ובקולו. לטענת השגריר, היה מדובר בסוג של "דיפ פייק" המהווה כיום "נשק רוסי חדש".²⁵⁴

4. כן יודגשו מהלכי המודיעין הרוסי בתחום של חתרנות פוליטית:
א. ניסיון ה-GU (אביב 2022) לתקשר עם גורמים קיצוניים בקרב המחנות הלויאליסטי והרפובליקני שבצפון אירלנד על-מנת לעורר באמצעותם אי-שקט ציבורי במקום.²⁵⁵
ב. ניסיונו של אזרח רוסי בשם סרגיי ואגין (Sergei Vagin), שנעצר בבוגוטה (מרץ 2022), לעודד באמצעות סכומי כסף גדולים שביתה לאומית ומהומות המוניות בקולומביה. בסבירות גבוהה, המדובר במבצע של גוף מודיעין רוסי כלשהו, שכן ואגין עמד בקשר קבוע עם שגרירות רוסיה בבוגוטה.²⁵⁶

ג. ניסיון הרוסים (על-פי הדרג המדיני ושירותי הביטחון באוקראינה ובמולדובה) לחולל מהומות פוליטיות ואנדרלמוסיה כללית במולדובה הגובלת באוקראינה על-מנת להחליף שלטון במקום מפרו-מערבי לפרו-רוסי ולהפוך את שטח המדינה לפלטפורמה

שממנה יונחתו מהלומות על אוקראינה. לפי נשיאת מולדובה, המשימה של הצתת המהומות הוטלה על סוכני המודיעין הרוסי בקרב אזרחי רוסיה, בלארוס, סרביה ומונטנגרו. אלה, לכאורה, הוכשרו במיוחד לפעילות בתחום האמור והיו אמורים לחדור למדינת היעד במסווה אזרחי תמים.²⁵⁷

ד. מבצעי הסייבר למטרות השפעה:

1. תקיפות סייבר רוסיות למטרות השפעה מתנהלות נגד אוקראינה והדיפלומטים המערביים המשרתים בה מזה כעשור;²⁵⁸ והן נמשכו לכל אורכה של תקופה הנסקרת. בין השאר, נעשה מאמץ לפגוע בגופי שידור אוקראיניים ומערביים כדי לשתקם וליצור תחושה של חוסר ביטחון בקרב הציבורים האוקראיני והמערבי. דוגמא לפעילות זו היא מתקפת הסייבר הרוסית נגד גוף השידור הציבורי בלטביה (יולי 2022) אותה ביצעה קבוצת Killnet (מסייעת למשטר הרוסי אחרי פברואר 2022).²⁵⁹

1. במקביל, ניהלו הרוסים מבצעי "תקוף והדלף" (Hack and Leak). בגרמניה, גופי הביון הרוסי, בדגש על ה-GU וה-FSB, פעלו בשיטת "דיוג" ("פשינג") על-מנת להגיע למיילים של פקידי הממשל המקומי ולדלות מהם מידע למטרות הדלפה. כמו כן, בגרמניה התוקפים ניסו להשתלט על אתרי חדשות מפורסמים במרשתת ועל חשבונות המדיה החברתית של עיתונאים ידועי שם על-מנת להפיץ מהם מידע כוזב התואם את האינטרסים הרוסיים.²⁶⁰

2. באוקראינה, במסגרת המבצע בסגנון "תקוף והדלף", פרסמו פצחנים רוסים (נובמבר 2022) מקבץ מסמכים, שכביכול הושג בתקיפת מערכת "דלתא" (מערכת שו"ב אוקראינית מתוצרת ארה"ב), ובו האינדיקציות לכך שהצד המערבי מספק לצבא אוקראינה מטרות רוסיות לפגיעה.²⁶¹

3. עוד באוקראינה, נרשמה השתלטות הרוסים על אתרי המרשתת של עיריות וגופי תקשורת מקומיים ששימשה לפרסום סמלי הכיבוש

והודעות כוזבות לתושבים. כך, במסגרת ההשתלטות על עמוד הפייסבוק של עיריית העיר אוֹדֶסָה (דצמבר 2022) פורסמה הוראה כוזבת לתושבים לעזוב את העיר עקב אי-היכולת, כביכול, של השלטונות לספק להם חשמל ומים.²⁶² במקביל, זוהה מאמץ מוצלח של תשתית הפצחנים הרוסיים Ghostwriter (המשייכת ל-GU) לתקוף חשבונות פייסבוק של כמה יעדים אוקראיניים – עיתונאים בכירים, דמויות מפתח במגזרים הצבאי והציבורי.²⁶³

4. כמו כן, באוקראינה ובארצות המערב (ארה"ב, גרמניה, הולנד, איטליה, רומניה, נורבגיה, ליטא ועוד) ביצעו התשתיות Killnet ו-XakNet שמזוהות עם הרוסים תקיפות מניעת שירות והשחתת אתרי המרשתת נגד יעדי הממשלות, מגזרי האנרגיה והכלכלה. במקרה של ה-Killnet, התקיפות היו "רועשות" – לוו בהצהרות פוליטיות של התוקפים, בהודעות מוקדמות על התקיפות המתוכננות ובשיתוף של יעדי תקיפה בערוץ הטלגרם של התשתית, לה כ-90,000 עוקבים.²⁶⁴

5. **בישראל, לקראת הבחירות לכנסת (אוקטובר 2022)**, קבוצת פצחנים רוסים שקשורה למודיעין הרוסי השביתה לכמה דקות אתר הכנסת וטענה בטלגרם כי "זוהי נקמה על העזרה הישראלית לאוקראינה" (ר' גם נספח א' על ההשפעה הרוסית בארץ ב-2022).²⁶⁵

ה. פעילות מדינית למטרות השפעה על התודעה:

1. פעילות רוסית במישור זה נמשכה בתקופה הנסקרת על גבי הפלטפורמות של מטה משה"ח במוסקבה ושל נציגויותיו בעולם, לרבות בארגונים הבינלאומיים השונים. כך, השגריר הרוסי באו"ם ואסילי נבנזיה, אותו כינו באוקראינה ובמערב "שגריר התעמולה הרוסית", ניצל בקביעות את מעמדו כדי להגן על עמדת ארצו והתנהגותה באוקראינה ולהציג את יריביה כאחראים למלחמה ולהשלכותיה הכלל-עולמיות.²⁶⁶ דברי נבנזיה קיבלו הדהוד נרחב בזירה הגלובלית, בדגש על "העולם השלישי".²⁶⁷ עמיתו בווינה, מיכאיל אוליינוב (Mikhail Ul'ianov)

(שלגביו טוענים האוקראינים כי הינו קצין SVR ותיק), הוביל גם הוא קמפיינים אנטי-אוקראיניים – הן בהופעותיו הפומביות והן בחשבון הטוויטר שלו בשפה האנגלית לו כ-28,000 עוקבים.²⁶⁸

2. בתוך כך, בלטה פעילות ההסברה/ההרתעה/ההפחדה שניהלו שגרירויות רוסיה בבירות העולם. זו כללה פרסום עמדת הקרמלין על המלחמה, גינויי העמדה/ההתנהגות של מדינות המערב, וכן גינויים/איומים כלפי שלטונות/צבא אוקראינה באתרי המרשתת, חשבונות הפייסבוק וטוויטר של שגרירויות רוסיה. הצטיינה בכך במיוחד שגרירות רוסיה בווינה.²⁶⁹ כמו כן, נרשמו מקרים של מעורבות השגרירויות בארגון/מימון הפגנות תמיכה בעמדה הרוסית במדינות העולם; וכן הדרכת כלי תקשורת מקומיים על "אופן הסיקור הנכון" של המלחמה באוקראינה (בלט בהודו).²⁷⁰

3. **ניצול בני המולדת שחיים בחו"ל** – כמו בתקופה שלפני המלחמה, שגרירויות רוסיה בעולם ושלוחות הארגון רוססוטרודניצ'סטבו הכפוף למשרד החוץ הרוסי (ר' פרוט בפרק ב') הוסיפו לעשות שימוש באזרחי רוסיה החיים בחו"ל לארגון פעולות ציבוריות של תמיכה ברוסיה, לקידום של סיקור תקשורת פרו-רוסי, וכן לפעילות השפעה שקטה יותר מול מוסדות רשמיים מקומיים. כך, פרט להצלחת בני המולדת בווינה, שם עלה בידם להבהיר את עמדת מוסקבה בנוגע למלחמת אוקראינה לבכירי המשטרה האוסטרית (ר' פרוט בפרק ד'), הם עמדו מאחורי שורה של אירועי מחאה בגרמניה. איש המפתח באירועים אלה – אזרח רוסי שהיגר לגרמניה לפני כעשור ושינה את שמו לבעל צליל גרמני – מומן ישירות על-ידי רוססוטרודניצ'סטבו וביקר בהזמנת הארגון במוסקבה.²⁷¹

4. **ניצול אליטות/חוגים פוליטיים-חברתיים במדינות היעד, שמזדהים עם רוסיה תמורת טובות הנאה או עקב השקפת עולם שנוחה לקרמלין** – שיטה מסורתית זו של השפעה מדינית-פוליטית נוצלה גם בתקופה הנדונה, בדגש על זירת הבלקן ובולגריה, אך סימנים ליישומה התקבלו

גם בחבר המדינות העצמאיות, במרכז אירופה (אוסטריה וגרמניה) ובמזה"ת. הכוחות הפוליטיים האנטי-מערביים באירופה, כדוגמת מפלגות "השמאל" (Die Linke) הגרמנית ו"התחייה" (Vzrazhdane) הבולגרית – האירו-סקפטית, שימשו פלטפורמות להפצה גלויה של תעמולה רוסית. כך, אחת ממנהיגות "השמאל" שרה ואגנקנכט (Sahra Wagenknecht) התראיינה רבות בתקשורת הגרמנית המיינסטרימית נגד אספקת אמל"ח מערבי לצבא אוקראינה ובעד חידוש מידי של המו"מ בין מוסקבה לקייב בתנאים של פוטין.²⁷²

5. בן דווח על פעילות המודיעין הרוסי בסרביה, דרך "המרכז ההומניטרי הרוסי-סרבי" (Russian-Serbian Humanitarian Center);²⁷³ בליטא, באמצעות פעילים חברתיים ופוליטיים מקומיים שמבקשים להגן על ארצם מפני השלכותיה ההרסניות של מלחמת אוקראינה;²⁷⁴ ובמולדובה, שם העניקו הרוסים תמיכה סמויה (מימון, יעוץ פוליטי/בחירות) לגורמים פוליטיים פרו-רוסיים.²⁷⁵

6. במדינות המפרץ הפרסי ההשפעה הרוסית, לרבות בנושא האוקראיני, מקודמת בעיקר על-ידי בני המשפחות השולטות בעלי קשרים עסקיים עם מגזר האנרגיה הרוסי.²⁷⁶

ו. השפעה במישור הכלכלי:

1. כאן נרשמה הפעלת לחץ באמצעות החברות הרוסיות שטרם התפנו ממדינות המערב. חרף הסנקציות הכלכליות המערביות, שהוטלו על רוסיה בעקבות פלישתה לאוקראינה, בשלהי 2022 פעלו עדיין באירופה כ-31,000 חברות רוסיות – בעיקר מתחומי אנרגיה, נדל"ן, בנייה, מלונאות ושירותים פיננסיים. הגדולות שבהן, כדוגמת התאגיד "גזפרום", פעלו מול הדרגים המדיניים והכלכליים במדינות המארחות למען שימור נוכחותן ופעילותן במקום. הודות לכך, רוסיה שמרה על רמה מסוימת של השפעה כלכלית ביבשת, אותה היא ניסתה לתרגם להשפעה מדינית.²⁷⁷

2. כמו כן, מוסקבה בחרה להפסיק את אספקת משאבי האנרגיה למדינות המערב שחברו אל הסנקציות נגד מגזר האנרגיה הרוסי.²⁷⁸
3. בה בעת, מול המדינות הלא-מערביות, ובראשן סין והודו, השתמשה רוסיה ביצוא של משאבי הטבע שלה כאמצעי להבטיח את סירובן להצטרף אל הסנקציות והגיבויים המערביים האנטי-רוסיים.²⁷⁹
4. בתוך כך, מול האוקראינים פעלו הרוסים להשמדת מחסני החיטה שלהם שיועדה לייצוא לחו"ל. זאת, כאמצעי לחץ נוסף, כלכלי, על קייב.²⁸⁰

ז. קמפיינים של התקשורת הממלכתית הרוסית הפונים אל מדינות זרות:

1. מאמץ ההשפעה ברוסיה גופא על הדגשים המשתנים שלו (מההבטחה לכיבוש מהיר של אוקראינה, בראשית הפלישה, ועד לאיומים לחדש את המתקפה הקרקעית על קייב לצד האיתותים לנכונות להידבר, בסוף 2022) זכה להדהוד קבוע בכל זירות החוץ שתוארו כבר לעיל.
2. בחודשי הלחימה הראשונים, נציגיהם של גופי התקשורת הרוסיים ניסו להגיע לארצות אירופה במסווה של תיירים כדי לאיסוף מידע "מפליל" על המערב, וזאת תוך ניצול של אשרות המעבר של שנגן.²⁸¹
3. במרץ 2022 דווח כי ערוץ הטלוויזיה הרוסי ספוטניק מנצל פלטפורמה לשיתוף סרטוני וידיאו (Rumble) שמשמשת את חוגי הימין (כולל הקיצוני) בארה"ב (כ-36 מיליון משתמשים בחודש). התכנים שהפיץ כללו ביקורת חריפה על עמדת ארה"ב במלחמה ונימוקים לצדקת רוסיה "המתגוננת מפני תוקפנות אמריקנית".²⁸²

ח. מהלכי ההשפעה במדיה החברתית:

1. לאורך כל התקופה הנסקרת נמשך השימוש בחוות הטרולים, כדוגמת הגוף המכונה Cyber Front Z (ר' בפרק ב'). אלה הפעילו במדיה החברתית הזרה אלפי חשבונות פיקטיביים ("זהויות רשת בדויות") שעסקו בהדהוד המסרים של ההנהגה הרוסית וגם בהפצת שמועות על מצב הלחימה ועל התנהגות הדרג המדיני האוקראיני. כך, למשל, הופצו

באוקראינה ובעולם טענות מוסקבה בדבר השת"פ האוקראיני-מערבי בפיתוח אמל"ח ביולוגי-כימי.²⁸³ במרץ 2022 הודיעה חברת "מטה" (פייסבוק) כי סיכלה מבצע רוסי שנועד להדהוד מסרים רוסיים רשמיים הנוגעים למלחמה באוקראינה. במסגרתו, נפתחו כ-40 חשבונות/קבוצות פיקטיביים בפלטפורמות של "מטה", כמו גם חשבונות נוספים ביוטיוב, טוויטר, טלגרם וברשתות החברתיות הרוסיות, וזאת על-מנת לשוות לפרופילים הפיקטיביים האלה מראה של פעילות אוטנטית של משתמשים אמיתיים.²⁸⁴

2. בין הפעולות הבולטות של הרוסים באמצעות החשבונות הפיקטיביים בפייסבוק – הניסיון להתסיס קהילה הונגרית במערב אוקראינה על-ידי הפצת איומים עליה, כביכול מטעם האוקראינים. במקביל, הופצו הטענות לפיהן ההונגרים המקומיים מבקשים להתנתק מאוקראינה ולחבור אל "מולדתם ההיסטורית" הונגריה. לדעת גורמי הביטחון באוקראינה, המדובר במבצע של ה-FSB הרוסי.²⁸⁵

3. לצד "צבאות" הטרולים, הרוסים מפעילים במרשתת, למטרה זוהה, תשתיות נרחבות של בוטים. הניהול שלהם התבצע ממוקדי שליטה ("חוות בוטים" – botofermy) ברוסיה גופא ובאוקראינה, ולעתים קרובות הם הוסוו באמצעות שימוש בשפות/סמלים זרים (למשל, אוקראיניים). במהלך המלחמה, שירות הביטחון האוקראיני (SBU) חשף בשטחי ארצו, שלא נפלו בידי הרוסים, "חוות בוטים" רבות. אחת מהן נבנתה ונוהלה בידי מומחה מחשבים רוסי שהסתנן לאוקראינה עוד לפני המלחמה, התאזרח בה במרמה ופעל לטובת כוח פוליטי מקומי פרו-רוסי. "החוה" שלו תפעלה בו-זמנית אלפי בוטים, שבתורם ניהלו "חיים עצמאיים" ברשת, כולל הזרמת מידע כוזב, כתיבת הערות אנטי-ממשלתיות, מתן לייקים לפוסטים וכו'.²⁸⁶

4. אחד הייעודים המרכזיים של "חוות הבוטים" היה הפחדת חיילי צבא אוקראינה ומשפחותיהם על-ידי הפצת מסרונים איום אישיים. אחת

"החוות", שנחשפה ונתפסה בידי האוקראינים (אפריל 2022) הספיקה להפיץ כ-5.000 מסרונים איום. אלה קראו לחיילי צבא אוקראינה לוותר על תמיכתם ב"מנהיגי המדינה שכבר נמלטו", להניח את נשקם ולערוק לצד הרוסי.²⁸⁷ כן נוצלו הבוטים להפצת "זיופים עמוקים" (deepfake) – למשל, הסרטון (שמקורו אינו ידוע) שבו, כביכול, הנישא זלנסקי מצהיר על נכונותו לוותר על מזרח אוקראינה לטובת רוסיה וקורא לעמו להיכנע לרוסים (מרץ 2022).²⁸⁸

5. שיטה נוספת של פעילות הרוסים במדיה החברתית האוקראינית היא הצפת המרחב הזה בעשרות ערוצי טלגרם תעמולתיים – הן של "כוכבי תעמולה" רוסיים, כדוגמת ולדימיר סולוביוב (Vladimir Soloviov), והן אנונימיים פסאודו-אוקראינים (כלל-ארציים ומחוזיים). אלה מפיצים בקביעות מידע מסולף לגרמי/חלקית על אירועי המלחמה. שני הערוצים מהסוג המדובר, Rybar'-ו Trukha, הפכו לפופולריים במיוחד (מיליוני עוקבים קבועים בסוף 2022) בזכות נגישותם (שמקורה אינו ידוע) למידע ייחודי על אירועי הלחימה בחזית. המידע שהופיע בהם מצא את דרכו אל דיווחי המדיה/גורמי המחקר הרשמיים באוקראינה ובמערב (CNN, Bloomberg ועוד). להערכת גורמי הביטחון באוקראינה ובמערב, רבים מהערוצים הללו הופעלו בידי ה-FSB וה-GU.²⁸⁹

6. כמו כן, באוקראינה הרוסים פיתחו שיטה של דחיפת מסרונים מערוצי הטלגרם הפסאודו-אוקראיניים לקבוצות חברתיות סגורות של תושבי רובעים ספציפיים בערים האוקראיניות ואף של ועדי בתים בודדים. זאת, על-מנת לזרוע פניקה על-רקע תקיפות טילים ורחפנים שמבצע צבא רוסיה.²⁹⁰

7. בסרביה קובצת הימין הקיצוני המקומי Z-Orlovi, שבסיסה במרכז התרבות הרוסי-סרבי Rusko-srpski centar Orlovi, פעלה באופן אגרסיבי באמצעות ערוץ הטלגרם שלה נגד מתנגדי המלחמה הרוסית באוקראינה.²⁹¹

8. במערב, פעלו הטרולים והבוטים הרוסיים, כמו גם הבלוגרים ובעלי עמודי הפייסבוק וערוצי הטלגרם המקומיים שביטאו עמדות פרו-רוסיות (ר' אודותיהם בפרק ב'), להפצת מסרים ברוח התעמולה הרוסית, שמקורו בפסאודו-עיתונאים ובאתרי חדשות מפוקפקים.²⁹² כך, ב-/מול גרמניה לבדה פעלו ב-27 2022 ערוצי טלגרם פרו-רוסיים (כולל המכונה Putin Fanclub), להם היו כ-1.5 מיליון מנויים.²⁹³ לצד התכנים הנוגעים למלחמה באוקראינה, גורמים אלה עסקו בתוכן אנטי-מערבי כללי שמטרתו היא ערעור הסדר הציבורי ואמון הציבור בפוליטיקאים מקומיים. לדוגמא, בגרמניה הופץ קטע מתוך דבריה של שרת החוץ המקומית ממנו השתמע, כביכול, שדעת בוחריה בסוגיות החוץ אינה מעניינת אותה.²⁹⁴

9. בצ'כיה זוהתה הפצה של "מכתבי שרשרת אלקטרוניים" (chain emails) על הבעיות, שכביכול יוצרים פליטים אוקראינים לחברה המקומית. שיטה זו של הפצת מידע הינה פופולרית מאוד בצ'כיה, במיוחד בקרב אנשים מבוגרים, ומסתבר שהרוסים עמדו על קיומה ויתרונותיה וביקשו לנצלה במסגרת מאמץ ההשפעה שלהם.²⁹⁵

10. במדיה החברתית של "העולם השלישי" זהו קמפיינים פרו-רוסיים נרחבים ואגרסיביים, במסגרתם הרשתות החברתיות וערוצי יוטיוב המקומיים הדהדו את מסרי התעמולה הרוסית בשפות המקומיות והמערביות (למשל, הצרפתית).²⁹⁶ בתוך כך, חשבונות הטוויטר שבעבר הפיצו תכנים אנטי-מערביים, אך עם הזמן חדלו לפעול – כמו החשבון @DeZurdaTeam הקובני – שבו לחיים אחרי הפלישה הרוסית לאוקראינה והחלו מפיצים מסרונים בזכות הפלישה.²⁹⁷

ט. **פעילות במישור הדתי:** כמו בעבר, במישור זה נצפה ניהול של תעמולה פרו-פוטינית מתוך המוסדות של הכנסייה האורתודוקסית הרוסית בעולם, כולל באוקראינה. זאת, באמצעות דרשות והפצת תוכן פרו-רוסי מודפס/מקוון. כן פורסמו בתקשורת הממלכתית הרוסית ובאינטרנט פניות של ראשי הקהילות

הדתיות ברוסיה – נוצריות, מוסלמיות ויהודיות – אל בני דתם בעולם לתמוך
בעמדתה של מוסקבה בקונפליקט שלה עם אוקראינה והמערב (ר' גם לעיל
בפרק ב').

פרק ו': מידת היעילות של מאמץ ההשפעה הרוסי במלחמת אוקראינה

נכון להיום, בקרב החוקרים בעולם אין הסכמה באשר למידת יעילותו של מאמץ ההשפעה הרוסי ב-/מול אוקראינה, המדינות שתומכות בה ושאר העולם.²⁹⁸ בעניין זה, קיימות שתי תפיסות בסיסיות מנוגדות. הראשונה, שנפוצה יותר במערב, גורסת כי מוסקבה הפסידה במאבקה על דעת הקהל באוקראינה ובעולם.²⁹⁹ בראש ובראשונה, משום שלא הצליחה להגדיר לעצמה וגם להסביר לאחרים את מטרות הפלישה לאוקראינה.³⁰⁰ כאמור, אלה השתנו מ"דה-נאציפיקציה" ל"דה-שטניזציה" ומסילוק השלטון האוקראיני הנוכחי והשתלטות רוסית מוחלטת על המדינה המובסת לשימור של הישגיו הצנועים למדי של צבא רוסיה בזירות המזרח והדרום-מזרח של אוקראינה (ר' בפרק ג').

שנית, טוענים מצדדי התפיסה האמורה, מקור חולשתה של מוסקבה בתחום ההשפעה טמון בחוסר יכולתה להציג הישגים ממשיים בחזית (עם כל המשתמע לגבי איכות הצבא והאמל"ח שלה) ואף הפסדיה הצורמים בקיץ 2022. עובדה זו הביאה, כביכול, לכך שהציבורים ברוסיה גופא ומחוצה לה, לרבות "האידיויטים השימושיים" במערב, כדוגמת מנהיגי הונגריה וסרביה, מושפעים כיום פחות מהצהרותיה של מוסקבה הרשמית בדבר מטרותיה, התנהלותה והישיגה במלחמה.³⁰¹ באותה נשימה מוזכרות היחלשותה הכלכלית של רוסיה ובריחת המוחות ממנה שגם הן מכרסמות, כביכול, במעמדה כמעצמת על.³⁰²

קונקרטי, לגבי אוקראינה נטען כי הרוסים כשלו במאמצם להשיג בה "עליונות מידעית" (information superiority), בייחוד במרחב הדיגיטלי המקומי. שכן, למרות הפצצות ממוקדות של תחנות שידור מקומיות, הפלת אתרי האינטרנט של גופי התקשורת המקומיים ושאר צעדי התוקפים שנועדו להגביל את זרימת המידע בשטח, חדשות על המצב במדינה המותקפת המשיכו לזרום החוצה באין מפריע; גורמי המודיעין הגלוי, המקומיים והזרים, התעדכנו על התנהלות הצד הרוסי בזירות הלחימה ולעתים גם באזורים הכבושים; ומה שחשוב אף יותר – ממשלת אוקראינה שמרה על

יכולתה להעביר לציבור שלה ולעולם כולו, בשלל אמצעים, את עמדותיה המדיניות ואת גרסתה לגבי מצב הלחימה והתנהלות הרוסים בשטחה.³⁰³ לדעת פרשנים רבים, הפסד זה של הרוסים סייע מאוד להנהגה האוקראינית, הפוליטית והצבאית גם יחד, להתמודד ביעילות עם מאמץ ההשפעה הרוסי, לקיים אינטראקציה רחבה, רציפה ובזמן אמת עם אוכלוסיית השטחים שהיא שמרה בידיה וכך גם לשמר את כושר המשילות שלה שם. כמו כן, הוא אפשר לקיים להפוך את נחיתותה הצבאית היחסית מול רוסיה ואת סבל הציבור האוקראיני (שהרוסים לא הצליחו להסתיר) לאמצעי יעיל מאוד של לחץ על ההנהגות והציבור במערב.³⁰⁴

באשר להצלחת הרוסים בקידום הנרטיב שלהם בשאר חלקי העולם, זו מוצגת כמוגבלת מאוד ואף פוחתת בהדרגה, וזאת בשל חוסר המוכנות, לכאורה, של יעדי ההשפעה של מוסקבה לשתף עמה פעולה.³⁰⁵ בהקשר זה מודגש, למשל, שבלטביה הגובלת ברוסיה ובעלת מיעוט רוסי גדול, השליחים הרוסים למיניהם כשלו בארגון תמיכה עממית במלחמתה של מוסקבה ואזרחים מקומיים דוברי רוסית אף "הורידו פרופיל" בבחירות האחרונות לפרלמנט הלטבי (אוקטובר 2022).³⁰⁶ אפילו בחבר המדינות העצמאיות, כך מציינים חסידי התפיסה של ההפסד התודעתי הרוסי, המדינות החברות, שאומנם לא גינו את רוסיה בפומבי, פתחו מיד במאמצים דיפלומטיים לקבל ממעצמות אחרות (בעיקר המערביות, אך גם סין וטורקיה) הגנה מפני התוקפנות הרוסית.³⁰⁷

מנגד, מומחים רבים במערב (בייחוד באירופה) ובמדינות הלא-מערביות, בהם קציני מודיעין בעבר ובהווה, טוענים בקביעות כי, מבחינת מוסקבה, על אף ההפסד התודעתי הברור שלה באוקראינה, התמונה הכללית של יכולותיה והישגיה בתחום ההשפעה אינה כה קודרת. קודם כל, מדגישים אותם מומחים, בראשית 2023 כבר ניכר כי מערך ההשפעה הרוסי מסוגל להתאושש ממפלות השנה האחרונה ולשפר את התנהלותו ואת הישגיו.³⁰⁸ יתרה מכך, הוא יכול לזקוף לזכותו "אזורי הצלחה" לא מעטים (ר' איור

מס' 8*). במערב עצמו, שמזלזל במאמץ ההשפעה הרוסי, ההשפעה של מוסקבה קנתה לה אחיזה לא מבוטלת. כך, **אפילו בארה"ב ניכרת הצלחת הרוסים לקדם את מסריהם** באמצעות רשתות חברתיות, פודקסטים, ואף ערוצי טלוויזיה מסוימים – בעיקר השוליים שפועלים בכבלים, אך גם באחד מערוצי המיינסטרים, פוקס ניוז, שהמנחה המפורסם שלו טאקר קרלסון (Tucker Carlson) מסנגר בקביעות על המשטר הפוטיני ומהדהד את מסריו.³⁰⁹

המצב חמור אף יותר במעצמה האירופית המובילה גרמניה, שם פעלו הרוסים שנים לטיפול תשתית ההשפעה שלהם.³¹⁰ מחקר סוציולוגי מקיף (נובמבר 2022) הראה שכ-25% מהציבור המקומי – בעיקר במזרח המדינה ויותר מבראשית אותה שנה – מאמינים כי במלחמת אוקראינה הצדק עם הצד הרוסי. במזרח גרמניה כמעט כל נשאל שלישי האמין בסוף 2022 כי רוסיה נאלצה להגיב לפרובוקציות של נאט"ו; וכל נשאל רביעי שם חשב שאוקראינה היא חלק היסטורי מרוסיה.³¹¹

איור מס' 8

לנוכח זאת, לא מפליאה כלל קביעת המומחים המקומיים כי לרוסים יכולת לייצר בגרמניה רעש תקשורתי וחברתי סביב נושאים/פוליטיקאים מסוימים, תוך גרימת נזק תדמיתי למוסדות הממשלה ולדמויות הבולטות בה, כדוגמת שרת החוץ הנוכחית

* יודגש כי מקור האיור הוא בפרשנות המערבית לגבי הישגי הרוסים בתחום התודעה בעולם וראיתם את ההישגים הללו.

(מהיעדים הבולטים של הפרופגנדה הרוסית בשל עמדתה הפרו-אוקראינית).³¹² כן אינה מפתיעה יכולת הרוסים, באמצעות הפעילות באינטרנט ובתשתיות של בני המולדת וחוגי הימין הגרמני, להוציא אל הפועל ברחבי גרמניה, בדגש על מזרח המדינה, הפגנות תמיכה ברוסיה ומחאה נגד המדיניות הפרו-אוקראינית של ברלין הרשמית (תחת הסיסמאות כדוגמת "אנרגיה במקום אידיאולוגיה").³¹³

מצב דומה מדווח באוסטריה, שם לאחדים מהפוליטיקאים היסטוריה של יחסים קרובים עם הקרמלין והמשק המקומי תלוי אף יותר במשאבי האנרגיה שמספקת רוסיה.³¹⁴ גם באיטליה השכנה, שעדיין תלויה מאוד באספקת הגז הרוסי, רבים ממנהיגי הימין המקומי זהו בעבר כידידי הקרמלין והם עודם מחזיקים בתפיסות מדיניות שנוחות למוסקבה. לראיה, מתאו סלביני (Matteo Salvini), מנהיג מפלגת הליגה הצפונית המכהן עתה כמשנה לראש הממשלה, טען בספטמבר 2022 כי הסנקציות המערביות נגד רוסיה פוגעות קשה מאוד קודם כל בציבור המערבי עצמו, שסובל מיוקר המחיה, ולכן יש לבחון מחדש את כדאיותן.³¹⁵ קריאות זהות משמיעים פוליטיקאים בכירים בצרפת, כדוגמת נשיא המפלגה הרפובליקנית (הימין הליברלי-שמרני) אריק סיוטי (Éric Ciotti); ובכלל החוקרים המקומיים קובעים כי חרף האיסור על גורמי ההשפעה הרוסיים לפעול על אדמת צרפת, שהוטל לאחר הפלישה הרוסית לאוקראינה, המסרים הרשמיים הרוסיים ממשיכים לזרום לציבור המקומי (למשל, דרך התקשורת הצפון-אפריקאית) וכבר קנו להם אחיזה בקרב האליטות הצרפתיות, התקשורת המקומית והעם הפשוט.³¹⁶ הם אף מקבלים תמיכה גלויה ונלהבת מדמויות סמליות כמו נכדו של הגנרל דה גול, בעצמו גנרל בדימוס, פייר דה גול (Pierre de Gaulle). האחרון מדבר בגלוי על "קנוניות המערב נגד רוסיה" ועל כך ש"רק חיזוק של שיתוף הפעולה עם רוסיה מבטיח יציבות ושגשוג לצרפת ולאירופה כולה".³¹⁷

גם בסקנדינביה, ובייחוד בשוודיה, שלטונות הביטחון המקומיים מביעים לאחרונה חשש כבד מיכולת הרוסים להגביר את מאמצי ההשפעה/החתרנות שלהם בזירה, לרבות באמצעות תקיפות הסייבר להשפעה כנגד התשתיות הקריטיות המקומיות.³¹⁸

במזרח היבשת האירופית ובדרומה מאמץ ההשפעה הרוסי מצטייר כיעיל אף יותר:

1. **בפולין**, שאוכלוסייתה מצטיינת בעוינות מסורתית למוסקבה ולכן לכאורה חסינה מפני מסריה, פרופגנדה רוסית סמויה, שפועלת ברשתות החברתיות המקומיות, התגלתה כיעילה למדי בכל הנוגע להגברת מפלס הפחד הציבורי מפני עימות צבאי ישיר עם הרוסים.³¹⁹
2. **בסלובקיה** ראש הממשלה לשעבר רוברט פיצו (Robert Fico), המוביל כיום את האופוזיציה לממשלה הפרו-מערבית בברטיסלבה, החל מבקר (דצמבר 2022) בגלוי ובאופן חריף מאוד את הסנקציות הכלכליות נגד רוסיה, שלטענתו פוגעות במשק ובציבור של סלובקיה. הופעותיו ברוח זו קיבלו חיזוק חיובי מצד גורמי התעמולה הרוסית במוסקבה.³²⁰
3. **בהונגריה** המצב חמור בהרבה, שכן הן הזירה הפוליטית שם והן התקשורת המקומית משמשות כיום פלטפורמה להפצת נרטיבים רוסיים בזירה האירופית כולה.³²¹
4. **בבולגריה** לא זו בלבד שהתלות באנרגיה הרוסית מגבילה מאוד את חופש הפעולה המדיני של סופיה;³²² רבים מאוד בקרב הציבור הבולגרי והפוליטיקאים שלו – לא רק ממפלגת התחייה הקיקיונית הפרו-רוסית, כי אם גם דמויות המיינסטרים כמו סטפן יאנב (Stefan Yanev), שכיהן כשר ההגנה עד מרץ 2022, וראשת המפלגה הסוציאליסטית קורנליה נינובה (Korneliya Ninova) – אוהדים את רוסיה ואת נשיאה, מזדהים עם מעשי הרוסים באוקראינה (כולל ההכרה בסיפוח של חצי האי קרים) ופועלים בגלוי ובסמוי להגביל את השתתפות ארצם בסיוע לאוקראינים ובסנקציות נגד מוסקבה.³²³
5. **בסרביה** התקשורת הממלכתית המקומית אוהדת את רוסיה מאוד ומהדהדת את מסריה; **ובמונטנגרו** השכנה ההשפעה הרוסית החזקה על הממשלה המקומית הביאה לסילוקו מהתפקיד (אוקטובר 2022) של סאבו קנטרה (Savo Kentera), ראש שירות הביטחון והמודיעין המקומי (ANB) שפעל להידוק השת"פ של ארגונו עם המערב.³²⁴
6. **ביוון** חלקים נרחבים בציבור המקומי מגלים הבנה כלפי המסרים שמגיעים ממוסקבה. שכן, חוגי השמאל המקומי מבכים עדיין את ימי השותפות עם הרוסים

בעידן הסובייטי, ואילו חוגי הימין השמרני מבליטים קשר היסטורי בין שתי המדינות על רקע הזיקה הדתית ביניהן (בשתייהן, הדת השלטת היא הנצרות האורתודוקסית).³²⁵

במזה"ת הן הממשלות המקומיות והן הציבורים מגלים יחס חיובי עד חיובי מאוד כלפי מוסקבה והתנהלותה באוקראינה ומול המערב. זה תקף הן לגבי איראן וסוריה, שמשטריהן האנטי-מערביים שותפים ליעד הרוסי של פגיעה בסדר העולמי הקיים, והן לגבי המדינות שמונעות על ידי אינטרסים כלכליים ו/או צבאים ואצל אחדות מהן, כמו מצרים, גם נטייה חיובית מסורתית כלפי רוסיה.

1. **האיראנים** מרחיבים את שיתופי הפעולה שלהם עם הרוסים בשלל זירות (מרכז אסיה, אפגניסטן, קווקז, סוריה ועוד) ותחומים, לרבות התחום הצבאי-טכנולוגי. לצד אספקת מל"טים איראניים לצבא רוסיה (כשלעצמה ביטוי להצלחת מוסקבה לרתום את טהראן לפעילותה באוקראינה), בלטו בו מגעי הצדדים לגיבוש עסקאות תקדימיות של אספקת טילים בליסטיים מתוצרת איראן לרוסיה ושל מטוסי קרב סוחוי 35 מתוצרת רוסית לאיראן (גורל שתי העסקאות טרם הובהר במקורות הגלויים).³²⁶ פרשנים במערב טענו בהקשר זה כי המדובר בביטוי למגמת הזיקה המדינית-כלכלית הגוברת של איראן לגוש האנטי-מערבי המתפתח בהובלת רוסיה וסין.³²⁷

2. נטען גם כי הנשיא הרוסי מעורב אישית בחיזוקה של מגמה זו. בראשית 2023 הוא קיים שתי שיחות טלפון עם מקבילו האיראני וגם שלח את יועצו איגור לויטין (Igor Levitin) לטהראן להיפגש עם בכירי המשטר האיראני בהם ראש המועצה העליונה לביטחון לאומי ומנהל הבנק המרכזי. על הפרק, בין השאר, פיתוח ערוץ מסחר עוקף סנקציות מערביות שיכלול ביצוע תשלומים הדדים באמצעות מטבע הקריפטו שיפותח במיוחד למטרה זו. במסגרת זו, הרוסים הציעו לשותפיהם האיראנים להפוך את ארצם לפלטפורמת ההפצה של מוצרים מתוצרת רוסיה במדינות הזירה.³²⁸ יוזמות אלה שמקדם הדרג בדרג המדיני הרוסי, כמו גם עמדות מוסקבה בנוגע למלחמה באוקראינה ויחסיה עם המערב, מקבלות ביטוי קבוע גם

בשידורי "רדיו ספוטיניק" הרוסי בשפה הפרסית המתקיימים במתכונת של 24/7.³²⁹

3. באיראן עצמה כבר נשמעים הקולות שמזהירים מפני ההשפעה הגוברת של הרוסים (והסינים) על המדינה שסותמת את הגולל על הסדר אפשרי עתידי עם המערב ובעצם מקדמת השתלטות זרה זוחלת על הרפובליקה האסלאמית.³³⁰

4. **הטורקים**, שבמהלך המלחמה נקטו גישה מאוזנת כלפי הצדדים המעורבים ואף ניסו לתווך ביניהם, הודיעו (ינואר 2023) כי חתמו על חוזה גז ארוכי טווח עם הרוסים. בתוך כך, שר האנרגיה הטורקי פאטיח דונמז (Fatih Dönmez) הדגיש כי ארצו לא הצטרפה למדיניות הסנקציות נגד רוסיה ואינה מחפשת מקורות חלופיים לאספקת הגז הרוסי.³³¹

5. **במדינות המפרץ הפרסי** רבים מבני האליטות המקומיות מושקעים במיזמי האנרגיה הרוסיים; ושם גם מבליים ו/או שוהים כיום רבים מאוד מעשירי רוסיה שמנועים מלהיכנס למערב. אחת התוצאות הבולטות של הנוכחות הרוסית הגוברת במרחב היא השקעה מסיבית חסרת תקדים של כסף רוסי במגזר הנדל"ן המקומי שמדאיגה מאוד את ארה"ב.³³² יודגש גם כי מדינות המפרץ הפרסי לא גינו את הפלישה הרוסית לאוקראינה ושמרו על שת"פ הדוק עם מוסקבה בתחום הפקת האנרגיה, במסגרות של ארגון האופ"ק ואחרות.³³³

6. בתוך כך, ברחבי הזירה מספר המנויים של ערוץ הטלוויזיה RT גדל בין פברואר לאוגוסט 2022 מ-85 ל-95 מיליון. מתוכם, כ-700,000 משתמשים חדשים באו דרך הפייסבוק, הטוויטר והיוטיוב. כן זוהו 55 עמודי הפייסבוק שמפיצים בקביעות נרטיבים פרו-רוסיים בשפה הערבית עם כ-71 מיליון משתמשים (תוספת של כ-2 מיליון משתמשים מאז פברואר 2022).³³⁴

גם באפריקה רוסיה היא מעצמת על מנצחת.³³⁵ מסריה בנוגע למלחמת אוקראינה והעימות הרוסי-מערבי הכללי נקלטים היטב, בייחוד האשמת המערב ביצירת משבר החיטה שפוגע ביבשת. בתוך כך, הסקר האחרון של דעת הקהל האפריקאי שערכה חברת גאלופ האמריקאית הראה שרק כשליש מהנשאלים החזיקו בדעה שלילית לגבי רוסיה ונשיאה.³³⁶ על ההצלחה הזאת חתומים לא רק דיפלומטים רוסיים, אלא גם יבגני

פריגוז'ין, הבעלים של החברה הצבאית הפרטים "ואגנר" שכבר הוזכר לעיל בהקשר של פעילות ההשפעה הרוסית במרשתת. האיש משתף פעולה עם נציגי האליטות האפריקאיות שפועלים למיגור הנוכחות המערבית בזירה.³³⁷ הודות לכך, מרבית הממשלות האפריקאיות נמנעו מלגנות את הפלישה הרוסית לאוקראינה ושמרו על יחסים תקינים עם מוסקבה. לא מפליא אפוא שביקורו של שה"ח הרוסי לברוב ביבשת (יולי 2022) הוגדר ברוסיה כמוצלח מאוד – בין השאר, בשל תמיכת המארחים, גלויה וסמויה, בהתנהלות רוסיה באוקראינה; ובראשית 2023 ראש הדיפלומטיה הרוסית כבר התכוון לשני ביקורים נוספים בזירה (עם דגש מיוחד על צפונה הדובר ערבית) ולוועידת "רוסיה-אפריקה" שעתידה להיערך בסנקט-פטרסבורג.³³⁸ על רקע זה, ב-2022 הרוסים הגבירו את פעילותם המדינית והצבאית באזור סֶאָהֶל המערבי (בורקינה פאסו, מאלי וניז'ר) ואף הצליחו לדחוק משם את מתחריהם הצרפתים. התפתחות זו, יש בה כדי לסכל את תכנית הבנייה של שני מובילי הגז הטבעי מניגריה לאירופה.³³⁹ להערכת המומחים הלא-מערביים, מגמת ההתחזקות של השפעה הרוסית באפריקה צפויה להימשך גם ב-2023.³⁴⁰

הצלחה רוסית דומה נרשמה **באמריקה הלטינית**. כלי התקשורת הרוסיים בשפות הספרדית והפורטוגזית וגופי הפרוקסי שלהם בזירה עיצבו את דעת הקהל המקומי בנוגע למלחמת אוקראינה והמאבק הגיאופוליטי הרוסי-מערבי ובמקרה של **קולומביה**, שהיא מקור פוטנציאלי לשוק האנרגיה האירופי, אף תרמו, כנראה, לפרוץ המהומות נגד השלטון המרכזי.³⁴¹ לדעת גורמי מחקר אחדים בארה"ב, הן ההיקף של הפעילות הזאת של הרוסית בזירה והן יכולת ההשפעה שלה על האליטות הפוליטיות והכלכליות שם, כמו גם על הציבור הכללי, עולים על אלה של המערב בכלל וארה"ב בפרט. זאת ועוד, המסר האנטי-מערבי הכללי של מוסקבה כבר מחולל תמורות גיאופוליטיות באמריקה הלטינית שמדאיגות מאוד את וושינגטון.³⁴²

אך ההישגים המרשימים ביותר של מאמץ ההשפעה הרוסי נרשמו בדרומה, במזרחה ובדרום-מזרחה של יבשת אסיה. המשטרים האנטי-מערביים של **קוריאה הצפונית ומיאנמר** תמכו פומבית בפלישה הרוסית לאוקראינה (פיונגיאנג אף סיפקה למוסקבה

אמל"ח) וכינו את פוטין "מנהיג העולם"; וההנהגה הקומוניסטית **בווייטנאם** הציעה להרחיב את יחסיה הכלכליים עם רוסיה.³⁴³ אך גם **בהודו** המנהלת שת"פ אסטרטגי עם המערב השלטון נמנע מלגנות את הפלישה, והאדהה הציבורית כלפי רוסיה ופעילותה האנטי-מערבית באה לידי ביטוי בכמה תהלוכות תמיכה שנערכו ברחבי המדינה.³⁴⁴ ברקע, הגברת היצוא הרוסי של משאבי אנרגיה ואמל"ח למדינות אלה וכן **לפקיסטן, אינדונזיה ומליה** ב-2022;³⁴⁵ וכן הידוק השת"פ עם מדינות אלה בתחומי החינוך האקדמי והמדע היישומי, שגם בו רואה מוסקבה אמצעי חשוב לקידום השפעתה בזירה.³⁴⁶

ולבסוף, כמובן, **סין הסתמנה בשנה האחרונה כשותפתה הגדולה ביותר של רוסיה בזירה**. אמנם, ברמה ההצהרתית, בייג'ינג הרשמית קראה להשבת שלום באוקראינה והביעה חוסר נחת מהרטוריקה הגרעינית של הקרמלין. אולם, בפועל, הסינים הידקו את השת"פ שלהם עם הרוסים, לרבות במישורים הצבאי והצבאי-טכנולוגי, וכך סייעו לרוסיה רבות בגימוד ההשפעה של הסנקציות המערביות עליה.³⁴⁷ לפי עדותם של גורמים ישראלים עסקיים שממשיכים לפעול ברוסיה, לרבות מול משרדי הממשלה שם, הסינים כבר נכנסו בהיקף נרחב למגזרי הליבה של המשק הרוסי (תקשורת, תחבורה ציבורי/פרטית ועוד) ובתחומים רבים הפכו את הסתלקותם של הגורמים המערביים לבלתי-רלוונטית ולכן בלתי-מורגשת.³⁴⁸

בתוך כך, התקשורת הרשמית הסינית אימצה כבר בשלב מוקדם מאוד של מלחמת אוקראינה את קו ההסברה הרוסי ובין השאר הדהדה את טענותיה הכוזבות של מוסקבה לגבי המיזם האוקראיני-אמריקאי לפיתוח אמל"ח ביולוגי-כימי בשטח אוקראינה. יודגש כי הנרטיבים הרוסיים הופצו על-ידי הסינים לא רק בסין גופא אלא גם בעולם – קודם כל על-ידי כלי התקשורת הפועלים בשפה הסינית, אך גם על-ידי הגופים הסיניים שמשדרים בשפות זרות, לרבות השפה הערבית, כדוגמת רשת הטלוויזיה הסינית CGTN Arabic.³⁴⁹ לא מפליאה אפוא העובדה שבקרב הציבור הסיני הנשיא הרוסי פוטין ומלחמתו באוקראינה זוכים כיום לפופולריות רבה, וכך גם המנהיג הצ'צ'ני קדירוב שהפך לסלבריטאי בסין ב-2022.³⁵⁰

לגבי התפתחותו של מאמץ ההשפעה הרוסי בעולם, ב-2023, רבים מהמומחים העוסקים בנושא זה סבורים כי הצלחותיו הנ"ל וכן היחס החיובי, מבחינת מוסקבה, בין העלות לתועלת שלו, יבטיחו את המשכו ואף את הגברתו בזירות שנסקרו לעיל, לרבות במערב.³⁵¹ נראה, כי מטרת הרוסים בשנה הקרובה היא, לכל הפחות, לשמר ולהגביר את השפעתם בעולם הלא-מערבי וכן ב"אזורי ההצלחה" שלהם במערב. ההישג המקסימלי שאליו ישאפו הוא לשכנע את יריביהם המרים בווינגטון ובזירות מערביות אחרות כי לנוכח התארכותה של מלחמת אוקראינה וחוסר היכולת של המערב לסיימה באמצעות האסטרטגיה שיושמה עד כה (חימוש מרוסן של האוקראינים, תמיכה מדינית, כלכלית והומניטרית בהם, סנקציות נגד רוסיה) עליהם להגיע להבנות עם מוסקבה ולא לפתח את קייב לקבלן. התקשורת ברוסיה משדרת אופטימיות באשר לסיכויי המימוש של התסריט הזה ומבליטה הצהרות פייסניות שמשמיעות דמויות בכירות במערב, כדוגמת יו"ר המטות המשולבים של צבא ארה"ב הגנרל מארק אלכסנדר מילי (Mark Alexander Milley).³⁵²

בשורה התחתונה – בחלוף שנה מאז פרוץ המלחמה באוקראינה, ניתן לקבוע כי הרוסים כשלו בניסיונם להשפיע על האויב האוקראיני – על דרגיו המדיני-פוליטי, הצבאי והחברתי – ובכך לסייע לקידום סיומו המהיר של העימות בתנאים הנוחים למוסקבה. כישלון תודעתי זה נבע, כנראה, מכך שבשלב הפתיחה של המלחמה הרוסים ויתרו על מאמץ השפעה נרחב באוקראינה ותחת זאת התרכזו בשילוב בין מהלך מודיעיני חשאי (הפעלת תשתית של משתפי פעולה במסד האוקראיני) עם מהלך צבאי מוגבל בהיקפו ועוצמתו. וכאשר זה האחרון נכשל והעם האוקראיני התוודע לתוצאות האיומות של התנהגות החיילים הרוסים בשטח, הקרמלין הבין שהמומנטום לפעילות תודעתית אינטנסיבית באוקראינה פוספס ולכן לא השקיע בתחום זה מאמצים ומשאבים גדולים. לפיכך, מאמץ ההשפעה הרוסי מול המדינה המותקפת הוגבל בעיקר להעברת מסרי הרתעה והפחדה באמצעות רשתות של בלוגרים ובוטים הפועלים באינטרנט ופגיעה מסיבית בתשתיות האזרחיות המקומיות מהאוויר ובתווך הקיברנטי.

כן כשלו מאמצי הרוסים להשפיע על דעת המנהיגים והציבור במערב* – בייחוד במדינות הדוברות אנגלית, בפולין, במדינות הבלטיות ובסקנדינביה (שם פינלנד ושוודיה אף החליטו להצטרף לנאט"ו). ביטויי המובהקים של הכישלון הזה הם הסנקציות המערביות המתהדקות נגד רוסיה והסיוע הגובר בהתמדה לאוקראינה, לרבות במישור הצבאי. התפתחות זו מקורה, כנראה, בהשפעתן המשולבת של מאמצי הסיכול המערביים האינטנסיביים נגד כל סוגי ההשפעה הרוסית במרחב (סילוק השלוחות של תאגידי האנרגיה וערוצי הטלוויזיה הרוסיים, סנקציות נגד אילי ההון המקורבים לקרמלין ועוד), חשדנותו הכללית של הציבור המערבי כלפי הנרטיבים שמקורם במדינות סוטליטריות וחשיפה גוברת של אותו ציבור לממדי הפגיעה של הרוסים באוקראינה.

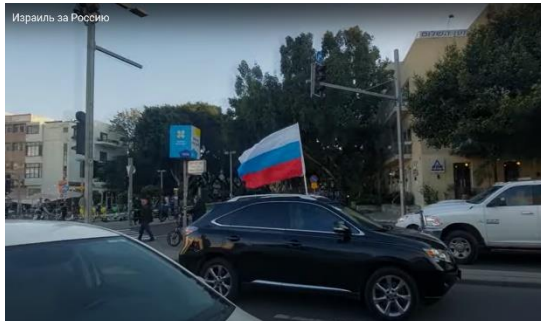
עם זאת, במקומות מסוימים במערב הרוסים הצליחו לייצר "מרחבי הצלחה תודעתית". ניכר, כי במקומות אלה בולטים אחד או יותר מהמאפיינים הבאים: דמוקרטיה צעירה במרחב הקומוניסטי לשעבר, רמה גבוהה של שחיתות פוליטית, כושר משילות ירוד של השלטונות, אהדה מושרשת כלפי רוסיה, שבסיסה בזיקה דתית ו/או תרבותית-לשונית, ותלות רבה במשאבי אנרגיה רוסיים. בהקשר זה, לצד המקרים המובהקים של הונגריה, סרביה ובולגריה, ראוי להזכיר גם את המקרים של יוון, איטליה, אוסטריה ומזרח גרמניה. הרוסים מצליחים להטמיע את מסריהם בקרב האליטות והציבור הכללי שם ואף שומעים מדי פעם הצהרות מפי גורמים מדיניים מקומיים שתואמות את עמדותיה של מוסקבה. אפשר שהצלחה זו משכנעת את ההנהגה הרוסית כי בטווח של כמה שנים יעלה בידה לנתק את "השוליים" האלה של המרחב המערבי מ"הגרעין" האנטי-רוסי שלו ובכך לקדם את אינטרסיה – מול אוקראינה (נטרולה כבעלת הברית של המערב), במישור הכלכלי (ביטול הסנקציות או התעלמות מהן ושיקום כלכלת רוסיה אחרי המלחמה), ובזירה הגלובלית (עיצוב מערכת בינלאומית רב-קוטבית).

בעולם הלא-מערבי, בדגש על סין, הצלחתו של מאמץ ההשפעה הרוסי מצטיירת כרבה אף יותר. המשך התמיכה המדינית של רבות מהמדינות שם במוסקבה או

* כאן הכוונה היא לכל המרחב האירופי ולמדינות דוברות אנגלית מחוץ לאירופה.

לפחות הניטרליות שלהן, לצד השת"פ הכלכלי הגובר שלהן עם רוסיה, חרף הסנקציות המערביות, הן עובדה שאין עליה עוררין. בבסיס ההתנהגות הזאת נמצאת תערובת של שיקולים "אנוכיים" (שימור משטרים מקומיים על-ידי רכש משאבי האנרגיה, המזון והתוצרת הצבאית של רוסיה במחיר מוזל) והיחס השלילי, ברוב המקומות, למערב הזר מהבחינות התרבותית והערכית, שפשעו מהעידן האימפריאליסטי לא נשכחו ולא נסלחו. ההתנהגות הזאת של רבים מהשחקנים המדינתיים במרחב הלא-מערבי תורמת רבות ליכולתה של רוסיה להמשיך במלחמתה נגד אוקראינה ולהתמודד בהצלחה לא מבוטלת עם השפעת הסנקציות הכלכליות המערביות. היא גם מפיחה רוח גבית בשאיפתה של מוסקבה לעצב מחדש את המפה הגיאופוליטית העולמית באופן שיחזק את רוסיה ויחליש את המערב.

נספח א': מאמץ ההשפעה הרוסי ב-/מול ישראל על-רקע המלחמה באוקראינה

תמונות מתוך הפגנה פרו-רוסיות שנערכה בתל אביב באפריל 2022.*

רקע

מסורתית, רוסיה רואה בישראל מעצמה זירתית שהקשרים עמה חשובים מהטעמים הבאים:

- מניעה/צמצום של השפעה שלילית אפשרית של פעולות ישראל על האינטרסים האסטרטגיים הרוסיים – הן בזירת המזה"ת (למשל, מול סוריה) והן במרחב הסובייטי לשעבר (למשל, בתחום של מכירת אמל"ח מתקדם לצבאות הלא-רוסיים שבמרחב).
- בתחום הלוט"ר – למידה מניסיונה העשיר של ישראל וקבלת התרעות מודיעיניות ממנה במצבי איום על יעדים רוסיים בזירה ומחוצה לה.
- רכש/גנבה באמצעים מודיעיניים של ידע וטכנולוגיות מתקדמים להם זקוקים המשק ומערכת הביטחון של רוסיה.
- פיתוח ערוץ תקשורת/השפעה נוסף מול המערב, בדגש על ארה"ב.
- הרחבת השליטה הרוסית על האתרים הקדושים לנצרות – בירושלים ובמקומות נוספים בישראל. זאת, הן לצורך הגברת הנוכחות הרוסית הכללית בזירה וכמכפיל כוח במאבקי הפטריארכיה המוסקבאית נגד מתחרותיה בעולם הנוצרי

* מקור: דף היוטיוב @Miguel TN, <https://www.youtube.com/watch?v=0hSH4WFwPcM>

האורתודוקסי והן כאמצעי חשוב בליכוד העם הרוסי סביב הקרמלין ברוסיה גופא ובפזורה הרוסית בעולם.

- קבלת תמיכה ישראלית ב"קרב על הזיכרון" של מלחמת העולם השנייה שמנהלת רוסיה נגד כמה מדינות במזרח אירופה.

ניכר, כי בעת מלחמת אוקראינה חשיבות הקשר עם ישראל עלתה בעיני מוסקבה וזאת מהשיקולים הבאים:

- מניעת תמיכה גלויה של ישראל באוקראינה – במישורים הדיפלומטי ושל אספקת אמל"ח מתקדם לצבא אוקראינה.
- מניעת הצטרפות גלויה של ישראל לסנקציות אנטי-רוסיות של המערב, תוך שימור קשרים בתחומי תעופה, תיירות וצליינות דתית וכן המשך אספקה של טכנולוגיות ישראליות מסוימות להן זקוק עתה המשק הרוסי במיוחד (למשל, בתחום של טכנולוגיות רפואיות).
- ניצולה של ישראל לקידום השפעה מדינית על אוקראינה ומדינות המערב, כמו גם לקידום החלטות שונות באו"ם (כדוגמת ההחלטה "על מאבק בהאדרת הנאציזם" שיזמו הרוסים ושישראל הצביעה בעדה, בניגוד לעמדת מדינות המערב, בעצרת הכללית של האו"ם, בדצמבר 2022³⁵³).
- מניעת פגיעה אפשרית בסטטוס קוו מול ישראל בסוריה על רקע צמצום הכוחות הרוסיים שם לטובת העתקתם לזירה האוקראינית.
- ניצול הקשרים הנמשכים עם ישראל למטרות התעמולה הרוסית – כביטוי בולט לחוסר היכולת של המערב לבודד את רוסיה בזירה הבינלאומית, שמוצג לקהלי היעד ברוסיה גופא ומחוצה לה.
- המשך ניצולה של ישראל לחיזוק העמדה הרוסית במאבקי העולם הנוצרי-אורתודוקסי וב"מלחמות הזיכרון" נגד המזרח-אירופים, להם מייחסת מוסקבה כיום חשיבות מיוחדת במסגרת מאבקה על עיצוב מחדש של הזירה הבינלאומית.

מרכיביו של מאמץ ההשפעה הרוסי ב-/מול ישראל ב-2022-2023

העברת מסרי הרתעה ותעמולה רוסיים בערוצים המדיני והצבאי – כבר בראשית הפלישה הרוסית לאוקראינה (פברואר 2022), בעקבות הודעת הגינוי של שר החוץ הישראלי דאז יאיר לפיד, השגריר הישראלי במוסקבה אלכס בן צבי זמן ל"שיחת הבהרה" אצל שגן שר החוץ הרוסי מיכאיל בוגדנוב (Mikhail Bogdanov). נאמר לו כי האוקראינים הם "נאצים" ולכן לא ייתכן שדווקא ישראל תגנה התקפה עליהם. באותה נשימה הפציר הבכיר הרוסי בשגריר להמשיך במאמץ רוסי-ישראלי משותף של "שימור האמת ההיסטורית של מלחמת העולם השנייה". הודעה רשמית בנושא מטעם משרד החוץ הרוסי נמסרה לתקשורת הרוסית. שגריר רוסיה בישראל אנטולי ויקטורוב (Anatolii Viktorov) התראיין ברוח זו לתקשורת הישראלית והוסיף כי במוסקבה מקווים "שישראל תמשיך לנקוט בגישה דיפלומטית נבונה". ויקטורוב גם "יעץ" לממשלת ישראל לבדוק את חוקיות הפעילות של שגרירות אוקראינה בארץ, שלטענתו גייסה מתנדבים ישראלים למלחמה באוקראינה.³⁵⁴

דברים דומים שמע רה"מ נפתלי בנט בעת ביקורו במוסקבה (מרץ 2022), שם הוא שוחח עם הנשיא פוטין על המצב באוקראינה ושיחות הגרעין עם איראן. המנהיג הרוסי חזר על הטענה כי נשיא אוקראינה זלנסקי אפשר התבססות של "נאצים" בארצו. מעבר לכך, יודגש כי הייתה זאת פגישתו הראשונה של פוטין עם מנהיג מערבי כלשהו מאז הפלישה הרוסית לאוקראינה ולכן, בסבירות גבוהה, אחת ממטרותיה, מבחינת הרוסים, הייתה להבטיח את מעמדה הניטרלי של ישראל בעימות.³⁵⁵ נראה, שכוונה זו עמדה גם מאחורי הגינוי של פוטין, באותו חודש, את פיגוע הדקירה שאירע בבאר שבע והבעת תנחומים על-ידו למשפחות ההרוגים בשיחת טלפון שקיים (לא ברור ביוזמת מי) עם בנט.³⁵⁶ פוטין גם ניצל את שיחותיו עם רה"מ הישראלי להעברת מסרים על פשעי אוקראינים, כביכול, במזרח ארצם הבדלני.³⁵⁷

השגריר אנטולי ויקטורוב הוא דמות מפתח בהעברת מסרי הקרמלין להנהגה ולציבור בארץ.* כחודש מאוחר יותר, בעקבות גינוי נוסף של לפיד, שדיבר על "פשעי המלחמה באוקראינה", הרוסים זימנו שוב את השגריר בן צבי לשיחה במטה משה"ח שלהם במוסקבה. בהודעה ששחררו לתקשורת הם טענו כי הגינוי הישראלי נועד "להסיט את תשומת לבה של הקהילה הבינלאומית מהסכסוך הישראלי-פלסטיני" ובכך, לראשונה מאז פרוץ המלחמה באוקראינה, העבירו מסר ברור לירושלים כי בתגובה להתנהגותה הלא-זהירה בנושא האוקראיני הם עלולים ללחוץ עליה יותר מבעבר בנושא הפלסטיני.³⁵⁸

עם התגברות הלחץ המערבי על ישראל לנקוט צד ברור יותר ביחס לפשעי הרוסים באוקראינה וגם להרחיב את הסיוע לקייב, כולל אספקת אמל"ח הגנתי, גבר גם מאמץ הדרגים המדיני והדיפלומטי של רוסיה למנוע התפתחות כזו שנתפסה כשלילית מאוד בעיני הרוסים (ר' השיקולים לעיל). סגן ר' המל"ל הרוסי והנשיא לשעבר דמיטרי מדבדב איים (אוקטובר 2022) מפורשות כי תמיכה צבאית של ישראל באוקראינה "תהרוס את היחסים" בין המדינות;³⁵⁹ ובמקביל השגריר ויקטורוב פנה שוב לתקשורת הישראלית וטען כי סירובה של ישראל לספק נשק לאוקראינה "יתרום לשיפור היחסים" בין רוסיה וישראל ואילו מהלך ישראלי הפוך "עלול להיחשב כמעשה מאוד לא חיובי מצד ישראל". באותה נשימה הדגיש ויקטורוב כי בקשריה עם איראן ארצו "מתחשבת בדאגות

* מקור התמונה: /Flash90Avshalom Sassoni
https://www.newsru.co.il/israel/03mar2022/viktorov_202.html

הביטחוניות המוצדקות של ישראל", ומכך השתמע בבירור שרוסיה יכולה לנקוט גם גישה שונה.³⁶⁰

הנציג הרוסי הבכיר נקט צעד זהה גם בינואר 2023, על רקע הדיווחים בתקשורת האמריקאית והישראלית כי ישראל שולחת לאוקראינה תחמושת ממלאי אמריקאי בארץ. "מוסקבה בוחנת את הנושא ומתכוונת לדון בו עם העמיתים בירושלים" הצהיר ויקטורוב והוסיף שוב כי ארצו מודעת לדאגותיה של ישראל בתחום הביטחון ו"מצפה להדדיות בהקשר זה".³⁶¹

במקביל להעברת המסרים בנושא אוקראינה, מאז פרוץ המלחמה שם הרוסים פעלו מול ישראל למניעת מה שנתפס בעיניהם כאתגור על-ידיה של הסטטוס קוו העדין שנוצר בסוריה מאז 2015. בראשית אפריל 2022, לכאורה בתגובה לגינוי החרף של שר החוץ הישראלי על מעשי רוסיה באוקראינה, סגן מפקד הכוחות הרוסיים בסוריה, אולג ז'ורבליוב (Oleg Zhuravliov), חשף פרטים על מתקפת חיל האוויר הישראלי בסוריה. היה זה מהלך שהרוסים לא עשו כמותו כבר תקופה ארוכה ובכך הם, כנראה, התכוונו להעביר מסר לירושלים כי ביכולתם להצר את צעדיה הצבאיים בזירה.³⁶²

אולג ז'ורבליוב, סגן מפקד הכוחות הרוסיים בסוריה: חשף בתקשורת מידע על פעילות חיל האוויר הישראלי סוריה וגם אישר בגלוי את קיום הירי התקדימי של הנ"מ הרוסי בסוריה על מטוסים ישראליים (מאי 2022).*

* מקור התמונה: https://law.vvsu.ru/latests/article/id/2148485710/Rossija_podtverdila_status_mirovoj

מסר נוסף, בוטה יותר, הועבר בראשית מאי, כאשר סוללת נ"מ רוסית, המוצבת על אדמת סוריה, שיגרה טילים לעבר מטוסים ישראלים שתקפו מפעל צבאי סורי לייצור אמצעי לחימה המיועדים לידי חיזבאללה. היה זה ירי ראשון מסוגו מאז הגיעו כוחות צבא רוסיים לסוריה לפני כשבע שנים והוא נועד, כנראה, להעביר שני מסרים חשובים: לגבי נחישותה של רוסיה להמשיך ולאחוז בסוריה, תוך שימור הסטטוס קוו עם ישראל שם; ולגבי יכולת הרוסים להעניש את ישראל על עמדתה בשאלת המלחמה באוקראינה על-ידי הגבלה או אף שלילה מוחלטת של חופש הפעולה של מטוסי חיל האוויר בשמי סוריה.³⁶³

בהזדמנות אחרת (יוני 2022), בעקבות התקיפה האווירית שיוחסה לישראל בקרבת נמל התעופה הבינלאומי של דמשק, הרוסים שחררו הודעת גינוי רשמית, זימנו את שגריר ישראל ל"שיחת הבהרה" והביעו "דאגה עמוקה" מהצעד האמור. במקביל, פורסם כי רוסיה מגבשת הצעת החלטה במועצת הביטחון של האו"ם, שתכלול גינוי של התקיפות ואזהרה מפני ערעור היציבות האזורית ופגיעה בריבונות הסורית. בחלוף כמה שבועות רוסיה שוב גינתה את ישראל – הפעם על "פעולה לא אחראית ומנוגדת לחוק הבינלאומי" של חיל האוויר באזור טרטוס, בקרבת בסיס ימי סורי המשמש את הצי הרוסי; ושר החוץ הרוסי לברוב ניצל את ביקורו בדמשק כדי להשמיע את דרישת מוסקבה מירושלים "לכבד את הריבונות ואת השלמות הטריטוריאלית של סוריה".³⁶⁴ גינוי רוסים נוסף לפעילות ישראל בשמי סוריה פורסם בראשית אוקטובר, מיד לאחר הודעת הגינוי של לפיד נגד "התקיפה הרוסית על אוכלוסייה אזרחית בקייב ובערים נוספות באוקראינה".³⁶⁵

בעקבות חילופי הממשלות בישראל (דצמבר 2022), מוסקבה עשתה מאמץ נוסף לשמר את הניטרליות הישראלית בנושא המלחמה באוקראינה וכן את ההסדרים לגבי סוריה. פוטין התקשר אל רה"מ הנכנס נתניהו כדי לברכו על הניצחון בבחירות ועל הרכבת הממשלה החדשה ובאותה נשימה הביע "ביטחון שיחסי ישראל-רוסיה ימשיכו להתפתח דרך מגעים ברמות שונות";³⁶⁶ ובהמשך הקרמלין שחרר הודעה רשמית לרגל השבעתה של הממשלה החדשה בה נטען בה כי "רוסיה מעריכה את התרומה הממושכת של נתניהו לקידום היחסים הידידותיים ושיתוף הפעולה בין המדינות".³⁶⁷

סֶרְגֵּי סְטֶפַּשִׁין, רה"מ רוסיה לשעבר, ראש "החברה הפלסטינית האימפריאלית האורתודוקסית" ואחראי מטעם פוטין על החזרת הנכסים הדתיים של רוסיה בישראל: "נפעיל לחץ על שלטונות ישראל".*

מאמץ להחזיר את נכסי הכנסייה הרוסית בארץ – בד בבד עם העברת המסרים הנ"ל, רוסיה דרשה מישראל לזרז את ההעברה לידיה של חצר אלכסנדר נְוֶיֶסְקִי בעיר העתיקה בירושלים ושל שלושה נכסים נוספים בהר הזיתים. מכתב רשמי בנושא זה החתום על-ידי הנשיא פוטין התקבל בירושלים באפריל 2022 ובו תזכורת כי הנושא סוכם כבר בעבר עם רה"מ נתניהו, במסגרת העסקה לשחרורה של הישראלית נעמה יששכר מהכלא הרוסי. בכיר רוסי נוסף, רה"מ רוסיה לשעבר סרגיי סטפשיין (Sergei Stepashin) קישר את המהלך למלחמה באוקראינה באומרו לתקשורת בארצו כי הצד הישראלי "גורר רגליים" בסוגיית חצר אלכסנדר בשל המלחמה. הוא גם הבטיח כי "רוסיה תפעיל לחץ כדי להשיג את השליטה בנכס".³⁶⁸

הגם שמדובר בנושא שנדון בין הצדדים כבר מזמן, להערכת גורם ישראלי שליווה את המו"מ בנושא בעבר, העלאת הסוגייה של הנכסים הללו בעת הנוכחית נועדה לחזק את מנוף הלחץ הכללי הרוסי על ישראל שבמוקד שלו סוגיות של אוקראינה וסוריה.³⁶⁹

* מקור התמונה: <https://www.ippo.ru/news/article/sergey-stepashin-evraziyskiy-sud-mozhet-stat-effek-409548>.

מרכז התרבות הרוסי "בית רוסיה" בתל אביב – כביכול, ארגן הפגנות פרו-רוסיות ואנטי-אוקראיניות בארץ.

עידוד מחאה פרו-רוסית באמצעות בני המולדת – ב-2022 ובראשית 2023 נערכו כמה הפגנות בתל אביב ובחיפה, במהלכן עשרות אזרחי ישראל הניפו דגלים של רוסיה, הרפובליקות הבדלניות במזרח אוקראינה וצ'צ'ניה, הביעו תמיכה בהתנהלות רוסיה "הנלחמת בנאצים", השמיעו הימנון רוסי ואף קריאות להנהגה הרוסית "לסיים עם אוקראינה ולבוא לעשות סדר גם בישראל".³⁷⁰ יבן קורנייצ'וק (Evhen Korniiichuk), שגריר אוקראינה בארץ, טען שבתקשורת הישראלית כי מאחורי ההפגנות האלה עמדה השגרירות הרוסית בתל אביב, שכביכול ממנה את המחאה האנטי-אוקראינית מכספה.³⁷¹ טענה זו זכתה לגיבוי בכמה מקורות ישראליים בשפה הרוסית (שאמינותם אינה ברורה), לפיהן ארגון ההפגנות הוטל על מרכז התרבות "בית רוסיה", הפועל בתל-אביב בחסות הארגון הרוסי-אנטי-נאצי 'רוסיה' (ר' אודותיו בפרק ב' של המחקר), וזה, בתורו, תקשר עם המפגינים דרך הארגון המקומי המכונה "החזית האנטי-נאצית הישראלית" ("Izrail'skii antinatsistskii front").³⁷²

ברקע, פעילות לקידום מסרי התעמולה הרוסית בקרב יוצאי ברית-המועצות וחבר המדינות העצמאיות בארץ על-ידי כמה גורמים:

- אתר האינטרנט של "הוועד המתאם של ארגוני בני המולדת דוברי רוסית בישראל" (KSORS) (ר' בפרק ב' של המחקר על ארגוני KSORS אותם מפעיל משה"ח הרוסי בעולם).³⁷³
- קבוצות ישראליות דוברות רוסית ברשתות החברתיות – "החזית האנטי-נאצית הישראלית" (ר' לעיל בנוגע לנגיעתו, כביכול, של גוף בעל שם זהה לארגון ההפגנות בארץ), "מלכדים שורות" ("Splotili riady") ו"זעם אצילי" ("larost' "blagorodnaia").³⁷⁴
- חשבונות הפייסבוק הפרטיים של פעילי "החזית האנטי-נאצית הישראלית" – במיוחד אולגה בֶּלְפֶּר, תושבת נתניה שפעילה מאוד בארץ, ברוסיה ובמזרח אוקראינה למען קידם הנרטיב הרשמי הרוסי לגבי המלחמה באוקראינה.³⁷⁵

פעילות נגד הסוכנות היהודית (להלן – הסוה"י) ברוסיה – על-רקע הגינויים החריפים של בכירי משה"ח וצבא רוסיה נגד פעילות ישראל בסוריה ומחאתם של בני המולדת בערי ישראל (ר' לעיל), פקידי הממשל במוסקבה העבירו (יולי 2022) מסר רשמי להנהלת הסוה"י להפסיק את פעילותה על אדמת רוסיה.³⁷⁶ בעקבות דין ודברים בין הצדדים – הגעה של בכירי הסוכנות ועורכי דינה למוסקבה, התערבות השגריר בן צבי אצל סגן שר החוץ הרוסי בוגדנוב, שיחת טלפון בין נשיא המדינה יצחק הרצוג לנשיא פוטין – הרוסים ניאותו להעביר את הטיפול בסוגיה לידי מערכת המשפט המקומית. ז, מצדה – קרוב לוודאי, בהנחיה "מלמעלה" – הסכימה לבקשות הסוה"י באוקטובר ובדצמבר לדחות את דיוניה "לצורך לימוד מעמיק של טענות הצד הרוסי";³⁷⁷ וכבר בסוף אוקטובר דאג השגריר הרוסי בארץ, ויקטורוב, להרגיע את הרוחות באומרו לתקשורת המקומית כי המדובר ב"סוגייה משפטית גרידא" וכי "אין סיבה שאזרחים יהודים ברוסיה ירגישו מפוחדים, שכן אין עלייה באנטישמיות".³⁷⁸

משפטנים ישראלים ורוסים בבית המשפט "בֶּאֶסְמֵנִי" של מוסקבה לקראת דיון בדרישת משד המשפטים הרוסי לסגור את נציגות הסוה"י ברוסיה (2022).*

ואולם, בפברואר 2023, על-רקע הביקורים המתוקשרים בקייב של שר החוץ הישראלי החדש אלי כהן ושל יו"ר ועדת החוץ והביטחון יולי אדלשטיין ויו"ר סיעת המחנה הממלכתי, זאב אלקין, בית המשפט במוסקבה שב לדון בגורל השלוחה הרוסית של הסוכנות ומשרד המשפטים המקומי דרש להפסיק את פעילותה.³⁷⁹

צבר המאפיינים הללו בהתנהגות הצד הרוסי בפרשה מאפשר להסיק בסבירות גבוהה כי ההנהגה הרוסית זיהתה את סוגיית המשך הפעילות של הסוה"י בארצה כ"נקודת תורפה" של ממשלת ישראל וביקשה לנצלה כמנוף בכמה סוגיות במקביל: האוקראינית, הסורית וכן סוגיית ההשבה של הבעלות הרוסית על נכסי נדל"ן בירושלים (חצר סרגיי) ובמקומות נוספים בארץ.

המשך הקידום של הנרטיב הרשמי הרוסי של מלה"ע ה-2 וניצולו להפצת התעמולה הרוסית לגבי המצב באוקראינה – השגרירות הרוסית בתל אביב מינפה את יום הניצחון על גרמניה הנאצית (9 במאי) להבלטת תפקידה ההיסטורי של רוסיה כמצילת העולם, אז וגם היום. עצרות זיכרון התקיימו תחת החסות של השגרירות הרוסית בכמה יישובים ברחבי הארץ וכללו מסע הרכבים עם דגלי רוסיה מצפון המדינה לדרומה. השגריר ויקטורוב דאג להופיע בכמה מאירועים אלה שם העביר את מסריה הרגילים

* מקור התמונה: סוכנות הידיעות הרוסית טא"ס, 19 באוגוסט 2022, <https://www.rbc.ru/politics/19/08/2022/62ff36879a79470a6703c9c0>

של מוסקבה לגבי העבר וההווה;³⁸⁰ והוא גם הגיע לישיבה מיוחדת בכנסת, שהוקדשה ליום הניצחון על הנאצים, אך נאלץ לצמצם את שהייתו במקום בשל הביקורת החריפה שמתחו נגד ארצו אחדים מחברי מנבכרי הציבור הישראלי.³⁸¹ אירועי זיכרון דומים אורגנו על-ידי "הבית הרוסי" והשגריר ויקטורוב ב-22 ביוני (יום הפלישה הנאצית לבריה"מ), ב-2 בספטמבר (יום הסיום של מלה"ע ה-2) וב-27 בינואר 2023 (יום הזיכרון הבינלאומי לשואה).³⁸²

השגריר ויקטורוב וקציני הנספחות הצבאית הרוסית בירושלים, בעצרת הזיכרון לרגל יום הניצחון על הנאצים, שנערכה ליד האנדרטה לזכר מגני העיר לנינגרד הסובייטית (כיום סנקט-פטרסבורג).*

הטמעת מסרים רוסיים לתקשורת הישראלית בשפה הרוסית – עם פרוץ המלחמה באוקראינה, נציגי השגרירות הרוסית בתל אביב, ובהם השגריר ויקטורוב, הפסיקו קשרים גלויים עם עיתונאים ישראלים דוברי רוסית. זאת, כנראה, בשל הפופולריות הנמוכה של המשטר הרוסי הנוכחי ומעשיו בקרב יוצאי ברית המועצות וחבר המדינות העצמאיות בארץ. אי לכך, בניגוד לעבר, בשנה האחרונה איש מהדיפלומטים הרוסים המוצבים בישראל לא התראיין בערוצי הטלוויזיה והרדיו הפועלים כאן בשפה הרוסית. לעומתם, בחודשי המלחמה הראשונים ראש הנתביב לשעבר, יעקב קדמי, הרבה להופיע בתקשורת הישראלית דוברת רוסית. הוא דיבר על אשמת ארה"ב בפרוץ

* המקור: <https://ria.ru/20220509/izrail-1787653630.html#pv=g%3D1787653630%2Fp%3D1787654601>.

המלחמה באוקראינה, ניבא ניצחון מהיר וקל לצבא רוסיה, ביטל דיווחים על הרג האוכלוסייה האזרחית האוקראינית בידי הפולשים הרוסים כפרופגנדה אוקראינית- מערבית וביקר את ישראל על אי-רצונה לתמוך בגלוי במאבקה של מוסקבה ב"נאצים" שבקייב. יודגש, כי עוד לפני המלחמה קדמי, בהיותו אזרח ישראל, היה לאחד הכוכבים הגדולים ביותר של מערך התעמולה הרשמי ברוסיה.³⁸³

מעבר לכך, ב-2022 נמשכה פעילותו בארץ של השבועון הישראלי-רוסי הוותיק "נובוסטי נדלי" ("חדשות השבוע") ולו מוספים שהם לקטי הפרסומים השונים מעיתוני רוסיה. חלק גדול מהפרסומים האלה נתן ביטוי לנרטיב הרוסי הרשמי לגבי המלחמה באוקראינה ויחסי רוסיה עם המערב (ר' דוגמא למטה).

ПОЛЬСКИЙ ЛЕГИОН ВСУ

Согласно выводам американских вербовочных компаний, пишет Super Biznes, самые высокооплачиваемые миссии для иностранных добровольцев, в основном людей с «солидным боевым опытом», предполагают участие в тайных операциях по извлечению и эвакуации людей из районов, где ведутся боевые действия.

Практически сразу после объявления о создании «иностранного легиона» поляк Ян Плевка, по данным Wirtualna Polska, начал формировать отряд на Украине.

Гражданин Польши разместил объявление в Facebook (запрещен в РФ): «Ищу людей с военным опытом для работы на Украине». В скором времени на пост ответили 32 человека, среди которых преимущественно были поляки, также трое англичан и двое немцев.

На тот момент в МВД Яну так и не ответили, есть ли люди, получившие разрешение на участие в боевых действиях на Украине.

В апреле замглавы министерства национальной обороны Марчин Осьеда в интервью RMF FM заявил, что поляки активно обращаются за разрешением воевать на Украине. Какой-либо другой информации по этому поводу Осьеда в целях «безопасности» решил не разглашать. Однако он также отметил, что «безусловно, есть и граждане, которые такие заявления не подавали, но все же они пошли воевать».

Он напомнил, что, согласно польскому законодательству, вступление в иностранные войска без согласия властей грозит потерю лишения свободы на срок до 5 лет. В свою очередь, Осьеда заверил, что польское правительство «не будет наказывать людей, которые пошли защищать Украину».

Полина ПЕТРУСЕВИЧ.

צילום של פרסום תעמולה רוסי על מתנדבים פולנים בצבא אוקראינה שהופיע (24 בנובמבר 2022) במוסף של השבועון הישראלי-רוסי "נובוסטי נדלי". הפרסום הועתק מעיתון רוסי "מוסקובסקי קומסומוולץ" המפעיל באתר האינטרנט שלו דף העוסק בחדשות ישראל ולו כתובת מקוונת ישראלית: mkisrael.co.il

פעילות במישור הסייבר – המידע הגלוי שבידינו על מבצעי הסייבר העדכניים של הרוסים בארץ, שנועדו למטרות השפעה, הינו דל ביותר. בסוף אוקטובר 2022, לקראת הבחירות לכנסת ישראל, קבוצה של פצחנים רוסיים Xaknet, שלפי ההערכות במערב קשורה למודיעין הרוסי (ר' עליה בפרק ב' של המחקר), השביתה לכמה דקות את אתר הכנסת וטענה בטלגרם כי "זוהי נקמה על העזרה הישראלית לאוקראינה". ההשבתה

בוצעה בשיטה של מניעת שירות (DDoS) שבה מבצעים הפצחנים הרוסיים את מבצעי ההשפעה הרועשים שלהם בעולם המערבי (ר' פרטים בפרק ה').³⁸⁴

אתר הכנסת שהותקף על-ידי הפצחנים הרוסיים מקבוצת Xaknet למטרות ההשפעה (אוקטובר 2022).*

פעילות השפעה באמצעות ראשי הקהילה היהודית ברוסיה – בערוצי התקשורת שלהם עם מוסדות יהודיים דתיים שמחוץ לרוסיה, כולל בישראל, עוברים מסרים שמיטיבים עם הקרמלין וכנראה מיועדים לחזק את הדרישה הפנימית הגוברת במערב לסיום מהיר של המלחמה ללא שחרור השטחים האוקראיניים שנפלו בידי הרוסים. כך, הרב הראשי של רוסיה בָּרָל לֶזֶר, איש חב"ד, העביר לכנס שלוחי חב"ד בניו יורק (נובמבר 2022) מסר לפיו הוא פנה אל נשיא רוסיה פוטין בבקשה לא לתקוף את העיר האוקראינית דניפרו (Dnipro), בה מצויה עד היום קהילה חב"ד גדולה, ופוטין, כביכול, נענה בחיוב והעיר אכן לא הותקפה לאורך כל המלחמה (מה שעובדתית לא נכון בעליל). דיווח ראשון על הפרשה הופיע בחינמון הישראלי "מרכז העניינים" היוצא לאור בצפון הארץ ובהמשך הועתק על-ידי אתר האינטרנט של ערוץ 7.³⁸⁵ אין לשלול על הסף האפשרות שבמקרה זה היה מדובר במהלך רוסי יזום של "קידום הידיעה" לחוגים הדתיים בארץ. אפשר שתכליתו היא להטמיע בקרב הציבור הזה (שלדעת הרוסים נהנה מהשפעה פוליטית רבה) מסר לפיו פוטין הוא "טוב ליהודים", לעומת "האוקראינים הנאצים".

* מקור התמונה: <https://www.timesofisrael.com/kremlin-affiliated-hackers-said-to-attack-knesset/> /website-citing-ukraine-aid

דעת הרוסים על יעילות ההשפעה שלהם בישראל – עוד בסוף אפריל 2022, השגריר ויקטורוב העניק ריאיון לערוץ הטלוויזיה הרוסי "רוסיה 24" בו הוא התייחס לתגובת הציבור והדרג המדיני בארץ לאירועים באוקראינה. לדבריו, מספר רב של ישראלים חווה "שטיפת מוח אידיאולוגית מצד התקשורת המערבית ולכן אינו מבחין בין שקר לאמת". אולם, הוא הדגיש, הציבור הישראלי הכללי מודע היטב לפעילות החוגים הלאומניים והניאו-נאצים (הוא לא פירט) ולכן "ככל שהמבצע הצבאי המיוחד של רוסיה מתארך, כך יותר ויותר אנשים בישראל מביעים דעות מפקחות יותר". בה בעת, לגבי הדרג המדיני בירושלים ציין השגריר כי בהשוואה לשאר מנהיגי המערב זה נוקט עמדה מרוסנת ונמנע מהצטרפות אוטומטית אל העיצומים הכלכליים המערביים נגד רוסיה.³⁸⁶

בינואר 2023 ויקטורוב התייחס שוב ליכולתה של רוסיה להשפיע על התנהגות הצד הישראלי – הפעם בריאיון מורחב בשפה האנגלית שהוא העניק לערוץ הטלוויזיה הממלכתי הרוסי RT (ר' אודותיו בפרק ב' של המחקר). השגריר טען כי עמדת רוסיה מתקבלת בהבנה בהנהגה הישראלית, גם אם זו האחרונה אינה יכולה לבטא זאת בגלוי, בשל מה שהוא כינה בלעג "הסולידריות המערבית". לדעתו, ההבנה הזאת וכן יכולתה של ישראל לעמוד על אינטרסיה חרף הלחץ עליה מצד מעצמות המערב הן שהובילו לכך שירושלים סרבה לחבור לסנקציות הכלכליות שהוטלו על רוסיה בשנה האחרונה וגם לא סיפקה אמל"ח לאוקראינה. יתר על כן, גילה ויקטורוב בשביעות רצון, בשיחת הטלפון שקיימו פוטין ונתניהו בדצמבר 2022 (ר' לעיל) שני המנהיגים הביעו את רצונם בהמשך פיתוח היחסים בין שתי המדינות, מה שנתפס במוסקבה כערובה לאי-פגיעה בשיתופי פעולה בתחומים רבים.³⁸⁷

בשורה התחתונה – מסורתית, לרוסים אינטרס גבוה בשיתוף פעולה אסטרטגי עם ישראל והוא אף גבר מאז פרוץ המלחמה באוקראינה. תחומי הליבה, שבהם מוסקבה ביקשה לעצב את עמדת ירושלים בשנה האחרונה, הם: העמדה הישראלית הרשמית ביחס למלחמת אוקראינה, בדגש על הסוגיות של אספקת אמל"ח ישראלי לצד האוקראיני והצטרפות ישראל לסנקציות הכלכליות שהטיל המערב על רוסיה.

העברת מסרי השלטון הרוסי להנהגה ולציבור בארץ מתקיימת בכמה ערוצים במקביל – החל מהמגעים המדיניים ומאמץ התעמולה של השגרירות הרוסית בתל אביב וכלה בפעילותם הפיזית והמקוונת של בני המולדת הרוסים החיים בארץ, ראיונותיו של יעקב קדמי ואיתותים אפשריים מ"יהודי החצר" של פוטין. בתוך כך, **יודגשו איתותי אזהרה שמוסקבה שלחה מדי פעם להנהגה הישראלית** בדמותן של תגובות חריגות (כולל ירי טילי נ"מ) על פעילות חיל האוויר הישראלי בשמי סוריה, תקיפות סייבר נגד מטרות סמליות כמו אתר האינטרנט של הכנסת, ואיומים על פעילות הסוה"י ברוסיה.

בסבירות גבוהה, ניתן להניח כי במקביל לאופני ההשפעה הנ"ל, שנחשפו בשנה האחרונה במקורות הגלויים, התקיימו ועודם מתקיימים מהלכי השפעה רוסיים נוספים שלא דווחו ברבים, כגון: העברת מסרים לסוכני ההשפעה של המודיעין הרוסי המקורבים למקבלי ההחלטות בארץ; מבצעי סייבר מול תשתיות אסטרטגיות, שנועדו להמחיש לגורמים הרלוונטיים בארץ את יכולות ההיזק של הרוסים; פעילות צבאית אווירית וימית ליד גבולות ישראל בעלת הגיון זהה.

לעת עתה, נראה שהרוסים מרוצים מההשפעה שהשיגו בשנה האחרונה על התנהלות ישראל מול המשבר האוקראיני ומול האינטרסים הרוסיים בסוריה אך הם אינם שאננים לגבי האפשרות שהממשלה החדשה תגלה פתיחות רבה יותר כלפי אוקראינה והמערב וממתינים להתייצבות המדיניות הישראלית בשתי הסוגיות החשובות האלה תחת הממשלה החדשה. אם לא יחול שינוי מהותי במדיניות זו, סביר שהתכולה והעוצמה של מאמץ ההשפעה הרוסי ב-/מול ישראל לא ישתנו גם בשנה הקרובה. ולהיפך: **אם ממשלת ישראל תפעל באופן שלא ישביע את רצון הקרמלין, האחרון עלול להגביר ולהקצין את מסרי ההרתעה שלו שיועברו בכל הערוצים שצוינו, לרבות הצבאי והקיברנטי. יודגש, כי התשתית למימוש של שינוי כזה כבר קיימת והעברתה להילוך גבוה יותר היא רק עניין של החלטת הדרג המדיני במוסקבה.**

נספח ב': סוגי המסרים של מאמץ ההשפעה הרוסי לפני מלחמת אוקראינה ובמהלכה

מס'	לפני המלחמה	בזמן המלחמה
1	האשמת ההנהגה האוקראינית באימוץ של אידיאולוגיה לאומנית קיצונית	האשמת ההנהגה האוקראינית באימוץ של אידיאולוגיה נאצית ובסגידה לשטן
2	הגדרת ההנהגה האוקראינית כלא לגיטימית בשל הגעתה לשלטון באמצעות ההפיכה בסיוע המערב	ללא שינוי
3	הצגת ההנהגה האוקראינית כמושחתת, מפולגת ולא יעילה	ללא שינוי
4	האשמת הממשלה האוקראינית וצבאה בביצוע פשעי מלחמה במזרח המדינה הבדלני	ללא שינוי
5	האשמת הממשלה האוקראינית בכריתת ברית עם המערב במאבק נגד רוסיה ובכך ערעור יציבותה של אירופה	ללא שינוי
6	ניצול הנושא של מגפת הקורונה כדי להציג את ממשלת אוקראינה לא יעילה ואנטי-רוסית	לא בשימוש
7	---	איומים/קריאות לפגוע באוכלוסייה האזרחית האוקראינית
8	---	האדרת הישגי הרוסים בחזית והצלחת הפגיעות שלהם בעורף האוקראיני
9	---	האדרת יכולותיה של רוסיה (בתחומים הקינטי, הקיברנטי ועוד)
10	---	הרתעה/הונאה של האוקראינים ותומכיהם במערב על-ידי מצג שווא של תיכנון מתקפה מבלארוס
11	---	הרתעת דיפלומטים אוקראינים ושלטונות המדינות שמארחות אותם
12	---	טיפול התנגדות ציבורית במערב למדיניות הסיוע לאוקראינה
13	טיפול התנגדות ציבורית באוקראינה לסיוע זר	ללא שינוי
14	---	שלילת זכות הקיום של אוקראינה כמדינה עצמאית
15	---	פגיעה בתדמית הצבא האוקראיני
16	---	הצדקת המלחמה
17	שלילת המעורבות של רוסיה בלחימה במזרח המדינה	שלילת ההאשמות נגד רוסיה בביצוע פשעי מלחמה
18	שיפור תדמיתה של רוסיה באופן כללי	ללא שינוי

זריעת פחד/בהלה בקרב הציבורים במערב מפני "המלחמה המתקרבת" (רגילה/גרעינית) והחמרת המשבר הכלכלי ו/או משבר האנרגיה	---	19
ללא שינוי	הקרנת עוצמה רוסית צבאית בעולם	20
ללא שינוי בתוכן; הגברת העוצמה	קידום דה-לגיטימציה של המערב בשטחו ובעולם	21
האשמת נאט"ו והאמריקאים בסיוע ל"פשעי המשטר האוקראיני"	---	22
ללא שינוי	הצגת ממשלות המערב כחלשות	23
הצגת מאמצי המערב לבודד/להחליש את רוסיה כבושלים	---	24

נספח ג': דפוסי הפעולה של מערך ההשפעה הרוסי לפני מלחמת אוקראינה ובמהלכה

מס'	לפני המלחמה	בזמן המלחמה
1	קמפיינים בתקשורת הממלכתית הרוסית הפועלת ב-/מול מדינות זרות	פעילות זו נמשכה, אם כי במערב היא נתקלה בקשיים בשל מאמץ המניעה של השלטונות שם (במישור המשפטי; סגירת שלוחות של ערוצי התקשורת הממלכתיים הרוסיים ועוד)
2	קמפיינים פיקטיביים ברשתות החברתיות לקידום נרטיבים רוסיים	אגרסיבית יותר; משתתפים רבים יותר, כולל אוהדי רוסיה בעולם שפועלים ללא קשר אליה
3	תקיפות סייבר מזיקות למטרות ההשפעה	אגרסיבית מאוד; קשה לקבוע אם חל שינוי
4	תקיפות סייבר לצורך גנבת מידע ופרסומו	אגרסיבית מאוד; קשה לקבוע אם חל שינוי
5	גיוס והפעלה של סוכני השפעה	ללא שינוי
6	טיפוח "ידידים" בקרב פוליטיקאים ומעצבי דעת קהל זרים	ללא שינוי
7	חתרנות באמצעות הכנסייה האורתודוקסית הרוסית	ללא שינוי
8	פעילות מדינית למטרות ההשפעה	אגרסיבית יותר
9	לחץ כלכלי	אשר לשימוש במשאבי האנרגיה הרוסיים – ללא שינוי; החידוש העיקרי – פגיעה מכוונת במאגרי החיטא של אוקראינה, שנועדה לייצוא, והטלת מצור על נמלי אוקראינה, שמהם התבצע ייצוא החיטא. כל זה כדי ליצור משבר הומניטרי בעולם הלא-מערבי ובאמצעותו להשפיע על עמדת המערב
10	לחץ צבאי	העוצמה וההיקף של הפגנת הכוח הצבאי הרוסי מול המערב ובעולם הלא-מערבי גברו וכללו תמרונים וניסויי אמל"ח בקרבה מסוכנת לגבולותיהן של ארצות המערב
11	הצהרות הבכירים הרוסים בדרגים המדיני, הצבאי והכלכלי	נצפתה מעורבות אינטנסיבית יותר של בכירי הממשל הרוסי ותיאום טוב יותר בינם לשאר המרכיבים של מערך ההשפעה הרוסי
12	גופי המן-רוסי: מהלכים פיזיים למטרות השפעה	נצפתה פעלתנות רבה יותר של גופי המן-רוסי בתחום זה, במגוון רחב של מהלכים – מניסיונות פגיעה בצמרת האוקראינית והדיפלומטים האוקראינים במערב ועד לניסיונות לערער מצב פנימי במדינות המערב וספקיות האנרגיה שלהם ב"עולם השלישי"
13	ניצול בני המולדת הרוסים החיים בחו"ל	ללא שינוי
14	שחרור מידע מודיעיני רגיש למטרות השפעה	אינטנסיבי יותר

ניצול גורמי הפשיעה המאורגנת הרוסית במערב לערעור המצב הכלכלי שם על-ידי הצפת שווקים מקומיים במוצרים מוברחים	---	15
אגרסיבית יותר	הפעלת פְּרִנְקְסְטֵרִים (מתחזים טלפוניים) רוסים מול מנהיגי המערב לצורך דליית מידע רגיש ולמטרות השפעה	16

מראי מקום והערות

- ¹ ר' בנושא זה: S. Samadashvili, *Tainaia voina Rossii* (Tbilisi: Artanudji and Wilfried Martens Center for European Studies, 2022), pp. 21-26.
- ² ר' בנושא זה: G. Asmolov, "The Effects of Participatory Propaganda: From Socialization to Internalization of Conflicts," *JoDS*, 07 August 2019, <https://jods.mitpress.mit.edu/pub/jyzg7j6x/release/2>.
- ³ Y. Falkov, "Intelligence-exalting strategic cultures: a case study of the Russian approach," *Intelligence and National Security* 37(1) (2022) pp. 90-108; ר' גם את הרצאתו של המחבר בנושא הנדון במרכז למורשת מודיעין (מל"מ): "דוקטרינת הריגול של רוסיה – מהתקופה המלוכנית ועד פוטין", מארס 2022, https://www.intelligence.org.il/?module=category&item_id=113; וגם את התייחסותו של פרופ' דני אורבך, למאמר הנ"ל: ד' אורבך, "הממלכה החשאית: דוקטרינת הריגול של רוסיה", הינשוף: הבלוג של דני אורבך, הממלכה-החשאית-דוקטרינת-הריגול-של-רוסי/רוסי-2021/10/28. <https://danniyorbach.com/2021/10/28/רוסי-2021/10/28>. המחבר מודע לעובדה כי המחקר המערבי של תפיסת המלחמה הסובייטית גורס כי זו התייחסה אך ורק לעימותים שמנוהלים על-ידי כוחות מזוינים קלאסיים והתעלמה מאמצעי מאבק לא צבאיים. ר' למשל: O. Jonsson, *The Russian Understanding of War. Blurring the Lines Between War and Peace* (Washington, DC: Georgetown University Press, 2019), p. 41. לדעת המחבר, מדובר בראיה שלוקה בחסר רציני, שכן היא מתעלמת מתפיסת המלחמה החשאית שפיתחה קהילת המודיעין הסובייטית. Falkov, *Ibid.* ⁴.
- ⁵ ר' למשל: A. Golts, *Armiia Rossii: 11 poteriannykh let* (Moscow: Zakharov, 2004), pp. 118-20; R. Krasil'nikov, "Neskol'ko slov o glavnom protivnike," in A. Kolpakidi and O. Lemekhov, *Glavnyi protivnik. TsRU protiv Rossii* (Moscow: Veche, 2002), pp. 361-62.
- ⁶ על כישלון מאמצי הרוסים לקדם רפורמה צבאית בשנות ה-90 ר': Golts, *Ibid.*, pp. 13-104.
- ⁷ מופיע גם כ- *Informatsionnoe protivivorstvo* (מאבק הדדי מידעי) וכ- *Informatsionno-psikhologicheskoe protivivorstvo* (מאבק הדדי מידעי-פסיכולוגי).
- ⁸ ר' למשל: S. Modestov, V. Gulina, "O novoi kontseptsii voiny," *Voennaia Mysl'* 2 (3-4)(1997), pp. 13-17; S. "Na nevidimom fronte – Aktivizatsiia voennykh deistvii," *Delovoi Mir*, 24 February 1994, p. 7; V. Slipchenko, Rastorguev, *Formula informatsionnoi voiny* (Moscow: Radio i sviaz', 1999), pp. 219-221; Voiny shestogo pokoleniia. *Oruzhie i voennoe iskusstvo budushchego* (Moscow: Veche, 2002), pp. 151-58; ג'ונסון, שם, עמ' 46-49.
- ⁹ המחבר, בהיותו כתב לענייני חוץ וביטחון בעיתון ישראלי-רוסי "נובוסט'י נדיילי", היה בעצמו עד להעברת מסרים מתאימים לתקשורת הישראלית על-ידי הדוברות של השגרירות הרוסית בתל-אביב, כמו גם על-ידי קצין המודיעין הצבאי הרוסי שבאותה עת הוצב בארץ, בכיסוי רשמי של עובד הנספחות הצבאית הרוסית. ר' גם: V. Kiseliiov and I. Vorob'iov, "Kontrterroristicheskaja operatsiia: analiz, uroki, vyvody," *Obozrevatel'* 2(121)(2000), <https://www.militaryarticle.ru/obozrevatel/2000-obozrevatel/13134-kontrterroristicheskaja-operatsiia-analiz-uroki-i-kartiny mira i ee sodержaniia> (Barnaul: Altaiskii Gosudarstvennyi Tekhnicheskii Universitet, 2003), A. Strizhenko (ed.), *Zarubezhnaia i rossiiskaia zhurnalistika: transformatsiia ;operatsiia-analiz-uroki-i*

- Chapter "Chechenskii konflikt kak raznovidnost' informatsionnoi voiny",
http://evartist.narod.ru/text5/86.htm#_ftnref4
 Rastorguev, *Ibid.*, pp. 56, 18-81: ר' למשל: ¹⁰
- O. Samorodnii, *Dvulikii "Impressum": Anatomii malen'koi informatsionnoi voiny* (Tallinn: Vali Press, ; ¹¹
 2011), pp. 60-65.
- V. Dneprovskii, "Metody ' :השפעה ר':
 informatsionnogo protivoborstva v instrumentarii terrorizma," *Vestnik ChitGU 2* (43)(2007), pp. 58-64,
<file:///C:/Users/Yaacov/Downloads/metody-informatsionnogo-protivoborstva-v-instrumentarii-terrorizma.pdf>
 .Jonsson, *The Russian Understanding of War*, pp. 53-93 ¹³
- A. Shilina and O. Subbotina, "Informatsionno- :אצל:
 kommunikativnaia spetsial'naia operatsiia: Osobennosti funktsionirovaniia pretsedentnykh znakov Z,
 V, O v mediaprostranstve (na materiale telegram-kanala i VK-stranitsy Ministerstva Oborony Rossiiskoi
 Federatsii)," *Uchenye zapiski Krymskogo federal'nogo universiteta im. V.I. Vernadskogo 8* (24)(2022),
 pp. 167-77 ¹⁴
- "Ostorozhno IPSO: kak raspoznat' i protivostoiat' rossiiskim gibridnym ugrozam," *24 Kanal*, 05 ¹⁵
 October 2022, https://24tv.ua/ru/chto-takoe-ipso-kak-raspoznat-i-protivostojat-rossijskim-gibridnym-ugrozam-24-kanal_n2156751
- Iu. Baluevskii, "Teoreticheskie i metodologicheskie osnovy formirovaniia voennoi doktriny :למשל:
 S. Bogdanov and V. Gorbunov, "O kharaktere ;Rossiiskoi Federatsii," *Voennaia Mysl'* 3 (2007), pp. 14-21
- A. Kalistratov, "K voprosu o ;vooruzhennoi bor'by v XXI veke," *Voennaia Mysl'* 3 (2009), pp. 2-15
- A. ;formakh i sposobakh vedeniia vooruzhennoi bor'by," *Voennaia Mysl'* 12 (2003), pp. 45-54
- Kartapolov, "Uroki voennykh konfliktov, perspektivy razvitiia sredstv i sposobov ikh vedeniia. Priamyie i
 nepriamyie deistviia v sovremennykh mezhdunarodnykh konfliktakh," *Vestnik Akademii Voennykh Nauk*
- P. Kazarin, "Priroda voiny kak nauchnaia kategoriia," *Voennaia Mysl'* 11 ;2 (51)(2015), pp. 26-36
- I. ;V. Kvachkov, *Spetsnaz Rossii* (Moscow: Russkaia panorama, 2007), pp. 113-19 ;(2002), pp. 19-21
- Panarin, "Sistema informatsionnogo protivoborstva: mekhanizm vneshne-politicheskoi propagandy
 V. ;trebuet vosstanovleniia," *Voенno-Promyshlennyi Kur'er* 41 (257)(15 October 2008),
 Serebriannikov, "O poniatii 'voina'," *Voennaia Mysl'* 10 (2004), pp. 61-65
- D.D. Kasprzycki, *Rosyjska wizja wojny przyszłości* (Tarnowskie Góry: Inforteditions, 2022), pp. 62- ¹⁷
 108.
- 18 כינוים של סדרת אירועים באוקראינה שהחלו ב-21 בנובמבר 2013 כתגובה אזרחית להחלטת ממשלת
 אוקראינה שלא לחתום על הסכם התנגדות עם האיחוד האירופי, והגיעו לשיאם ב-18–20 בפברואר 2014, עת
 נהרגו כ-125 בני אדם בקרבות רחוב בין פעילי "מאידאן" (כיכר מרכזית בקייב) למשטרה. ר': R. Sakwa, *Frontline*
 .Ukraine. *Crisis in the Borderlands* (London and New York: I.B. Tauris, 2016), pp. 81-100
- M. Galeotti, *The Weaponisation of Everything. A Field Guide to the New Way of War* (New Haven ¹⁹
 Sakwa, ;Kasprzycki, *Rosyjska wizja*, pp. 142-46 ;and London: Yale University Press, 2022), pp. 7-9
 .Ibid., pp. 100-120

- I. Rabinovich and C. Valensi, *Syrian Requiem: The Civil War and Its Aftermath* ²⁰
 .(Princeton, NJ: Princeton University Press, 2022)
- .A. Wilson, *Belarus. The Last European Dictatorship* (New Haven, CT: Yale University Press, 2021) ²¹
- V. Putin, "Byt' sil'nymi: Garantii natsional'noi bezopasnosti dlia Rossii," *Rossiiskaia Gazeta*, ²²
 .19.02.2012, <https://rg.ru/2012/02/20/putin-armiya.html>
- V. Gerasimov, "Tsennost' nauki v predvidenii," *Voенno-Promyshlennyi Kur'er* 8 (476)(27 February ²³
- V. Gerasimov, "O roli ;2014), https://vpk.name/news/85159_cennost_nauki_v_predvidenii.html
 voennoi sily v sovremennykh konfliktakh," in A. Antonov (ed.), *Moscow 3rd Conference on International*
- V. Gerasimov, "Po ;Security (Moscow: Ministry of Defense of the Russian Federation, 2014), p. 16
 opytu Sirii," *Voенno-Promyshlennyi Kur'er* 9 (624)(07 March 2016), [Voенno-Promyshlennyi Kur'er ;\[news.ru/articles/29579\]\(https://news.ru/articles/29579\)
 Kasprzycki, "ר' גם ניתוח של רעיונות גרסימוב: .17 \(681\)\(03 May 2017\), <http://vpk-news.ru/articles/36547>
 .*Rosyjska wizja*, pp. 113-25](https://vpk-</p>
<p>V. Gerasimov,)
- Kontsepsiia vneshnei politiki Rossiiskoi Federatsii, 12 February 2013, ²⁴
 ;<https://legalacts.ru/doc/kontsepsiia-vneshnei-politiki-rossiiskoi-federatsii-utv-prezidentom>
- Kontsepsiia vneshnei politiki Rossiiskoi Federatsii, 30 November 2016,
 .<https://docs.cntd.ru/document/499003797>
- Voennaia doktrina Rossiiskoi Federatsii, 25 December 2014, ²⁵
 .<https://docs.cntd.ru/document/420246589>
- .Voennaia doktrina soiuznogo gosudarstva, 04 November 2021, <https://megabook.ru/article> ²⁶
- D. Adamsky, "From Moscow with Coercion: Russian Deterrence Theory and Strategic Culture," ²⁷
 Jonsson, *The Russian Understanding of War*, pp. 86-93, ;*Journal of Strategic Studies* 41 (1-2), pp. 33-60
- Ukaz Prezidenta Rossiiskoi Federatsii ot 30.11.2016 g. No. 640, Ob utverzhenii Kontsepsii ;110-23
 .vneshnei politiki Rossiiskoi Federatsii, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/41451>
 .Kasprzycki, *Rosyjska wizja*, pp. 127-37 :ר' גם ;*ibid.* ²⁸
- .Samdashvili, *Tainaia voina Rossii*, p. 12 ²⁹
- J. Bērziņš, "Russian new generation warfare: Implications for Europe," *European Leadership Network* ³⁰
 .(October 2014), cyted by: Samdashvili, *ibid.*, pp. 11-12
- A. Drobinin, "Uroki istorii i obraz budushchego: razmyshleniia o vneshnei politike Rossii," ³¹
- A. Iakovenko, "25 ;*Mezhdunarodnaia Zhizn'*, 03 August 2022, <https://interaffairs.ru/news/show/36410>
 tendentsii sovremennykh mezhdunarodnykh otnoshenii i mirovogo razvitiia," *RSMD*, 22 September
 2022, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/comments/25-tendentsiy-sovremennykh->
- A. Korolev, "Novaia ;mezhdunarodnykh-otnosheniy-i-mirovogo-razvitiya/?sphrase_id=94527276
 strategiia natsional'noi bezopasnosti SShA – Pritiazanie na mirovoe gospodstvo prodolzhaetsia,"
- D. Trenin, ;*Zarubezhnoe Voенnoe Obozrenie* 12 (2022), pp. 13-16, <https://zvo.ric.mil.ru/Nomera>
 "Reshitel'no porvala s Zapadom," *RSMD*, 13 July 2022, <https://russiancouncil.ru/analytics-and->
 "V SF obsudili, kak ;comments/comments/reshitelno-porvala-s-zapadom/?sphrase_id=92662124
 protivostoiat' informatsionnoi voine Zapada protiv nashei strany," *Vmeste.RF*, 26 October 2022,

-
- <https://vmeste-rf.tv/news/v-sf-obsudili-kak-protivostoyat-informatsionnoy-voynye-zapada-protiv->
[.nashey-strany](#)
- V. Ivanov, "Propaganda stanovitsia slishkom naviazchivoi. Moskva pereshla v nastuplenie v ³² informatsionnoi voine," *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie*, 11 April 2022,
- T. Kaminskaia and A. Platonov, https://www.ng.ru/armies/2022-04-11/8_8414_propaganda.html
- "Ukraina razvernula protiv Rossii informatsionnuu voynu," *TVTs*, 16 September 2022,
- M. Kriukov, "Peskov zaiavil o prisutstvii na Ukraine armii <https://www.tvc.ru/news/show/id/249827>
- PR-kompanii, sozdaiushchei potoki lzhi," *Tvzvezda.ru*, 17 May 2022,
- E. Levin, "Peskov nazval zakon o feikakh <https://tvzvezda.ru/news/20225171046-NgESH.html>
- neobkhodimym iz-za razvazannoi protiv RF informatsionnoi voiny," *Tvzvezda.ru*, 05 March 2022,
- V. Lopatin, "Ob informatsionnoi voine – 2022 i <https://tvzvezda.ru/news/2022351310-yOlwl.html>
- pervoocherednykh pravovykh merakh po ee ogranicheniiu," *RNIIS*, 02 March 2022,
<https://rniis.ru/index.php/kommentarii-rniis/507-ob-informatsionnoj-vojne-2022-i->
- A. Mal'gavko, "Ekspert: [pervoocherednykh-pravovykh-merakh-po-ee-ogranicheniyu.html](#)
- informatsionnaia voina protiv Rossii konsolidirovala nashe obshchestvo," *RIA Novosti*, 08 April 2022,
- S. Zapolev, "Feik kak odin iz sovremennykh <https://ria.ru/20220408/feyk-1782599988.html>
- instrumentov informatsionnykh operatsii, provodimykh Ukrainoi i podderzhivaiushchimi ee stranami,"
Zarubezhnoe Voennoe Obozrenie 7 (2022), pp. 3-14, <https://zvo.ric.mil.ru/Nomera/item/419795>
- N. Kirpilenia, "Aktual'naia geopolitika," *Elektronnyi nauchnyi zhurnal "Arkhont"* 1 (28)(2022), pp. 29- ³³
- A. Shilina and O. Subbotina, "Informatsionno-kommunikativnaia spetsial'naia operatsiia," pp. 167- ;42
.77
- P. Loginov, "Informatsionno-psikhologicheskoe vozdeistvie v sovremennykh operatsiiaakh," *Voennaia* ³⁴
- S. Tsygankov, "Psikhologicheskie usloviia povysheniia effektivnosti *Mysl'* 5 (2022), pp. 60-69
- informatsionnogo vozdeistviia na voiska protivnika cherez set' Internet," *Voennaia Mysl'* 3 (2022), pp.
.96-101
- A. ;Loginov, "Informatsionno-psikhologicheskoe vozdeistvie" ;Kirpilenia, "Aktual'naia geopolitika" ³⁵
- Porunov, "Piotr Akopov: Informatsionnaia voina idet na dva fronta," *Ukraina.ru*, 20 July 2022,
<https://ukraina.ru/20220720/1036692365.html>
- E. Aleksandrova, "Legko li segodnia byt' ministrom inostrannykh del?," *RSMD*, 28 November 2022, ³⁶
- V. Khudoleev, "Na nashei https://russiancouncil.ru/blogs/laiamp/35910/?sphrase_id=94527276
- storone Pravda, liudi, resursy i real'naia ekonomika," *Krasnaia Zvezda*, 14 March 2022,
<https://ric.mil.ru/Novosti/item/386953>
- .Khudoleev, "Na nashei storone";Aleksandrova, "Legko li segodnia" ³⁷
.Ibid. ;Ibid. ³⁸
- .Loginov, "Informatsionno-psikhologicheskoe vozdeistvie" ³⁹
- I. Timofeev, Opening remarks during the RSMD seminar "The role of NGO's in the Russian Public ⁴⁰
- Diplomacy System," *RSMD*, 22 November 2022, <https://russiancouncil.ru/news/seminar-rol->
[..nepravitelstvennykh-organizatsiy-v-sisteme-publichnoy-diplomatii-rossii-v-novykh-geopoli](#)

- V. Ponomarenko, "Oruzhie glavnogo kalibra. Evropeitsy, bud'te bditel'ny!," *Voennoe Obozrenie*, 14⁴¹
 .November 2022, <https://topwar.ru/204930-oruzhie-glavnogo-kalibra-evropejcy-budte-bditelny.html>
- .A. Porunov, "Piotr Akopov"⁴²
- N. Karpilena, "Aktual'naia geopolitika," *Elektronnyi nauchnyi zhurnal "Arkhont"* 1 (28)(2022), pp. 29-⁴³
 .42
- .S. Zapolev, "Feik kak odin iz sovremennykh"⁴⁴
- E. Lucas, *Deception. Spies, Lies and How Russia Dupes the West* (London: Bloomsbury, ר' למשל: ⁴⁵
- T. Rid, *Active Measures. The Secret History of Disinformation & Political Warfare* ;2012), pp. 52-78
 .Samadashvili, *Tainaia voina*, pp. 21-26, 35-44, 49-52 ;(London: Profile Books, 2021), pp. 329-422
- O. Matthews, "Inside ר': על פטרושב נטען כי היה הכוח המניע מאחורי ההחלטה לפלוש לאוקראינה. ר':⁴⁶
 Putin's bunker: how he kept the plan to invade Ukraine secret," *The Times*, 03 November 2022,
 ;<https://www.thetimes.co.uk/article/how-putin-kept-the-plan-to-invade-ukraine-a-secret-nlw087729>
- K. Klomegah, "Putin's New Year Messages Embrace Brazil, China and India (BRICS)," *Modern ר' גם: Diplomacy*, 01 January 2023, <https://moderndiplomacy.eu/2023/01/01/putins-new-year-messages-embrace-brazil-china-and-india-brics>
- "Amanpour pushes back on Kremlin spokesman," *CNN News*, 23 March 2022, ⁴⁷
- D. Minzarari, "The next war: How Russian hybrid ;<https://www.youtube.com/watch?v=TSm0Dz3S78E>
 aggression could threaten Moldova," *European Council on Foreign Relations*, Policy Brief, 29 July
 2022, [https://ecfr.eu/publication/the-next-war-how-russian-hybrid-aggression-could-threaten-](https://ecfr.eu/publication/the-next-war-how-russian-hybrid-aggression-could-threaten-moldova)
 "Peskov: Americans captured in Ukraine 'committed crimes' against Russian forces," ;/moldova
 "Putin ally Patrushev says ;*MSNBC*, 20 June 2022, https://www.youtube.com/watch?v=_fL8z-ddtqc
 Russia now fighting NATO in Ukraine," *Alarabiya News*, 10 January 2023,
[https://english.alarabiya.net/News/world/2023/01/10/Putin-ally-Patrushev-says-Russia-now-fighting-](https://english.alarabiya.net/News/world/2023/01/10/Putin-ally-Patrushev-says-Russia-now-fighting-NATO-in-Ukraine)
 "Putin's spokesman Dmitry Peskov on Ukraine and the West: 'Don't push us into ;NATO-in-Ukraine
 J. ;the corner'," *PBS NewsHour*, 29 March 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=6xHmgTRkn6M>
 Seldin, "US Sees No Letup in Russian Influence Operations," *Voice of America*, 18 March 2022,
 .<https://www.voanews.com/a/us-sees-no-letup-in-russian-influence-operations/6490690.html>
 lu. Abugalieva, "Ushakov: usloviia dlia peregovorov s Ukrainoi seichas 'sovershenno inye'," ⁴⁸
- M. Naki and S. Kanev, ;*Kommersant*, 18 July 2022, <https://www.kommersant.ru/doc/5469500>
 "Spalivshiesia shpiony, razvorovannye den'gi i nenavist' vsego mira," *Naki's YouTube channel*, 18
- O. Popova, "Makron ;December 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=10oD6PNRH6M&t=164s>
 mnogo govoril o kontajtakh s Putinyem, no real'nykh shagov net, zauavili v Kremle," *LIFE.ru*, 06
 .December 2022, <https://life.ru/p/1543663>
- "Chechen warlord Kadyrov threatens to attack POLAND in retaliation for supporting Ukraine," *The* ⁴⁹
Sun, 27 May 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=JrleJfoAJSI>
- T. Khalid, "Kadyrov asks Erdogan not to evacuate 'murderers, atheists' at Azovstal plant," *Alarabiya* ⁵⁰
News, 15 May 2022, [https://english.alarabiya.net/News/world/2022/05/15/Kadyrov-asks-Erdogan-](https://english.alarabiya.net/News/world/2022/05/15/Kadyrov-asks-Erdogan-not-to-evacuate-murderers-atheists-at-Azovstal-plant)
 .not-to-evacuate-murderers-atheists-at-Azovstal-plant

“Putin ally says he should use low-yield nuclear weapons after loss of city,” *CNN*, 02 October 2022, ⁵¹
[.https://www.youtube.com/watch?v=57oPXre5Fp0](https://www.youtube.com/watch?v=57oPXre5Fp0)

“Kadyrov obratilsia k musul’manam na kitaiskom iazyke,” *MIGNEWS*, 18 December 2022, ⁵²
[;https://mignews.com/news/politic/kadyrov-obratilsya-k-musulmanam-na-kitajskom-yazyke.html](https://mignews.com/news/politic/kadyrov-obratilsya-k-musulmanam-na-kitajskom-yazyke.html)

“Kadyrov prizval musul’man mira ob’edinit’sia protiv NATO,” *Regnum*, 18 December 2022,
[.https://regnum.ru/news/3762249.html](https://regnum.ru/news/3762249.html)

P. Wintour, “Sergei Lavrov prefers propaganda over reality in Ukraine talks,” *The Guardian*, 10 ⁵³
 March 2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/10/sergei-lavrov-russia-foreign-minister-propaganda-in-ukraine-talks>

“Na otkrytii X Moskovskoi mezhdunarodnoi konferentsii po mezhdunarodnoi bezopasnosti s ⁵⁴
 privetstvennym slovom vystupil Ministr oborony Rossii,” *Ministry of Defence of the Russian Federation*, 16 August 2022, https://z.mil.ru/spec_mil_oper/news/more.htm?id=12433677@egNews

I. Levitskaia, “Kto gotovit provokatsiiu? Shoigu uzhe rasskazyvaet o ‘griaznoi bombe’ ministram ⁵⁵
 .Turtsii i Frantsii. Kiev otreagiroval,” *9 Kanal*, 27 October 2022, <https://www.9tv.co.il/item/50662>

C. Hirsbrunner, “Russia’s Great Power Moment in Africa,” *CSS Blog Network*, 16 August 2022, ⁵⁶
 “Examples of the [;https://isnblog.ethz.ch/regional-stability/russias-great-power-moment-in-africa](https://isnblog.ethz.ch/regional-stability/russias-great-power-moment-in-africa)
 large-scale disinformation campaign by the Western media, hyping the claim that Russia is planning to
 invade Ukraine,” *The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*, 11 February 2022,
https://mid.ru/en/press_service/articles_and_rebuttals/rebuttals/nedostovernie-

P. Konoplianko, “Lavrov pozhalel evropeiskuiu diplomatiuu, ‘glotajushchuiu’ ⁵⁷
 ;publikacii/1798160
 prestupleniia Ukrainy,” *MK.RU*, 01 December 2022, <https://www.mk.ru/politics/2022/12/01/lavrov->

D. Minzarari, “The ⁵⁸
 ;pozhalel-evropeyskuyu-diplomatiyu-glotayushchuiu-prestupleniya-ukrainy.html
 .next war”

“V MID rasskazali dlia chego ispol’zuiut Instagram i Facebook,” *RIA*, 13 April 2022, ⁵⁷
[.https://ria.ru/20220413/sotsseti-1783266120.html](https://ria.ru/20220413/sotsseti-1783266120.html)

.J. Seldin, “US Sees No Letup” ⁵⁸

D. Zolotukhin, “Russian spies under diplomatic cover,” *Ukrinform*, 16 July 2022, ⁵⁹
[.https://www.ukrinform.net/rubric-polytics/3526833-russian-spies-under-diplomatic-cover.html](https://www.ukrinform.net/rubric-polytics/3526833-russian-spies-under-diplomatic-cover.html)

“How Russian State-Controlled Media Use Disinformation Campaigns to Influence Democratic ⁶⁰
 Processes in Austria and Beyond,” *Vindobona Vienna International News*, 09 March 2022,
<https://www.vindobona.org/article/how-russian-state-media-use-disinformation-campaigns-to->
 .influence-democratic-processes-in-austria

S. Kuvaldin, “Why Russia Keeps Insisting That Poland Is Preparing to Partition Ukraine,” *Carnegie* ⁶¹
Endowment for International Peace, 07 December 2022,

S. Rosenberg, “Ukraine War: Russian spy chief ⁶²
[;https://carnegieendowment.org/politika/88585](https://carnegieendowment.org/politika/88585)
 blames West for nuclear tension,” *BBC*, 24 October 2022, <https://www.bbc.com/news/world-europe->

“Sergei Naryshkin: SVR Rossii orientirovana na dobyvanie informatsii, poleznoi na pole ⁶³
 ;63373728
 boia v ramkakh SVO na Ukraine,” *RG.RU*, 30 September 2022, <https://rg.ru/2022/09/30/sergej->

naryshkin-svr-rossii-orientirovana-na-dobyvanie-informacii-poleznoj-na-pole-boia-v-ramkah-svo-na-
 V. Sharifulin, "Vozmozhnost' novoi vstrechi s glavoi TsRU I ugroza 'griaznoi bomby': ;ukraine.html
 ;Zaiavleniia Naryshkina TASS," TASS, 17 January 2023, <https://tass.ru/politika/16815993?from=teaser>

E. Zarzycka, "Polska i Ukraina według rosyjskiej propagandy. Odwracanie kota ogonem," *Polskie Radio*
 24, 19 December 2022, [https://polskieradio24.pl/5/1222/artukul/3089565,polska-i-ukraina-wedlug-
 .rosyjskiej-propagandy-odwracanie-kota-ogonem](https://polskieradio24.pl/5/1222/artukul/3089565,polska-i-ukraina-wedlug-.rosyjskiej-propagandy-odwracanie-kota-ogonem)

"Russian Spy Chief Visits Armenia Three Days After CIA Director," *Radio Free Europa and Radio* ⁶²
Liberty, 18 July 2022, <https://www.rferl.org/a/russia-armenia-pashinian-naryshkin/31949149.html>

"SVR: Zapad stal souchastnikom prestuplenii ukrainskikh neonatsistov," *MK.RU*, 01 April : ר' למשל ⁶³
 2022, [https://www.mk.ru/politics/2022/04/01/svr-zapad-stal-souchastnikom-prestupleniy-
 .ukrainskikh-neonacistov.html](https://www.mk.ru/politics/2022/04/01/svr-zapad-stal-souchastnikom-prestupleniy-.ukrainskikh-neonacistov.html)

.Zolotukhin, "Russian spies" ⁶⁴

M. Bennets, "Russian MP Maria Butina on Ukraine: 'We are stopping the return of Nazis'," *The* ⁶⁵
Times, 11 April 2022, <https://www.thetimes.co.uk/article/russian-mp-maria-butina-ukraine-nazis->

"Kriegs-Propaganda auf Social Media. Putins 'Agentin 00Sex' hetzt Jugend zum Krieg gegen ;svmx0qfl
 Ukraine auf," *Blick*, 05 March 2022, [https://www.blick.ch/ausland/kriegs-propaganda-auf-social-
 .media-putins-agentin-00sex-hetzt-die-jugend-zum-krieg-gegen-die-ukraine-auf-id17291839.html](https://www.blick.ch/ausland/kriegs-propaganda-auf-social-.media-putins-agentin-00sex-hetzt-die-jugend-zum-krieg-gegen-die-ukraine-auf-id17291839.html)

"FSB zaderzhala v punktakh propuska bolee 400 ukrainskikh voennykh prestupnikov," *RIA Novosti*, ⁶⁶

E. Teslova, "Russia says over ;13 December 2022, <https://ria.ru/20221213/ukraina-1838276947.html>

120 terrorist crimes, including 64 attacks, thwarted in 2022," *Anadolu Agency*, 13 December 2022,
[https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-war/russia-says-over-120-terrorist-crimes-including-64-
 .attacks-thwarted-in-2022/2762781](https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-war/russia-says-over-120-terrorist-crimes-including-64-.attacks-thwarted-in-2022/2762781)

"Vzryvy na rossiiskikh bazakh. Diversii v Krymu. Ataka Rossii na Odessu. Bakhmut i Donetsk v ⁶⁷
 .ogne," *Current Time*, 12 December 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=JJ2U8uLVMK4>

A. Krolik, P. Mozur and A. Satariano, "An Alternative Reality: Ho Russia's State TV Spins the Ukraine ⁶⁸
 ;/War," *The New York Times*, 15 December 2022, <https://www.utrop.no/nyheter/nytt/300300>

. "Ostorozhno IPSO"

A. Faiola and S. Mekhennet, "After invasion of Ukraine, a reckoning on Russian influence in ⁶⁹
 Austria," *The Washington Post*, 05 July 2022, [https://www.washingtonpost.com/national-
 .security/2022/07/05/austria-russia-influence/](https://www.washingtonpost.com/national-.security/2022/07/05/austria-russia-influence/)

J. Payne, "Exclusive: Russia's Gazprom tells European buyers gas supply halt beyond its control," ⁷⁰
Reuters, 19 July 2022, [https://www.reuters.com/business/energy/russias-gazprom-declares-force-
 ./majeure-gas-supplies-europe-2022-07-18](https://www.reuters.com/business/energy/russias-gazprom-declares-force-./majeure-gas-supplies-europe-2022-07-18)

K. Bocsi, "Russia is seeking oil payments from India in UAE dirhams: Reuters, citing sources and ⁷¹
 document," *Reuters*, 18 July 2022, <https://www.cnbc.com/2022/07/19/russia-is-seeking-oil->

R. Menon and E. Rumer, *Russia and India: A New ;payments-from-india-in-uae-dirhams-reuters.html*
Chapter, Carnegie Endowment for International Peace, 20 September 2022,
 J.M. Paul, ;<https://carnegieendowment.org/2022/09/20/russia-and-india-new-chapter-pub-87958>

- “Russia remains India’s most dependable energy partner,” *EastAsiaForum*, 20 January 2023, <https://www.eastasiaforum.org/2023/01/20/russia-remains-indias-most-dependable-energy-partner>.
- E. Serovikova, “Novyi glava ‘Roskosmosa’ zaiavil o vykhode iz proekta MKS,” *URA.RU*, 26 July 2022, <https://ura.news/news/1052573467>.
- “Likhachev rasskazal, chto Rosatom i strany Evropy prodolzhaui realizatsiiu sovместnykh :ר' למשל:” *TASS*, 01 December 2022, <https://tass.ru/ekonomika/16474865>.
- “How Russian State-Controlled Media Use Disinformation Campaigns to Influence Democratic Processes in Austria and Beyond,” *Vindobona Vienna International News*, 09 March 2022, [https://de.rt.com/europa/133417-uberlebende-berichten-ukrainische-armee-totet-zivilisten-beim-fluchtversuch](https://www.vindobona.org/article/how-russian-state-media-use-disinformation-campaigns-to-Überlebende berichten – Seldin, “US Sees No Letup”;influence-democratic-processes-in-austria ukrainische Armee tötet Zivilisten bei Fluchtversuch,” RT.De, 09 March 2022, <a href=). Samadashvili, *Tainaia voina Rossii*, pp. 35-36 :ר' RT הערוץ על פעילותו בעבר שך הערוץ RT.
- M. Zuppello, “Russian, Chinese, and Iranian Media Influence Efforts in Latin America,” *Militant Wire*, 30 September 2022, <https://www.militantwire.com/p/russian-chinese-and-iranian-media>.
- Iu. Buren’ and P. Glazunov, “Pravitel’stvo KNR vruchilo premiiu družby glave VGTRK,” *Bol’shaia Aziia*, 23 December 2022, <https://bigasia.ru/content/news/society/pravitelstvo-knr-vruchilo-premiyu-krolik, Mozur and Satariano, “An Alternative Reality”;družby-glave-vgtrk>.
- “Iliia Bachurin: ‘Ustraivat’ iz zhizni shpionskii roman ne sobiraius’,” *OK!*, 23 March 2020, <https://www.ok-magazine.ru/stars/interview/120171-ilya-bachurin-ustraivat-iz-zhizni-shpionskij-zuppello, “Russian, Chinese, and Iranian Media” ;roman-ne-sobirayus>.
- “Treasury Escalates Sanctions Against the Russian Government’s Attempts to Influence U.S. Elections,” *U.S. Department of the Treasury*, 15 April 2021, <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy0126>.
- “Sait BRICS nachinaet svoiu rabotu,” *Rossiiskii Soiuz promyshlennikov i predprinimatelei*, 09 July 2015, <https://rspp.ru/events/news/sayt-briks-nachinaet-svoiu-rabotu---26243>.
- R. Barth, “Kreml-Propaganda aus dem Kloster?,” *Tagesschau*, 26 November 2022, <https://www.tagesschau.de/ausland/europa/ukraine-priester-spionage-101.html>.
- O. Platonov, “Kremlin’s agents in robes’ – on the role of Russian Church in the Ukraine War,” *Geneva Solutions*, 09 August 2022, <https://genevasolutions.news/ukraine-stories/kremlin-s-agents-in-ropes-or-the-role-of-russian-church-in-the-ukraine-war>.
- S. Biserko, “Destabilizing Bosnia-Herzegovina: Russian Hybrid Warfare and Greater Serbian Separatism,” *HenryJacksonSoc*, 25 April 2022, https://www.youtube.com/watch?v=9mli_VNdCCk.
- Hovorun, “Russian World: the heresy driving Putin’s war,” *Euromaidan Press*, 18 March 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=ONFQEsSPXBI>.
- C. Karelska, “The Great Orthodox Battle Amid the Russian Invasion,” *Visegrad/ Insight*, 23 June 2022, <https://visegradinsight.eu/the-great-orthodox-battle-amid-the-russian-invasion>.
- E. Morina and A. Wilson, “Russia, Ukraine and the Orthodox :ר' גם:” <https://www.youtube.com/watch?v=ONFQEsSPXBI>.

- church: Where religion meets geopolitics and war,” *European Council on Foreign Relations*, 23 June 2022, <https://ecfr.eu/article/russia-ukraine-and-the-orthodox-church-where-religion-meets-geopolitics-and-war/>
- A. Ehrlich, “Walking a Tightrope,” *Mishpacha*, 28 September 2022, <https://mishpacha.com/walking-a-tightrope> ⁸¹
- ⁸² נ' צור, "הרב לזר ביקש – פוטין לא תקף את ה"מעוז" של חסידי חב"ד", ערוץ 7, 21 נובמבר 2022, <https://www.inn.co.il/news/583663>
- R. Gainutdin, “Vystuplenie na XVIII Nezhdunarodnom musul’ manskom forume,” 08 ר' למשל: ⁸³ <https://www.muslim.ru/articles/280/35641>, December 2022,
- “Chief Mufti Of Russia Talgat Tazhuddin: A Fatwa Has Been Issued Obligating Muslims To Fight ⁸⁴ Alongside Russia In Ukraine; This Is A Holy Jihad, Those Who Die Fighting Are Martyrs,” *MEMRI*, Special Dispatch No. 9953, 09 May 2022, <https://www.memri.org/reports/chief-mufti-russia-talgat-tazhuddin-fatwa-has-been-issued-obligating-muslims-fight>
- J. Hansler and S. Lyngaas, “State Department singles out Russian ;Rid, *Active Measures*, pp. 397-409 ⁸⁵ troll farm while offering \$10 million for information on election interference,” *CNN*, 28 July 2022, <https://edition.cnn.com/2022/07/28/politics/state-department-ira-troll-farm-russia/index.html>
- K. Butts, “Meta takes down Russian troll farm,” *CBS News*, 04 August 2022, ⁸⁶
- O. Lautman, “Operation ;<https://www.cbsnews.com/news/meta-takes-down-russian-troll-farm> Cyber Front Z – Russia sets up a new troll farm for war in Ukraine,” *Fontanka*, 23 March 2022, <https://olgalautman.substack.com/p/operation-cyber-front-z-russia>
- S. Lawal, “Russian trolls and ;sets?r=k8nwv&s=w&utm_campaign=post&utm_medium=web mercenaries win allies and good will in Africa,” *.coda*, 25 August 2022, ⁸⁷
- “‘Troll factory’ ;<https://www.codastory.com/disinformation/russian-mercenaries-mali-africa> spreading Russian pro-war lies online, says UK,” *The Guardian*, 01 May 2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/may/01/troll-factory-spreading-russian-pro-war-lies-online-says-uk>
- “Treasury Escalates Sanctions Against the Russian Government’s Attempts to Influence U.S. ⁸⁷ Elections,” *U.S. Department of the Treasury*, 15 April 2021, <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy0126>
- I. Kossov, “Investigation: Where does Russian disinformation incubate in the US?,” *The Kyiv ⁸⁸ Independent*, 15 December 2022, <https://kyivindependent.com/investigations/investigation-where-does-russian-disinformation-incubate-in-us>
- Minzarari, “The next war” ;does-russian-disinformation-incubate-in-us
- “Understanding Putin and Ukraine With Dmitri Trenin,” *Carnegie Endowment for ⁸⁹ International Peace*, 22 February 2022, <https://carnegieendowment.org/2022/02/22/carnegie-international-peace>
- “Russia Ukraine War,” ;connects-understanding-putin-and-ukraine-with-dmitri-trenin-event-7820
- “Russian ;*CNN News 18 Live*, 15 March 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=AgOarnyXZ3g>
- Futures: A Panel Discussion. Robert Legvold and Dmitri Trenin,” *Monterey Initiative in Russian Studies*, 29 July 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=S3nlv-bke4k>

-
- “Zasedanie Mezhdunarodnogo diskusionnogo kluba ‘Valdai’,” 27 October 2022, ⁹⁰
<http://kremlin.ru/events/president/news/69695>
- “Izrail’skii antinatsistskii front privez v LNR produkty i medikamenty,” *NTV*, 12 December 2022, ⁹¹
<https://www.ntv.ru/novosti/2737867>
- P8_TA(2016)0441, EU strategic communication to counteract anti-EU propaganda by third parties, ⁹²
European Parliament resolution of 23 November 2016 on EU strategic communication to counteract
propaganda against it by third parties (2016/2030(INI)), Chapter no. 8, 23 November 2022,
https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2016-0441_EN.pdf
.Kossov, “Investigation” ⁹³
- D. Zolotuhin, “Russian propaganda in Austria. How the leadership of the Austrian police was told ⁹⁴
that Ukraine did not exist,” *Matritsa Svobody*, 09 August 2022,
[https://myc.news/en/rassledovaniya_/rossijskaya_propaganda_v_avstrii_kak_rukovodstvu_avstrijsko
.j_policii_rasskazyvali_chno_ukrainy_ne_sushestvovalo](https://myc.news/en/rassledovaniya_/rossijskaya_propaganda_v_avstrii_kak_rukovodstvu_avstrijsko_j_policii_rasskazyvali_chno_ukrainy_ne_sushestvovalo)
- “Russian Organization in Austria Criticizes ‘Anti-Russian’ Posters,” *Vindobona*, 23 October 2022, ⁹⁵
<https://www.vindobona.org/article/russian-organization-in-austria-criticizes-anti-russian-posters>
- “Rossiia. Novosti, Oktiabr’-Noiabr’ 2022 g.,” ר' לדוגמא את עמוד האינטרנט של KSORS הפרואני: ⁹⁶
<http://www.ksorsperu.com/2022/11/25/rossiya-novosti-oktyabr-noyabr-2022g>
- J. Follorou, “Ukraine’s clandestine war to neutralize the pro-Russian mafia,” *Le Monde*, 09 ⁹⁷
December 2022, <https://www.lemonde.fr/en/international/article/2022/12/09/ukraine-s->
- M. Prothero, “Russian Spies ;clandestine-war-to-neutralize-the-pro-russian-mafia_6007085_4.html
Have Gone Full Mafia Mode Because of Ukraine,” *Vice*, 27 October 2022,
<https://www.vice.com/en/article/k7bx4v/russia-traffickers-spies>
- J.P. Ruehl, “How Organized Crime ;
Plays Key Role in Ukrainian Conflict,” *Asia Times*, 20 December 2020,
בהקשר ;<https://asiatimes.com/2022/12/how-organized-crime-plays-key-role-in-ukrainian-conflict>
זה, ר' גם מאמר חדש על קשרי המודיעין הרוסי עם גורמי הפשיעה המאורגנת בארצו לפני מלחמת אוקראינה:
- M. Galeotti, “‘We Have Conversations’: The Gangster as Actor and Agent in Russian Foreign Policy,”
Europe-Asia Studies, January 2023, DOI: 10.1080/09668136.2022.2154316
.Samadashvili, *Tainaia voina Rossii*, p. 42 ⁹⁸
- C. Jansen, “How Western PR Firms Quietly Push Putin’s Agenda,” *Fast Company*, 01 July 2017, ⁹⁹
- D. Rogers, “Some UK PR ;
firms have been worryingly close to the Putin regime over the years,” *i news*, 11 April 2022,
<https://inews.co.uk/opinion/columnists/some-uk-pr-firms-worryingly-close-putin-regime-over-years->
- D. Thomas, “Public relations firms cut Russia ties amid reputational fears,” *Financial Times*, ;1567333
.02 March 2022, <https://www.ft.com/content/d3b2f81e-7ddb-4078-a96d-1c78ce7fcccd>
- H. Fuchs, “Amid the War in Ukraine, PR firms defend Russian-tied clients,” *Politico*, 26 April 2022, ¹⁰⁰
<https://www.politico.com/news/2022/04/26/ukraine-war-russia-pr-firms-00027756>
- “Kak spetssluzhby i PR-agentstva Velikobritanii kuriruiut rasprostranenie ukrainskikh ר' למשל: ¹⁰¹
feikov,” *FAN*, 01 April 2022, <https://riafan.ru/22648614->

S. ;kak_spetssluzhbi_i_pr_agentstva_velikobritanii_kuriryuyut_rasprostranenie_ukrainskih_feikov Korotkov, "Zlonamerennye informatsionnye kampanii – destabiliziruiushchii factor podderzhanii mezhdunarodnoi informatsionnoi bezopasnosti," *Mezhdunarodnaia Zhizn'*, 31 October 2022, <https://interaffairs.ru/news/show/37637>

¹⁰² ר' לדוגמא כתבה בנושא שפורסמה בנובמבר 2022 בניגריה: "Russia-Ukraine Conflict: Foreign PR Agencies Accused of Peddling Fake News," *Leadership*, 16 November 2022, <https://leadership.ng/russia-ukraine-conflict-foreign-pr-agencies-accused-of-peddling-fake-news>

M. Colborne, "Male State: The Russian Online Hate Group Backing Putin's War," *Bellingcat*, 11 ¹⁰³ March 2022, <https://www.bellingcat.com/news/rest-of-world/2022/03/11/male-state-the-russian-online-hate-group-backing-putins-war>

¹⁰⁴ ר' למשל: "Enemies on All Sides: Zelensky Uses War to Attack Worker Rights," *Socialist Revolution*, 04 October 2022, <https://socialistrevolution.org/enemies-on-all-sides-zelensky-uses-war-to-attack-w-hayes-italy-neo-nazi-terror-cell-linked-to-ukraine-s-azov-battalion>

W. Hayes, "Italy: neo-Nazi terror cell linked to Ukraine's Azov ;backed-ukraine-battalion.htm battalion," *Socialist Revolution*, 22 November 2022, <https://socialistrevolution.org/italy-neo-nazi-h-martin-western-imperialism-turns-pessimism-in-terror-cell-linked-to-ukraines-azov-battalion-ukraine>

H. Martin, "Western Imperialism Turns Pessimism in ;/terror-cell-linked-to-ukraines-azov-battalion Ukraine," 15 June 2022, <https://socialistrevolution.org/western-imperialism-turns-to-pessimism-in-ukraine>

"The Ukrainian War: an internationalist class position – IMT statement," *In Defence of ;ukraine Marxism*, 01 March 2022, <https://www.marxist.com/the-ukrainian-war-an-internationalist-class-position-imt-statement.htm>

A. Atanesian, "Russia in Africa: How Disinformation operations target the continent," *BBC News*, ¹⁰⁵ 01 February 2023, <https://www.bbc.com/news/world-africa-64451376>

R. Bathon, "Was ist russische Propaganda und welchen Einfluss hat sie?," *Telepolis*, 17 November ¹⁰⁶ 2022, <https://www.heise.de/tp/features/Was-ist-russische-Propaganda-und-welchen-Einfluss-hat-sie-Nikolskaya,Saito,Tsvetkova-and-Zverev,Pro-Putin;Kossov,Investigation;7342763.html>

operatives"

"Kanadskaia zhurnalistka osudila pozitsiiu Ottavy po svobode slova na Ukraine," *RIA Novosti*, 06 ¹⁰⁷ "Zhurnalist Eva Bartlett: ;September 2022, <https://ria.ru/20220906/svoboda-1814870058.html>

'russkie vedut sebja ne tak, kak 'varvarskie' Soedinennye Shtaty'," *Federal'noe Agentstvo Novostei*, 15 October 2022, https://riafan.ru/23698329-zhurnalist_eva_bartlett_russkie_vedut_sebja_ne_tak_kak_varvarskie_soedinennie_shtati

./"Killing Gaza," Chicago Reader, 18 April 2018, <https://chicagoreader.com/film/killing-gaza> ¹⁰⁸

D. Cohen, "Ukraine's Propaganda War: International PR Firms, DC Lobbyists and CIA cutouts," ¹⁰⁹ *MPN*, 22 March 2022, <https://www.mintpressnews.com/ukraine-propaganda-war-international-pr-firms-dc-lobbyists-cia-cutouts/280012/#.Yj1lpKXCO8c.vk>

.Bathon, "Was ist russische Propaganda" ¹¹⁰

-
- S.L. Myers, "Russia Reactivates Its Trolls and Bots Ahead of Tuesday's Midterms," *The New York Times*, 06 November 2022, <https://www.nytimes.com/2022/11/06/technology/russia-misinformation-midterms.html> ¹¹¹
- N. Bochyńska, "Rosyjska wojna (dez)informacyjna. Ekspert: Celem Rosjan jest stymulowanie paniki w Polsce," *CyberDefence24.pl*, 25 March 2022, <https://cyberdefence24.pl/cyberbezpieczenstwo/rosyjska-wojna-dezinformacyjna-ekspert-celem-rosjan-jest-stymulowanie-paniki-w-polsce-wywiad-2022>, *European Values Center for Security Policy*, 21 November 2022, <https://europeanvalues.cz/en/russian-disinformation-narratives-october-2022> ¹¹²
- Kossov, "Investigation" ¹¹³
- "What is needed for the Russia-Ukraine War to end," *Texas Public Radio*, 29 November 2022, <https://www.tpr.org/podcast/the-source/2022-11-29/what-is-needed-for-the-russia-ukraine-war-to-end> ¹¹⁴
- M. Savage, "Roger Waters: Former Pink Floyd star's UN speech criticized by Ukraine," *BBC News*, 09 February 2023, <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-64580688> ¹¹⁵
- D. Antoniuk, "Poland warns of pro-Kremlin cyberattacks aimed at destabilization," *The Record*, 31 December 2022, <https://therecord.media/poland-warns-of-pro-kremlin-cyberattacks-aimed-at-destabilization> ¹¹⁶
- M. Burgess, "Russian 'Hacktivists' Are Causing Trouble Far Beyond Ukraine," *Wired*, 16 July 2022, <https://www.wired.com/story/russia-hacking-xaknet-killnet/> ¹¹⁷
- G. Ivuskans, "Pro-Kremlin hackers Killnet hit Latvia with biggest cyberattack in its history," *The Times*, 08 July 2022, <https://www.thetimes.co.uk/article/pro-kremlin-hackers-killnet-hit-latvia-with-biggest-cyberattack-in-its-history-2jvmp8hk7> ¹¹⁸
- M. Kaminska, J. Shires, and M. Smeets, *Cyber Operations during the 2022 Russian invasion of Ukraine: Lessons Learned (so far)*, European Cyber Conflict Research Initiative (ECCRI), July 2022, <https://www.research-collection.ethz.ch/handle/20.500.11850/560503> ¹¹⁹
- P. Muncaster, "Killnet Attackers DDoS US and Dutch Hospitals," *Infosecurity*, 31 January 2023, <https://www.infosecurity-magazine.com/news/killnet-suspected-ddos-us-dutch-hospitals/> ¹²⁰
- E. Komarova, A. Latyshev and E. Onishchuk, "Predatel'stvo ukrainskogo naroda": pochemu Kiev otkazyvaetsia ot rossiiskoi vaksiny "Sputnik V," *RT na russkom*, 09 February 2021, <https://russian.rt.com/ussr/article/830253-ukraina-vakcina-zelenskii> ¹²¹
- Samadashvili, *Tainaia voina Rossii*, pp. 55-58 ;Kossov, "Investigation" ¹²²
- Kasprzycki, *Rosyjska wizja wojny przyszłości*, ;Galeotti, *The Weaponisation of Everything*, pp. 73-75 ¹²³
- .pp. 142-46
- A.S. Bowen, *Russia's War in Ukraine: Military and Intelligence Aspects*, Congressional Research Service, 13 February 2023, pp. 1-3, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R47068> ¹²⁴
- "Putin warns West of military measures over Ukraine threats," *France 24*, 21 December 2021, <https://www.france24.com/en/live-news/20211221-putin-warns-west-of-military-measures-over-ukraine-threats> ¹²⁵
- A. Roth, "Russian foreign minister warns West over 'aggressive line' in Ukraine" ¹²⁶

crisis," *The Guardian*, 31 December 2021, <https://www.theguardian.com/world/2021/dec/31/russian-foreign-minister-warns-west-us-ukraine-border-crisis>

J. Bacio Terracino and C. Matasick, *Disinformation and Russia's war of aggression against Ukraine*, ¹²²

OECD Report, 03 November 2022, <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy->

Bowen, [;/responses/disinformation-and-russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-37186bde](https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/disinformation-and-russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-37186bde)

I. G. Eskiadi, "Disinformation against NATO during the Russian invasion ;*Russia's War in Ukraine*, p. 1 in Ukraine," NATO 2030 Global Fellowship Program,

[.https://www.nato2030fellowship.org/disinformation-against-nato-during-russian-invasion](https://www.nato2030fellowship.org/disinformation-against-nato-during-russian-invasion)

N. Beecroft, *Evaluating the International Support to Ukrainian Cyber Defense*, Carnegie ¹²³

Endowment for International Peace, 03 November 2022,

<https://carnegieendowment.org/2022/11/03/evaluating-international-support-to-ukrainian-cyber-defense-pub-88322>

M. Saito and M. Tsvetkova, "How Russia spread a secret web of agents across Ukraine," *Reuters*, ¹²⁴

28 July 2022, <https://www.reuters.com/investigates/special-report/ukraine-crisis-russia-saboteurs/>

"Ukraine Says It Uncovered Russian Spy Network Involving U.S.-Sanctioned Lawmaker," *Radio Free Europe and Radio Liberty*, 25 June 2022, <https://www.rferl.org/a/ukraine-russia-spy-network-derkach/31915038.html>

J. Risen, "U.S. Intelligence Says Putin Made a Last-Minute Decision to Invade Ukraine," *The* ¹²⁵

Intercept, 11 March 2022, <https://theintercept.com/2022/03/11/russia-putin-ukraine-invasion-us-intelligence>

M. ;Bacio Terracino and Matasick, *Disinformation and Russia's war of aggression against Ukraine* ¹²⁶

Sofuoglu, "Double-speak or maskirovka: Decoding Putin's language on Ukraine attack," *TRT World*, 24 February 2022, <https://www.trtworld.com/magazine/double-speak-or-maskirovka-decoding-putin-s-language-on-ukraine-attack-55073>

¹²⁷ ד' ראקוב ושי' פיינברג, השפעתה הגוברת של האוכלוסייה האזרחית על שדה הקרב המודרני. מבט על מלחמת רוסיה-אוקראינה, מרכז אלרום לחקר מדיניות ואסטרטגיית אוויר וחלל, אוניברסיטת תל אביב, פברואר 2023, ע' 36.

A. Erlich, "Pro-Kremlin הפלישה ובמהלכה: ר' על קשיי הפרופגנדה הרוסית באוקראינה ערב ¹²⁸

Propaganda's Failure in Ukraine: Evidence and Lessons Learned," PONARS Eurasia, 19 January 2023, <https://www.ponarseurasia.org/pro-kremlin-propagandas-failure-in-ukraine-new-voices-on-eurasia-with-aaron-erlich-jan-19>

לאוקראינה ללמוד את דפוסי הפעולה של לוחמת המידע הרוסית ולפתח מנגנוני-נגד שהפכו את הציבור האוקראיני לחסין יותר מפני השפעה רוסית. ר': ראקוב ופיינברג, השפעתה הגוברת של האוכלוסייה האזרחית על שדה הקרב המודרני, ע' 6.

¹²⁹ המדובר ב"מינהל המידע האופרטיבי" (Department Operativnoi Informatsii - DOI) בתוך "השירות

החמישי" של ה-FSB ששמו המלא הוא: שירות המידע האופרטיבי וקשרי החוץ (Sluzhba Operativnoi

I. Borogan and A. Soldatov, "Putin Places Spies Under ר': (Informatsii i Mezhdunarodnykh Svязei /House Arrest," *CEPA*, 11 March 2022, <https://cepa.org/article/putin-places-spies-under-house-arrest>

-
- I. Borogan and A. Soldatov, "From bad intel to worse Putin reportedly turns on FSB agency ;ibid. ¹³⁰
that botched Russia's Ukraine prep," *Meduza*, 11 March 2022,
Bowen, *Russia's War in* ;<https://meduza.io/en/feature/2022/03/11/from-bad-intel-to-worse>
- J. Haltiwanger, "Russia's modern-day KGB started massively expanding its Ukraine unit ;Ukraine, p. 6
years before the invasion, hinting at a Putin plot long in the making: report," *Insider*, 19 August 2022,
<https://www.businessinsider.com/russia-fsb-started-expanding-ukraine-unit-years-before-invasion->
- V. Melkozerova, "Putin to blame 'Western spies within FSB' for stalled Ukraine ;report-2022-8
campaign," *NV The new Voice of Ukraine*, 11 April 2022, <https://english.nv.ua/nation/putin-to-blame->
- J. Röpke, "Putins Putsch-Plan ;western-spies-within-fsb-for-stalled-ukraine-campaign-50233030.html
für die Ukraine," *Bild*, 04 February 2022, <https://www.bild.de/bild-plus/politik/ausland/politik->
[ausland/volksrada-und-internierungslager-putins-putsch-plan-fuer-die-ukraine-](https://www.bild.de/bild-plus/politik/ausland/politik-)
- D. Sabbagh, "Russia's FSB agency tasked with ;79022546,view=conversionToLogin.bild.html
engineering coups in Ukrainian cities, UK believes," *The Guardian*, 13 February 2022,
<https://www.theguardian.com/world/2022/feb/13/russias-fsb-agency-engineering-coups-ukrainian->
.cities
- "Russians twice tried to storm Zelensky's compound in early hours of war, aide says," *Times of* ¹³¹
Israel, 29 April 2022, <https://www.timesofisrael.com/russians-twice-tried-to-storm-zelensky->
./compound-in-early-hours-of-war-report
- S. J. Jones, "Russia's Ill-Fated Invasion of Ukraine: Lessons in Modern Warfare," *CSIS*, 01 June ¹³²
.2022, <https://www.csis.org/analysis/russias-ill-fated-invasion-ukraine-lessons-modern-warfare>
- .Bowen, *Russia's War in Ukraine*, pp. 3-4 ¹³³
- , ע' 3, ¹³⁴ ר' בהקשר זה את ממצאי התחקיר של רויטרס, המבוסס לכאורה על מקורות רוסיים בעלי נגישות לתהליכי
קבלת ההחלטות במוסקבה, לפיהם בקרמלין בנו בעיקר על תשתית ענפה של סוכני השפעה שהמודיעין הרוסי
פרס באוקראינה והאמינו כי כוח צבאי קטן וימים בודדים יספיקו כדי להשתלט על המדינה השכנה: Saito and
.Tsvetkova, "How Russia spread a secret web of agents across Ukraine"
- C. Belton and G. Miller, "5 things you need to know about Russia's intelligence failures ahead of ¹³⁶
the invasion of Ukraine," *The Washington Post*, 19 August 2022,
./<https://www.washingtonpost.com/national-security/2022/08/19/intelligence-war-fsb-ukraine>
- J.E. Barnes and H. Cooper, "Ukrainian Officials Drew on U.S. Intelligence to Plan ¹³⁷
Counteroffensive," *The New York Times*, 10 September 2022,
"Kyiv goes after ;<https://www.nytimes.com/2022/09/10/us/politics/ukraine-military-intelligence.html>
FSB's mole recruitment unit," *Intelligence Online*, 13 July 2022,
<https://www.intelligenceonline.com/government-intelligence/2022/07/13/kyiv-goes-after-fsb-s->
- Y. Melman, "Western Intel Is a Force Multiplier for Ukraine. ;mole-recruitment-unit,109799144-art
Russia's Weakness Is a Surprise," *Haaretz*, 01 April 2022, [125](https://www.haaretz.com/israel-news/2022-</p></div><div data-bbox=)

- 04-01/ty-article/western-intelligence-has-been-a-force-multiplier-in-ukraine/00000180-5ba0-d718-afd9-dfbc2b130000
- Bowen, *Russia's War in Ukraine*; Beecroft, *Evaluating the International Support to Ukrainian Cyber Defense* ¹³⁸
Ukraine, p. 5
- A. Gopnik, "Volodymyr Zelensky's Comedic Courage," *The New Yorker*, 13 March 2022, ¹³⁹
<https://www.newyorker.com/culture/cultural-comment/volodymyr-zelenskys-comedic-courage>
Bowen, *Russia's War in Ukraine*, p. 5 ¹⁴⁰
- לדעת ראקוב ופיינברג, לא הייתה זאת מדיניות מחושבת, כי אם תוצאה טרגית של העובדה שצבא רוסיה לא הכין את חייליו לאינטראקציה אינטנסיבית עם אוכלוסייה אזרחית, ובפרט לא להקפדה על זכויותיה ועל טוהר הנשק, כאשר ברקע סובלנות הדרג המדיני והצבאי לאלימות ולביזה, היעדר אכיפה משפטית על הפרת דיני מלחמה. ר': ראקוב ופיינברג, *השפעתה הגוברת של האוכלוסייה האזרחית על שדה הקרב המודרני*, ע' 5. ¹⁴¹
- שם, ע' 3, 30. ¹⁴²
- A. Pecheniuk, "'Topit', szhigat': rossiiskii propagandist prizval ubivat' ukrainskikh detei'," *UNIAN*, ¹⁴³
23 October 2022, <https://www.unian.net/russianworld/topit-szhigat-rossiyskiy-propagandist-prizval-ubivat-ukrainskih-detey-video-12020712.html>
"Ot 'denatsifikatsii' do 'desatanizatsii' – k chemu prizyvala rossiiskaia propaganda," *Gazeta.ua*, 31 December 2022,
https://gazeta.ua/ru/articles/world-life/_ot-denacifikacii-do-desatanizacii-k-chemu-prizyvala-rossijskaya-propaganda/1126549
- "Vzryvy na rossiiskikh bazakh. Diversii v Krymu. Ataka Rossii na Odessu. Bakhmut i Donetsk v ogne," *Current Time*, 12 December 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=JJ2U8uLVMK4> ¹⁴⁴
- E. Rykovtseva, "Rossiia ugrozhaet novym Chernobylem," *Radio Svoboda*, 12 August 2022, ¹⁴⁵
<https://www.svoboda.org/a/rossiya-ugrozhaet-novym-chernobylem/31985533.html>
- "Russian Offensive Campaign Assessment, January 8, 2023," *Institute for the Study of War*, 08 January 2023, <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-january-8-2023> ¹⁴⁶
- "Russian Offensive Campaign Assessment, February 12, 2023," *Institute for the Study of War*, ¹⁴⁷
<https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-february-12-2023>
- I. Balachuk, "Rossiia narashchivaet proizvodstvo samykh moshchnykh sredstv porazheniia - Medvedev," *Ukrainskaia Pravda*, 11 December 2022, ¹⁴⁸
<https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/12/11/7380253>
- A. Dangwal, "Russian MoD Releases Video Of Su-35 Fighters In Action; Jets Conduct Patrols, Perform Airstrikes On Ukraine," *The Eurasian Times*, 31 December 2022, ¹⁴⁹
<https://eurasianimes.com/russian-mod-releases-video-of-su-35-fighters-in-action-jets-conduct-patrols-perform-airstrikes-on-ukraine>
- L. Korsak, "'Borshchevik' protiv Starlink: rossiiskii kompleks meniaet situatsiiu na fronte," *MK.RU*, ¹⁵⁰
19 December 2022, <https://www.mk.ru/politics/2022/12/19/borshhevik-protiv-starlink-rossiyskiy-kompleks-menyaet-situaciyu-na-fronte.html>

“Russian military to reach 1.5M; Putin vows to win in Ukraine,” *The Associated Press*, 21¹⁵¹
 December 2022, [https://wtop.com/world/2022/12/russias-defense-minister-calls-for-expanding-
 .military](https://wtop.com/world/2022/12/russias-defense-minister-calls-for-expanding-military)

A. Larina, “Rossiiskie khakery zaiavili ob uspehnoi atake na JP ;Burgess, “Russian ‘Hacktivists’”¹⁵²
 “Rossiiskie ;Morgan,” *Kommersant*, 11 October 2022, <https://www.kommersant.ru/doc/5607518>
 khakery XakNet zaiavili, o vzlome Minfina Ukrainy,” *iXBT.com*, 22 November 2022,
[https://www.ixbt.com/news/2022/11/22/rossijskie-hakery-xaknet-zajavili-o-vzleme-minfina-
 “Rossiiskie khakery zaiavili o blockade Litvy,”](https://www.ixbt.com/news/2022/11/22/rossijskie-hakery-xaknet-zajavili-o-vzleme-minfina-rossijskie-khakery-zaiavili-o-blockade-litvy) *Lenta.ru*, 28 June 2022, ;ukrainy.html
[.https://lenta.ru/news/2022/06/28/hackers](https://lenta.ru/news/2022/06/28/hackers)

N. Malomuzh, An interview to the Ukrainian Freedom TV Ukraine Online Channel, 25 December¹⁵³
 .2022

J.E. Barnes, E. Schmitt and E. Wong, “Russian Agents Suspected of Directing Far-Right Group to¹⁵⁴
 Mail Bombs in Spain,” *The New York Times*, 22 January 2023,
 E. Brennan, M. ;<https://www.nytimes.com/2023/01/22/us/politics/russia-spain-letter-bombs.html>

Chance, L. Isaac, M. Krever and R. Picheta, “Kyiv blames Russia for bloody packages containing ‘animal
 eyes’ sent to Ukrainian embassies across Europe,” *CNN*, 03 December 2022,
[.https://edition.cnn.com/2022/12/02/europe](https://edition.cnn.com/2022/12/02/europe)

E. Rumer, *The Method Behind Putin’s New START Madness*, Carnegie Endowment for International¹⁵⁵
 Peace, 28 February 2023, [https://carnegieendowment.org/2023/02/28/method-behind-putin-s-new-
 “Russian Offensive Campaign Assessment, February 12, 2023,”](https://carnegieendowment.org/2023/02/28/method-behind-putin-s-new-russian-offensive-campaign-assessment) Institute for ;start-madness-pub-89161
 the Study of War, [https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-
 .assessment-february-12-2023](https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-february-12-2023)

;Smalley, “Russian information operations”;Krolik, Mozur and Satariano, “An Alternative Reality”¹⁵⁶
 .Thaidigsmann, “Moskau manipuliert Holocaust”
 “SGB ;“Russian Disinformation Narratives” ;Bochyńska, “Rosyjska wojna (dez)informacyjna”¹⁵⁷
 przyvaet obvinit’ eks-deputata Rizhskoi dumy v razzhiganii natsional’noi rozni I pomoshchi persone
 pod sanktsiiami,” *Rus.Delfi.lv*, 19 December 2022, [https://rus.delfi.lv/news/daily/criminal/sgb-
 przyvaet-obvinit-eks-deputata-rizhskoj-dumy-v-razzhiganii-nacionalnoj-rozni-i-pomoschi-persone-
 .pod-sankciyami.d?id=55051482](https://rus.delfi.lv/news/daily/criminal/sgb-prizyvaet-obvinit-eks-deputata-rizhskoj-dumy-v-razzhiganii-nacionalnoj-rozni-i-pomoschi-persone-pod-sankciyami.d?id=55051482)

T. Lozovenko, ““SShA provodili VICH-eksperimenty nad VSU’: Minoborony RF ozvuchilo novyi¹⁵⁸
 marazm,” *Ukrainskaia Pravda*, 30 January 2023,
 .Zarzycka, “Polska i Ukraina” ;<https://www.pravda.com.ua/rus/news/2023/01/30/7387143/>

“Lessons on influence operations from a hybrid war. Not all coordinated inauthenticity is Russian.”¹⁵⁹
 Controlling disinformation,” *The Cyberwire*, 25 August 2022,
 .Smirnov, “Razbor” ;<https://thecyberwire.com/newsletters/disinformation-briefing/4/34>

T. Kunesch, “Half ihm der russische ;Bochyńska, “Rosyjska wojna (dez)informacyjna”¹⁶⁰
 Geheimdienst?: Selenskyj entging offenbar bereits drei Attentaten,” *Tagesspiegel*, 04 March 2022,
<https://www.tagesspiegel.de/politik/selenskyj-entging-offenbar-bereits-drei-attentaten->

;Seldin, "US Sees No Letup" ;"Russian Disinformation Narratives" ;"Ostorozhno IPSO" ;4313899.html
 . Thaidigsmann, "Moskau manipuliert Holocaust";Smirnov, "Razbor"
 "Russian Offensive Campaign Assessment, February 12, 2023," Institute for the Study of War, ¹⁶¹
<https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-february-12-2023>
 "How Russian State-Controlled Media Use Disinformation Campaigns to Influence Democratic ¹⁶²
 Processes in Austria and Beyond," *Vindobona Vienna International News*, 09 March 2022,
<https://www.vindobona.org/article/how-russian-state-media-use-disinformation-campaigns-to-Überlebende> ;Smirnov, "Razbor" ;"Ostorozhno IPSO";influence-democratic-processes-in-austria
 berichten – ukrainische Armee tötet Zivilisten bei Fluchtversuch," *RT.De*, 09 March 2022,
<https://de.rt.com/europa/133417-uberlebende-berichten-ukrainische-armee-totet-zivilisten-beim-fluchtversuch>
 .Smirnov, "Razbor" ;Lautman, "Operation Cyber Front Z" ;Boutillier, "Canadian intelligence" ¹⁶³
 "V apparate ;"Ot 'denatsifikatsii' do 'desatanizatsii' – k chemu prizyvala rossiiskaia propaganda" ¹⁶⁴
 Sovbeza schitaiut vse bolee nasushchnym provedenie 'desatanizatsii' Ukrainy," *TASS*, 25 October
 2022, <https://tass.ru/politika/16150577>
 J. Reimer, "Territorial integrity, colonialism, borders and peace," *Evangelical Focus*, 24 February ¹⁶⁵
 2023, <https://evangelicalfocus.com/features/20847/peace-territorial-integrity-colonialism-and-a-borders>
 J. Coker, "Analyzing Cyber and Influence Operations in the Russia-Ukraine Conflict," *Infosecurity*, ¹⁶⁶
 T. ;01 March 2022, <https://www.infosecurity-magazine.com/news/cyber-influence-operations-russia>
 Dhara, "India May Have Been Targeted by Coordinated Pro-Russian Invasion Twitter Campaign," *The Wire*,
 25 March 2022, <https://thewire.in/tech/india-twitter-russia-influence-campaign-ukraine-carl-bכנס>
 Leonid Isaev, "Russian Foreign Policy in the Middle East: הרצאתו של ד"ר לאוניד איסייב ב-2023" של המכון INSS והמכון ע"ש ג'ורג' קנאן: המכון INSS והמכון ע"ש ג'ורג' קנאן: Leonid Isaev, "Russian Foreign Policy in the Middle East," Russia 2023: Outlook for Russia's Domestic and Foreign Policy in Light of its War in Ukraine, The
 Institute for National Security Studies (INSS) and the Kennan Institute, 14 December 2022
 .Thaidigsmann, "Moskau manipuliert Holocaust" ¹⁶⁷
 .Conger and Raj, "Pro-Russia Sentiment" ¹⁶⁸
 M. Chornii and N. Rusova, "Kak Rossiia pytaetsia pobedit' v informatsionnoi voine," *Khvilia*, 17 ¹⁶⁹
 November 2022, <https://hvylya.net/analytics/262767-kak-rossiya-pytaetsya-pobedit-v-informacionnoy-voyn>
 .Krolik, Mozur and Satariano, "An Alternative Reality" ;informacionnoy-voyn
 J. ;Lawal, "Russian trolls" ;Hassan and Schraer, "How Russia is winning" ;"Ostorozhno IPSO" ¹⁷⁰
 .Seldin, "US Sees No Letup"
 lu. Smirnov, "Razbor. Imperiia GRU sbrosila maski. Kak ;Boutillier, "Canadian intelligence" ¹⁷¹
 rabotaiut anonimnye Telegram-kanaly vo vremia bol'shoi voiny," *Liga.net*, 27 September 2022,
<https://www.liga.net/politics/articles/imperiya-gru-sbrosila-maski-kak-rabotayut-anonimnye-telegram-kanaly-vo-vremya-bolshoy-voyny>

-
- “Putin ally Patrushev says ;“Russian Disinformation Narratives” ;Lozovenko, “SShA provodili”¹⁸⁴
Russia now fighting NATO in Ukraine,” *Alarabiya News*, 10 January 2023,
<https://english.alarabiya.net/News/world/2023/01/10/Putin-ally-Patrushev-says-Russia-now-fighting->
“SVR: Zapad stal souchastnikom prestuplenii ;Seldin, “US Sees No Letup”;NATO-in-Ukraine
ukrainskikh neonatsistov,” *MK.RU*, 01 April 2022, <https://www.mk.ru/politics/2022/04/01/svr-zapad-.stal-souchastnikom-prestupleniy-ukrainskikh-neonacistov.html>
“Oleg Syromolotov: Kiev – platsdarm dlia ispytaniia kibernarabotok Zapada,” *RIA Novosti*, 28¹⁸⁵
December 2022, <https://ria.ru/20221228/syromolotov-1841757872.html>
“West uses Ukraine to launch cyberwar against Russia: deputy FM,” *The Independent*, 30 December 2022, <https://www.independent.co.uk/west-uses-ukraine-to-launch-cyberwar-against-russia-deputy-fm/>
G. Iagudina, A. Kharder and T. Leont’eva, “Armiia spikhнула na gosbezopasnost’: FSB raskryla¹⁸⁶
terakt na Krymskom mostu,” *Biznes Online*, 12 October 2022, <https://www.business-gazeta.ru/article/567001>
Bochyńska, “Rosyjska wojna (dez)informacyjna”¹⁸⁷
Dhara, “India May Have Been Targeted”¹⁸⁸
C. Gallagher, “Ireland ‘naive’ about Russian influence – Defence Forces ex-chief,” *Irish Times*, 13¹⁸⁹
March 2022, <https://www.irishtimes.com/news/ireland/irish-news/ireland-naive-about-russian-influence-defence-forces-ex-chief-1.4825707>
Antoniuk, “Poland warns”¹⁹⁰
“Israel signals Ukraine policy shift,” *Russia Today*, 2 January 2022, <https://www.rt.com/news/569311-cohen-ukraine-policy-shift/>
Krolik, Mozur and Satariano, “An Alternative Reality” ;Hirsbrunner, *Ibid.*¹⁹¹
Rid, *Active Measures*, pp. 333-34¹⁹²
S. Blank, “Russian Policy on NATO Expansion In The Baltics,” *Wilson Center*, 27 January 2019,
<https://www.wilsoncenter.org/publication/151-russian-policy-nato-expansion-the-baltics>
Cutler, “Russian Arms Sales to Armenia and Their Geopolitical Effects,” *Geopolitical Monitor*, 9
September 2020, <https://www.geopoliticalmonitor.com/russian-arms-sales-to-armenia-and-their-geopolitical-effects>
S. Ott, “Russia Tightens Control Over Kyrgyzstan,” *The Guardian*, 18 September 2014,
<https://www.theguardian.com/world/2014/sep/18/russia-tightens-control-over-kyrgyzstan>
Palti-Guzman, “Don’t Cry for the Nabucco Pipeline,” *Reuters*, 01 May 2014,
<https://www.reuters.com/article/idUS232853865520140501>
D. Portnikov, “Russia No Longer Is The Only Player In The Trans Caucasus, Turkey’s Influence Is comparable,” *MEMRI*, 6 July 2021,
<https://www.memri.org/reports/russian-expert-plotnikov-russia-no-longer-only-player-trans-caucasus-turkeys-influence>
N. Seskuria, *Russia’s “Hybrid Aggression” against Georgia: The Use of Local and External Tools*, Center for Strategic and International Studies (CSIS), 21 September 2021,
<https://www.csis.org/analysis/russias-hybrid-aggression-against-georgia-use-local-and-external->

M. Weiss, "The Baltic Elves Taking on Pro-Russian Trolls," *Daily Beast*, 13 April 2017, ;tools
https://www.thedailybeast.com/the-baltic-elves-taking-on-pro-russian-trolls
194
.Rid, *Active Measures*, pp. 377-86, 397-409

195
ידוע גם בשם צינור הגז טורקיה-אוסטריה; תוכן כצינור אנרגיה המוביל גז טבעי אזרי, טורקמני, עיראקי,
ומצרי לאירופה. מטרתו הייתה להקטין את התלות האירופאית בגז הרוסי. הפרויקט בוטל ביוני 2013 עם
העדפת הצינור הטרנס-אדריאטי.

196
המדובר בכוונתה של ממשלת צ'כיה לאפשר לארה"ב לבנות בשטח המדינה בסיס מכ"מ של צבא ארה"ב
שנועד להגן על אירופה מפני איום טילים איראני. הרוסים טענו כי המהלך כולו כוון נגדם ופעלו לסכלו בשיטות
שונות. ר': D. Lazarová, "Protests against US radar," *Radio Prague International*, 26 May 2007, :
https://english.radio.cz/protest-against-us-radar-8470088

197
אחד הביטויים הבולטים למאמץ הרוסי בתחום זה הוא פיתוח קשר מיוחד עם "מפלגת החירות" האוסטרית
(Freiheitliche Partei Österreichs) שנמנית עם מחנה הימין השמרני בארצה. האחרונה ניהלה שנים קשר
הדוק עם מפלגת השלטון הרוסית "רוסיה המאוחדת" (Edinaia Rossia), שלחה את נציגיה לחצי האי קרים
הכבוש בידי הרוסים, ואחת הדמויות הבולטות שבה, שרת החוץ קארין קנייסל (Karin Kneissl), אף אירחה את
נשיא פוטין בחתונתה. ר' בנושא זה: L. Al-Serori, O.D. Gupta, P. Münch, F. Obermaier, and B.
Obermayer, "Wie die FPÖ Russland lieben lernte," *Süddeutsche Zeitung*, 20 Mai 2019,
A. Faiola and ;https://www.sueddeutsche.de/politik/fpoe-russland-strache-gudenus-putin-1.4452906
.Mekhennet, "After invasion of Ukraine"

198
"Czech counterintelligence reports on Russian agent with close links to some politicians and
journalists," *Radio Prague International*, 17 October 2022, https://english.radio.cz/czech-
"Dual U.S. / ;counterintelligence-reports-russian-agent-close-links-some-politicians-and-8764437
Russian National Charged With Acting Illegally As A Russian Agent In The United States," Department
of Justice, U.S. Attorney Office, Southern District of New York, 8 March 2022,
https://www.justice.gov/usao-sdny/pr/dual-us-russian-national-charged-acting-illegally-russian-
.Samadashvili, *Tainaia voina Rossii*, pp. 33-34 ;Kossov, "Investigation" ;agent-united-states

199
E. El-Badawy, B. Bianchi, A.B. Bukarti and S. Munasinghe, Security, *Soft Power and Regime*
Support: Spheres of Russian Influence in Africa, Tony Blair Institute for Global Change, 23 March 2022,
https://institute.global/policy/security-soft-power-and-regime-support-spheres-russian-influence-
I. Barabanov, "Ukraine Conflict: How Russia forged closer ties with Africa," *BBC News Russian*, ;africa
Stroski, "Russia in the ;27 February 2022, https://www.bbc.com/news/world-africa-60506765
.Zuppello, "Russian, Chinese, and Iranian Media" ;Balkans"

200
A. Hope, "Russia Accelerated Cyber Espionage Against Ukraine's Allies During the Invasion,
Warned Microsoft," *CPO Magazine*, 08 July 2022, https://www.cpomagazine.com/cyber-
security/russia-accelerated-cyber-espionage-against-ukraines-allies-during-the-invasion-warned-
./microsoft

201
"Zenon Pozniak: Pobeda rossiiskoi propagandy v Belorussii oshelomliaiushchaia," *EX-PRESS.BY*, 13
October 2022, https://ex-press.by/rubrics/politika/2022/10/13/zenon-poznyak-pobeda-rossijskoj-

F. Vechorka, An interview with Freedom-UATV Channel, ;propagandy-v-belarusi-oshelomlyayushhaya .26 January 2023, <https://youtu.be/7heWRN252pQ>

“Krievijas vēstniecība internetā iebiedē tos, kuri Rīgā protestē pret iebrukumu Ukrainā,” ר' למשל: ²⁰² *Jauns.lv*, 03 March 2022, <https://jauns.lv/raksts/zinas/490569-krievijas-vestnieciba-interneta-iebiede-tos-kuri-riga-proteste-pret-iebrukumu-ukraina>

H. Huang, “Russia Incapable in Facilitating Armenia-Azerbaijan Talks,” *Modern Diplomacy*, 17 ²⁰³ December 2022, <https://moderndiplomacy.eu/2022/12/17/russia-incapable-in-facilitating-armenia-azerbaijan-talks>

L. Bayer, “Hungary has become the EU home of Kremlin talking points,” *Politico*, 09 March 2022, ²⁰⁴ Bochyńska, “Rosyjska ;<https://www.politico.eu/article/russia-war-narrative-hungary-disinformation>

A. Boutilier, “Canadian intelligence flags Russian disinformation ;wojna (dez)informacyjna” campaigns amid Ukraine war,” *Global News*, 01 April 2022, [/https://globalnews.ca/news/8727605/canadian-intelligence-flags-russian-disinformation-campaigns](https://globalnews.ca/news/8727605/canadian-intelligence-flags-russian-disinformation-campaigns)

Smalley, “Russian information ;Hope, “Russia Accelerated” ;“Russian Disinformation Narratives”

M. Thaidigsmann, “Moskau manipuliert Holocaust für seine Propaganda,” *Jüdische ;operations” Allgemeine*, 16 July 2022, <https://www.juedische-allgemeine.de/politik/moskau-manipuliert-holocaust-zu-propagandazwecken/>

Leonid Isaev, הרצאתו של ד"ר לאוניד איסייב בכנס "רוסיה-2023" של המכון INSS והמכון ע"ש ג'ורג' קנאן: ²⁰⁵ “Russian Foreign Policy in the Middle East,” *Russia 2023: Outlook for Russia’s Domestic and Foreign Policy in Light of its War in Ukraine*, The Institute for National Security Studies (INSS) and the Kennan

E. Hassan and C. Schraer, “How Russia is winning the information war ;Institute, 14 December 2022 in the Middle East,” *Deutsche Welle*, 26 August 2022, <https://www.dw.com/en/russia-is-winning-the-information-war-in-the-middle-east/a-62900269>

K. Conger and S. Raj, “Pro-Russia Sentiment on Indian Twitter Draws Scrutiny,” *The New York ²⁰⁶ Times*, 30 March 2022, <https://www.nytimes.com/2022/03/29/technology/twitter-russia-india.html>

“Diminishing Returns: Russia’s Waning Sphere of Influence Amid the Russo-Ukrainian War,” *Georgetown Security Studies Review*, 31 October 2022, <https://georgetownsecuritystudiesreview.org/2022/10/31/diminishing-returns-russias-waning-sphere-of-influence-amid-the-russo-ukrainian-war/>

B. Elliot, “Europe surrenders Mali influence to ;sphere-of-influence-amid-the-russo-ukrainian-war/Russia,” *UnHerd*, 25 November 2022, <https://unherd.com/thepost/europe-surrenders-mali-influence-to-russia/>

A. Hoxhaj, “Russia’s influence in the Balkans is growing just as the region’s fragile peace is ;to-russia threatened,” *The Conversation*, 18 July 2022, <https://theconversation.com/russias-influence-in-the-balkans-is-growing-just-as-the-regions-fragile-peace-is-threatened-185345>

Stroński, “Russia in the ;balkans-is-growing-just-as-the-regions-fragile-peace-is-threatened-185345”

“What is known about Sergei Vagin, the Russian citizen arrested by Colombian stuns for ;Balkans” financing violent acts during the National Strike,” *Infobae*, 31 March 2022, <https://www.infobae.com/en/2022/03/31/what-is-known-about-sergei-vagin-the-russian-citizen-arrested-by-colombian-stuns-for-financing-violent-acts-during-the-national-strike/>

- C. Cadell and E. Nakashima, "Beijing chafes at Moscow's requests for support, Chinese officials say," *The Washington Post*, 02 June 2022, <https://www.washingtonpost.com/national-security/2022/06/02/china-support-russia-ukraine/>
- J. Chan, "Deciphering Chinese media discourse on the Russia-Ukraine war," China Media Project, the University of Hong Kong's Journalism and Media Studies Centre, 29 June 2022, <https://chinamediaproject.org/2022/06/29/deciphering-chinese-media-discourse-on-the-russia-ukraine-war/>
- H. Davidson, "Close ties allow Russian propaganda to spread swiftly through China, report claims," *The Guardian*, 31 March 2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/31/close-ties-allow-russia-propaganda-to-spread-through-china-report-claims/>
- N. Gan, S. Deng and P. Wang, "Russia plays up China's support as it retreats in Ukraine," *CNN*, 12 September 2022, <https://edition.cnn.com/2022/09/12/china/russia-ukraine-people-s-republic-of-china-efforts-to-amplify-the-kremlins-voice-on-ukraine/index.html>
- Kremlin's Voice on Ukraine," U.S. Department of State, 02 May 2022, <https://www.state.gov/disarming-disinformation/prc-efforts-to-amplify-the-kremlins-voice-on-ukraine/>
- D. Sevastopulo, "Russia has asked China for military help in Ukraine, US officials say," *Financial Times*, 14 March 2022, <https://www.ft.com/content/30850470-8c8c-4b53-aa39-01497064a7b7>
- W. Yang, "How Russian propaganda dominates Chinese social media," *Deutsche Welle*, 06 April 2022, <https://www.dw.com/en/ukraine-war-how-russian-propaganda-dominates-chinese-social-media/a-61375386>
- "'What Mr Johnson said was a lie': Kremlin responds to former British PM's missile claims," *EuroNews*, 30 January 2023, <https://www.euronews.com/2023/01/30/a-missile-would-take-a-minute-boris-johnson-says-putin-threatened-him-before-invading-ukraine/>
- "Putin ugrozhal Zapadu iadernym oruzhiem iz-za Kryma," *BBC News*, Russian Service, 15 March 2015, https://www.bbc.com/russian/russia/2015/03/150315_putin_crimea_documentary
- S. Solodkyy and K. Zarembo, *The Evolution of Russian Hybrid Warfare: Ukraine*, CEPA, 29 January 2021, <https://cepa.org/comprehensive-reports/the-evolution-of-russian-hybrid-warfare-ukraine-2021/>
- H.-J. Moritz, "Russlands Cyber-Krieg. 'Nicht gewappnet': Der verzweifelte Kampf der EU gegen Putins Internet-Trolle," *Focus*, 06 March 2022, https://www.focus.de/digital/russlands-cyber-krieg-aufreueung-im-internet-eu-nur-bedingt-abwehrbereit-gegen-putins-trolle_id_62693650.html
- Seldin, "US Sees No Letup" "Cyber-Alarm: Parallel zum Ukraine-Krieg steigen auch die Hackerangriffe," *Radio Lippe*, 07 March 2022, www.radiolippe.de/service/netzklick/ukraine-krieg-gefahr-von-hackerangriffen-steigt.html
- A. Filippov, "Russia accused by Ukraine of 'intimidating' cyberattack," *The Times*, 17 January 2022, <https://www.thetimes.co.uk/article/ukraine-accuses-russia-of-intimidating-cyberattack-7cf6xhp70>
- Solodkyy and Zarembo, *The Evolution of Russian Hybrid Warfare: Ukraine*
- F. Flade, L. Frey and H. Tanriverdi, "Spuren führen zum geheimdienst FSB," *Tagesschau*, 17 February 2022, <https://www.tagesschau.de/investigativ/br-recherche/russische-hacker-103.html>
- Moritz, "Russlands Cyber-Krieg"

215 אחת הדוגמאות הבולטות לתופעה זו הוא שר ההגנה של בולגריה (עד פברואר 2022) סטפן יאנב (Stefan Yanev). האיש ביטא בגלוי דעות פרו-רוסיות הן לפני המלחמה באוקראינה, בהיותו שר בכיר בממשלת בולגריה, והן אחרי הפלישה הרוסית לאוקראינה, כולל הטענה כי האוקראינים התכוננו להנחית מהלומה על המחוזות הבדלניים שלהם והרוסים רק הקדימו אותם. ר': A. Vishnevskaya, "Glava Minoborony Bolgarii: 'Chto ne schitaet nuzhnym razmeshchenie dopolnitel'nykh sil NATO,'" *Gazeta.ru*, 21 December 2021, <https://www.gazeta.ru/social/news/2021/12/21/17045239.shtml>

216 "Stefan Yanev ulichi Ukraina, ;2021, <https://www.gazeta.ru/social/news/2021/12/21/17045239.shtml>

217 che gotvela 'k'rvoprolitie' v Donetsk i Lugansk predi voinata," *Bulevard B'lgaria*, 20 April 2022, <https://boulevardbulgaria.bg/articles/stefan-yanev-ulichi-ukrayna-che-gotvela-kravoprolitie-v-donetsk-i-lugansk-predi-voynata>

218 M. Laine and T. Tkachenko, "How Russian Influence Group Infiltrated Cypriot Party Politics," 03 February 2023, <https://www.occrp.org/en/investigations/how-a-russian-influence-group-infiltrated-cypriot-party-politics>

219 .Barth, "Kreml-Propaganda"

220 S. Dorosh, "Minskie soglasheniia letiat v bezdnu. Chto eto oznachaet dlia Ukrainy," *BBC Ukraine*, 22 February 2022, <https://www.bbc.com/ukrainian/features-russian-60477158>

221 A. Roth, "Russia issues list of demands it says must be met to lower tensions in Europe," *The Guardian*, 17 December 2021, <https://www.theguardian.com/world/2021/dec/17/russia-issues-list-demands-tensions-europe-ukraine-nato>

222 .Solodkyy and Zarembo, *The Evolution*

223 M. Bielieskov, "The Russian and Ukrainian Spring 2021 War Scare," *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*, 21 September 2021, <https://www.csis.org/analysis/russian-and-ukrainian-spring-2021-war-scare>

224 "Ukraine tensions: Russia stages military drills with Belarus," *BBC News*, 10 February 2022, <https://www.bbc.com/news/world-europe-60327930>

225 "Russia returns Ukrainian boats seized off Crimea," *BBC News*, 18 November 2019, <https://www.bbc.com/news/world-europe-50458521>

226 "Russia says it scrambled fighter jet to intercept British spy plane near annexed Crimea," *Reuters*, 11 November 2021, <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/russia-says-it-scrambled-fighter-jet-intercept-british-spy-plane-near-annexed-2021-11-11>

227 "Will Moldova Be the First To Fall in Russia's Energy War on Europe?," *Stratfor*, <https://worldview.stratfor.com/article/will-moldova-be-first-fall-russia-s-energy-war-europe>

228 "Russia says West is spreading lies about causes of world's food crisis," *Reuters*, 22 June 2022, <https://www.reuters.com/world/europe/russia-says-west-is-spreading-lies-about-causes-worlds-food-crisis-2022-06-22>

229 "Putin claims Russia ready to negotiate over Ukraine; Kyiv says Moscow doesn't want talks," *CNBC*, 25 December 2022, <https://www.cnbc.com/2022/12/25/putin-says-russia-is-ready-to-negotiate-over-war-in-ukraine.html>

-
- V. Orlova, "Svezhee video s Putinyom okazalos' proval'nym montazhom," *UNIAN*, 06 March 2022, ²²⁶
[https://www.unian.net/curiosities/svezhee-video-s-putinyom-okazalos-provalnym-montazhom-
.poslednie-novosti-11731072.html](https://www.unian.net/curiosities/svezhee-video-s-putinyom-okazalos-provalnym-montazhom-poslednie-novosti-11731072.html)
- A. Galliamov, An interview with Dozhd' TV Channel, 03 January 2023, ²²⁷
[.https://www.youtube.com/watch?v=kkGgeeOBsvo](https://www.youtube.com/watch?v=kkGgeeOBsvo)
- J. Heintz, "On New Year's, Putin slams West for hypocrisy, aggression," *The Associated Press*, 30 ²²⁸
December 2022, [https://toronto.citynews.ca/2022/12/31/on-new-years-putin-slams-west-for-
"Vladimir Putin Speech: 'We will not bow down', Putin's strong attack on ;hypocrisy-aggression/
western countries, said- they want to destroy Russia," *ABP Live*, 01 January 2022,
\[https://www.abplive.com/news/world/putin-new-year-speech-west-lied-about-peace-using-ukraine-
.to-destroy-russia-2296819\]\(https://www.abplive.com/news/world/putin-new-year-speech-west-lied-about-peace-using-ukraine-to-destroy-russia-2296819\)](https://toronto.citynews.ca/2022/12/31/on-new-years-putin-slams-west-for-Vladimir-Putin-Speech-'We-will-not-bow-down'-Putin's-strong-attack-on-hypocrisy-aggression-western-countries-said-they-want-to-destroy-Russia/)
- "Russian Military Leaders Discussed Use of Nuclear Weapons, U.S. Officials Say," *The New York Times*, 02 November 2022, ²²⁹
[https://www.nytimes.com/2022/11/02/us/politics/russia-ukraine-nuclear-
.weapons.html](https://www.nytimes.com/2022/11/02/us/politics/russia-ukraine-nuclear-weapons.html)
- Z. Schonfeld, "Russia warns of 'unpredictable consequences' if US sends Patriot missiles to ²³⁰
Ukraine," *The Hill*, 15 December 2022, [https://thehill.com/policy/defense/3776569-russia-warns-of-
.unpredictable-consequences-if-us-sends-patriot-missiles-to-ukraine](https://thehill.com/policy/defense/3776569-russia-warns-of-unpredictable-consequences-if-us-sends-patriot-missiles-to-ukraine)
- V. Calugareanu, "Russia warns Moldova over Transnistria troops," *Deutsche Welle*, 03 September ²³¹
T. ;2022, <https://www.dw.com/en/russia-warns-moldova-over-transnistria-troops/a-63013005>
- Umarov, "After Ukraine, Is Kazakhstan Next in the Kremlin's Sights," *Carnegie Endowment for International Peace*, 10 August 2022, <https://carnegieendowment.org/politika/87652>
- N. Mordowanec, "Russian Analysts :ר' לדוגמא הדהוד האיום להשמיד מדינות מערביות במכה גרעינית: Threaten Macron With Missile Strike: 'Should Be No France'," *Newsweek*, 09 January 2023, ²³²
[https://www.newsweek.com/russian-analysts-threaten-macron-missile-strike-should-no-france-
.1772477](https://www.newsweek.com/russian-analysts-threaten-macron-missile-strike-should-no-france-1772477)
- "Defence Intelligence: Russian special services are planning provocations at Belarusian critical ²³³
infrastructure facilities, in particular at the Belarusian nuclear power plant," *The Odessa Journal*, 20
November 2022, [https://odessa-journal.com/defence-intelligence-russian-special-services-are-
planning-provocations-at-belarusian-critical-infrastructure-facilities-in-particular-at-the-belarusian-
.nuclear-power-plant/](https://odessa-journal.com/defence-intelligence-russian-special-services-are-planning-provocations-at-belarusian-critical-infrastructure-facilities-in-particular-at-the-belarusian-nuclear-power-plant/)
- "Gazprom CEO Says Europe Could Freeze Even With Full Gas Storage," *Bloomberg News*, 12 ²³⁴
October 2022, [https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-10-12/gazprom-ceo-says-europe-
.could-freeze-even-with-full-gas-storage?leadSource=uverify%20wall](https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-10-12/gazprom-ceo-says-europe-could-freeze-even-with-full-gas-storage?leadSource=uverify%20wall)
- "Putin: Russia to 'strengthen cooperation with Chinese armed forces'," *The Guardian*, 30 ²³⁵
December 2022, [https://www.theguardian.com/world/live/2022/dec/30/russia-ukraine-war-live-kyiv-
.residents-urged-to-shelter-in-late-night-drone-attack-targeting-infrastructure](https://www.theguardian.com/world/live/2022/dec/30/russia-ukraine-war-live-kyiv-residents-urged-to-shelter-in-late-night-drone-attack-targeting-infrastructure)

- L. Sly, "Ukrainian fears grow of a new Russian invasion from Belarus," 19 December 2022, *The New York Times*, <https://www.washingtonpost.com/world/2022/12/19/ukrainian-fears-grow-new-russian-invasion-belarus> ²³⁶
- S. Ishchenko, "Raketno-iadernye 'koshki-myshki' na sredizemnomorskikh zadvorkakh 'operatsii 'Royal Navy ;/Z,'" *Svobodnaia Pressa*, 23 October 2022, <https://svpressa.ru/war21/article/349993> ²³⁷
- Tracks Russian Hypersonic-Missile Frigate in the North Sea," *The Maritime Executive*, 14 January 2023, <https://www.maritime-executive.com/article/royal-navy-tracks-russian-hypersonic-missile-frigate-in-the-north-sea>
- H. Sutton, "New Intelligence: Russia Sends Nuclear Submarine to Mediterranean," *Naval News*, 02 September 2022, <https://www.navalnews.com/naval-news/2022/09/new-intelligence-russia-sends-nuclear-submarine-to-mediterranean> ²³⁸
- "Russia Conducts Military Drills on Isles Disputed With Japan," *nippon.com*, 26 March 2022, <https://www.nippon.com/en/news/yjj2022032501353> ²³⁸
- P. Kirby, "Putin watches first Russian nuclear drill since invasion of Ukraine," *BBC News*, 26 October 2022, <https://www.bbc.com/news/world-europe-63397927> ²³⁹
- "Russia conducts military drills in Arctic sea opposite Alaska," *Reuters*, 16 September 2022, <https://www.reuters.com/world/russia-conducts-military-drills-arctic-sea-opposite-alaska-2022-09-16> ²³⁹
- "Russian, Chinese joint naval drills concluded," *TVP World*, 27 December 2022, <https://tvpworld.com/65316640/russian-chinese-joint-naval-drills-conclude> ²⁴⁰
- B. Cole, "Russia Primes Nuclear Bomb 12 Times More Powerful Than Dropped on Hiroshima," *Newsweek*, 14 December 2022, <https://www.newsweek.com/russia-ukraine-missile-yars-icbm-hiroshima-bomb-1766933> ²⁴¹
- , ד' ברוך, "איום מרומז למערב? ספינה רוסית עם טילים 'שאין להם אח ורע' יצאה לאוקיינוס האטלנטי," *ישראל היום*, 4 דצמבר 2022, <https://www.israelhayom.co.il/news/world-> ²⁴²
- W. Stewart, "Putin frigate carrying 'unstoppable' hypersonic Zircon missiles stages war games as it sails towards Britain," *Mail Online*, 10 January 2023; <https://www.dailymail.co.uk/news/article-11617999/Putin-frigate-carrying-unstoppable-hypersonic-Zircon-missiles-sails-Britain.html> ²⁴³
- M. Burke, "Russian surveillance aircraft spotted within Alaskan Air Defense Identification Zone," *NBC News*, 10 August 2022, <https://www.nbcnews.com/news/world/russian-surveillance-aircraft-spotted-alaskan-air-defense-identification-zone-rcna42379> ²⁴³
- "Russian jets suspected of violating Finnish airspace, defence ministry says," *Reuters*, 18 August 2022, <https://www.reuters.com/world/europe/russian-jets-suspected-violating-finnish-airspace-defence-ministry-says-2022-08-18> ²⁴³
- "Russian submarine spotted off French coast end-September: French Navy," *Reuters*, 14 October 2022, <https://www.reuters.com/world/europe/russian-submarine-spotted-off-french-coast-end-september-french-navy-2022-10-14> ²⁴³
- K. Maclellan and F. Suleiman, "UK says Russian aircraft fired missile near British spy plane over Black Sea," *Reuters*, 20 October 2022, <https://www.reuters.com/world/uk/uk-defence-minister-wallace-russian-aircraft-fired-missile-near-british-plane-2022-10-20/> ²⁴⁴

“Nave spia russa a largo della Puglia, timori per il Tap,” *Il Riformista*, 22 December 2022, ²⁴⁵
.https://www.ilriformista.it/nave-spia-russa-a-largo-della-puglia-timori-per-il-tap-335984/amp

“Ostorozhno IPSO: kak raspoznat’ i protivostoiat’ rossiiskim gibridnym ugrozam,” *24 Kanal*, 05 ²⁴⁶
October 2022, https://24tv.ua/ru/chto-takoe-ipso-kak-raspoznat-i-protivostojat-rossijskim-gibridnym-

A. Schwedt, “Russland kündigt kurzfristige Waffenruhe and – doch die ;ugrozam-24-kanal_n2156751
Kämpfe gehen weiter,” *Handelsblatt*, 07 March 2022,
https://www.handelsblatt.com/politik/international/die-lage-am-morgen-russland-kuendigt-
.kurzfristige-waffenruhe-an-doch-die-kaempfe-gehen-weiter /28133342.html

V. Fesenko, An interview with Dozhd’ TV Channel, 03 January 2023, ²⁴⁷
.https://www.youtube.com/watch?v=kkGgeeOBsvo

T. Kunesch, “Half ihm der russische Geheimdienst?: Selenskyj entging offenbar bereits drei ²⁴⁸
Attentaten,” *Tagesspiegel*, 04 March 2022, https://www.tagesspiegel.de/politik/selenskyj-entging-
.offenbar-bereits-drei-attentaten-4313899.html

V. Orlova, “Avtomobil’ sotrudnika posol’stva Litvy v RF razrisovali bukvoi Z,” *UNIAN*, 27 June 2022, ²⁴⁹
https://www.unian.net/world/avtomobil-sotrudnika-posolstva-litvy-v-rf-razrisovali-bukvoy-z-foto-
.novosti-mira-11881941.html

“Ukrainian sabotage group liquidated while trying to enter Russia - report,” *Jerusalem Post*, 26 ²⁵⁰
December 2022, https://www.jpost.com/breaking-news/article-725842

“Priamaia ugroza: Roskosmos vylozhil sputnikovye snimki mesta, gde proidet sammit NATO,” ²⁵¹
.Ukrainskaia Pravda, 28 June 2022, https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/06/28/7355153

Z. Parafianowicz, “Poufna rozmowa telefonicznych chuliganów. Jak „Wowan” i „Lexus” wkręcili ²⁵²
prezydenta Dudę,” *Dziennik Gazeta Prawna*, 25 November 2022,
https://www.gazetaprawna.pl/magazyn-na-weekend/artykuly/8595558,duda-macron-rozmowa-

L. Walker, *Playing Telephone: Hoax Calls and the Insecurity* ;rosyjscy-pranksterzy-wowan-lexus.html
of Leader to Leader Communications, Institute for Security and Technology, July 2022,
https://securityandtechnology.org/wp-content/uploads/2022/07/Playing-Telephone-Hoax-Calls-and-
the-Insecurity-of-Leader-to-Leader-Communications.pdf

“Ukrainian Military Intelligence (GUR) foiled the provocation of Russian pranksters,” *Clash Report*, ²⁵³
.09 October 2022, https://twitter.com/clashreport/status/1579005467267063808

P. Szoldra, “Deepfake’s are Russia’s new ‘weapon of war’,” *The Ruck*, 10 November 2022, ²⁵⁴
.https://www.theruck.news/p/deep-fakes-are-russias-newest-weapon

J. Mooney, “Dissident links led to Russian diplomats’ expulsion,” *The Times*, 03 April 2022, ²⁵⁵
.https://www.thetimes.co.uk/article/dissident-links-led-to-russian-diplomats-expulsion-vj9ftr83b

“What is known about Sergei Vagin, the Russian citizen arrested by Colombian stuns for financing ²⁵⁶
violent acts during the National Strike,” *Infobae*, 31 March 2022,
https://www.infobae.com/en/2022/03/31/what-is-known-about-sergei-vagin-the-russian-citizen-
.arrested-by-colombian-stuns-for-financing-violent-acts-during-the-national-strike

- "Moldovan president warns of Russian agent infiltration," *Aljazeera*, 13 February 2023, ²⁵⁷
<https://www.aljazeera.com/news/2023/2/13/moldovan-president-warns-of-russian-interference>
 .Rid, *Active Measures*, pp. 345-50 ²⁵⁸
- V. Romanenko, "SBU: Rossiiskie spetssluzhby pytalys' vzlomat' ;lvuskans, "Pro-Kremlin hackers" ²⁵⁹
 natsional'nyi telemarafon," *Ukrianskaia Pravda*, 28 June 2022,
<https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/06/28/7355176>
 "Mutmaßlich russische Hacker. Neuer Angriff der 'Ghostwriter' in Deutschland," *Spiegel*, 06 ; ²⁶⁰
 March 2022, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/mutmasslich-russische-hacker-neuer-angriff-der-ghostwriter-in-deutschland-a-39a34991-95bf-4fca-aed7-c092f9d9916e>
 "NATO daet Ukraine koordinaty tselei," *tegra.ph*, 10 November 2022, <https://tegra.ph/999-11-> ²⁶¹
 .10
- "Vzryvy na rossiiskikh bazakh. Diversii v Krymu. Ataka Rossii na Odessu. Bakhmut i Donetsk v ²⁶²
 .ogne," *Current Time*, 12 December 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=JJ2U8uLVMK4>
 M. Bidar and N. Sganga, "Meta says Russians targeting Ukrainians with misinformation and ²⁶³
 hacking attempts on Facebook," *CBS News*, 28 February 2022,
<https://www.cbsnews.com/news/facebook-russian-hackers-misinformation-ukraine-meta>
- A. Kimani, "Russian Hackers Target Dutch LNG Terminal," *Oilprice*, ;Burgess, "Russian 'Hacktivists'" ²⁶⁴
 25 November 2022, <https://oilprice.com/Energy/General/Russian-Hackers-Target-Dutch-LNG-Terminal.html>
 .Terminal.html
- 22, מאקו, "החשש ממתקפת סייבר ביום הבחירות – האקרים רוסים השביתו את אתר הכנסת", ²⁶⁵
 באוקטובר 2022, <https://www.mako.co.il/nexter-news/Article-f6bd1db5f551481026.htm?sCh=3d385dd2dd5d4110&pld=1898243326>
- Z. Shcherba, "'Ambassador of Russian Propaganda'. How the Russian UN Ambassador Turned into ²⁶⁶
 a Major Propagandist," *Ukraine World*, 13 December 2022,
<https://ukraineworld.org/articles/infowatch/ambassador-rus-propaganda>
- "Russia to continue actions until Kiev takes realistic stance on talks," *Al Mayadeen*, 24 November ²⁶⁷
 2022, <https://english.almayadeen.net/news/politics/russia-to-continue-actions-until-kiev-takes-realistic-stance>
 .realistic-stance
 .Zolotukhin, "Russian spies" ²⁶⁸
- "How Russian State-Controlled Media Use Disinformation Campaigns to Influence Democratic ²⁶⁹
 Processes in Austria and Beyond," *Vindobona Vienna International News*, 09 March 2022,
<https://www.vindobona.org/article/how-russian-state-media-use-disinformation-campaigns-to>
- M. Montanari, "Italy summons Russian ambassador over ;influence-democratic-processes-in-austria
 media criticism," *Euractiv*, 30 June 2022,
https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/italy-summons-russian-ambassador-over
 "Russian embassy in Bangladesh criticizes US-led western bloc in new tweet," ;media-criticism/
NewAge Bangladesh, 22 December 2022, <https://www.newagebd.net/article/189684/russian-embassy-in-bangladesh-criticises-us-led-western-bloc-in-new-tweet>
 "Ukraine Denounces Russian ;embassy-in-bangladesh-criticises-us-led-western-bloc-in-new-tweet

- Embassy Tweet Calling For ‘Humiliating Death’ Of Azov Regiment Members,” *Radio Free Europe and Radio Liberty*, 30 July 2022, <https://www.rferl.org/a/ukraine-russian-embassy-tweet-azov/31966871.html>
- .Conger and Raj, “Pro-Russia Sentiment” ²⁷⁰
- .Nikolskaya, Saito, Tsvetkova and Zverev, “Pro-Putin operatives” ²⁷¹
- I. Bedrov and D. Dimitrova, “For Putin, Against ‘Global Liberalism’: Why So Many Bulgarian Parties Support Russia,” *Radio Free Europe and Radio Liberty*, 02 October 2022,
- G. Mayer, “Der Einfluss Russlands in Südeuropa steigt: Putins zweite Front,” *Profil*, 03 November 2022, <https://www.profil.at/ausland/der-einfluss-russlands-in-suedosteuroopa-steigt-putins-zweite-waffen-oder-diplomatie?sa=1>
- “Waffen oder Diplomatie? Saha Wagenknecht ;Stronski, “Russia in the Balkans” ;front/402203406 (Die Linke) und Gerhart Baum (FDP),” Maischberger, 09 February 2023, <https://youtu.be/IVKCvppdFwY>
- .Stronski, *Ibid.* ²⁷³
- A. Praleika, “‘Naudingi idiotai’ ir kaip juos gano rusų žvalgyba,” *Alfa.lt*, 05 August 2022, ²⁷⁴ <https://www.alfa.lt/aktualijos/lietuva/naudingi-idiotai-ir-kaip-juos-gano-rusu-zvalgyba-pasinaudoja-kvailiu-ir-sveicia-i-siuksliaideze/261971/>
- M. Necsutu, “Moldova to Investigate Russian Influence on Domestic Politics,” *BalkanInsight*, 01 November 2022, <https://balkaninsight.com/2022/11/01/moldova-to-investigate-russian-influence-on-domestic-politics> ²⁷⁵
- I. Tsukerman, “Why Russian Propaganda in the Arab Gulf States Matters,” *Kyiv Post*, 09 January 2023, <https://www.kyivpost.com/post/6483> ²⁷⁶
- “31.000 Firmen in der Europäischen Union in russischer Hand,” *Der Spiegel*, 28 October 2022, ²⁷⁷ <https://www.spiegel.de/wirtschaft/unternehmen/eu-noch-immer-31-000-firmen-in-russischer-hand-transparency-für-Untersuchungsausschuss-über-russischen-Einfluss>
- “Transparency für Untersuchungsausschuss über russischen Einfluss,” *NDR 1*, 10 November 2011, <https://www.ndr.de/nachrichten/mecklenburg-vorpommern/News,kurzmeldungmv8380.html>
- A.M. Simmons, “Kremlin Bans Sales of Russian Oil to Countries That Impose Price Cap,” *The Wall Street Journal*, 27 December 2022, https://www.wsj.com/articles/kremlin-bans-sales-of-russian-oil-to-countries-that-impose-price-cap-11672161766?mod=hp_lead_pos3 ²⁷⁸
- K. Bradsher, “China Is the Wild Card in the Energy War With Russia,” *The New York Times*, 07 October 2022, <https://www.nytimes.com/2022/10/07/business/china-russia-energy-oil-gas.html> ²⁷⁹
- M. Humpert, “Russia Reroutes Arctic Oil to China and India as Result of EU Sanctions,” *High North News*, 16 January 2023, <https://www.highnorthnews.com/en/russia-reroutes-arctic-oil-china-and-india>
- D. Grossman, “India’s Maddening Russia Policy Isn’t as Bad as Washington Thinks,” *Foreign Policy*, 09 December 2022, <https://foreignpolicy.com/2022/12/09/india-russia>
- J. Zhou, “Agricultural Land in Russian Territorial and Geopolitical Ambitions,” *NewSecurityBeat*, 22 August 2022,

<https://www.newsecuritybeat.org/2022/08/agricultural-land-russian-territorial-geopolitical->
“Russia’s wheat export pace overtakes 2021’s despite challenges,” *Fastmarkets*, 05 January 2023, <https://www.fastmarkets.com/insights/russias-wheat-exports-overtake-2022>

K. Chebotarev, “Provotsiruiut golod. Sputnikovye dannye pokazyvaiut, skol’ko ukrainskogo zerna unichtozhila Rossiia,” *New Voice*, 16 September 2022, <https://techno.nv.ua/it-industry/skolko->
P. Fabricius, “Africa must separate the wheat from ;ukrainskogo-zerna-unichtozhila-rf-50270405.html
Russia’s geopolitical chaff,” *Institute for Security Studies*, 10 June 2022, <https://issafrica.org/iss->
.today/africa-must-separate-the-wheat-from-russias-geopolitical-chaff

“Estonia deports two Russian journalists for working while on tourist visas,” *EER News*, 15 August 2022, <https://news.err.ee/1608685078/estonia-deports-two-russian-journalists-for-working-while->
.on-tourist-visas

H. Fuchs, “Russian state media heads to Rumble,” *Politico*, 24 March 2022, <https://www.politico.com/newsletters/politico-influence/2022/03/24/russian-state-media-heads-to->
.rumble-00020334

“How Russian State-Controlled Media Use Disinformation Campaigns to Influence Democratic Processes in Austria and Beyond,” *Vindobona Vienna International News*, 09 March 2022, <https://www.vindobona.org/article/how-russian-state-media-use-disinformation-campaigns-to->
.influence-democratic-processes-in-austria

M. Bidar and N. Sganga, “Meta says Russians targeting Ukrainians with misinformation and hacking attempts on Facebook,” *CBS News*, 28 February 2022, <https://www.cbsnews.com/news/facebook-russian-hackers-misinformation-ukraine-meta->

D. Karlovskii, “V Zakarpat’e vengerskaia gromada pomogla vyiavit’ spetsoperatsiiu FSB,” *Ukrainskaia Pravda*, 21 March 2022, <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/03/21/7333435>

“Rossiiskii IT-shnik i ‘politekspert’ sozdal millionnuu botofermu dlia Poroshenko,” *24 Kanal*, 19 August 2022, <https://24tv.ua/ru/rossijskij-it-shnik-i-politjeksper-t-sozdal-millionnuju-botofermu-dlja->
.poroshenko-smi_n2138836

“Spetssluzhby RF pytalıs’ zapugat’ boitsov VSU, rassylaia SMS-soobshcheniia s ugrozami, - SBU,” *My.novosti*, 01 April 2022, <https://my.ua/news/cluster/2022-04-01-spetssluzhby-rf-pytalis-zapugat->
.boitsov-vsua-rassylaia-sms-soobshcheniia-s-ugrozami-sbu

S. Burges, “Ukraine war: Deepfake video of Zelenskyy telling Ukrainians to ‘lay down arms’ debunked,” *Sky News*, 17 March 2022, <https://news.sky.com/story/ukraine-war-deepfake-video-of->
.zelenskyy-telling-ukrainians-to-lay-down-arms-debunked-12567789

“SBU napomnila spisok resursov, kotorye koordiniruiutsia rossiiskimi ;“Ostorozhno IPSO” spetssluzhbami,” *Ukrinform*, 21 March 2022, <https://my.ua/news/cluster/2022-03-21-sbu-napomnila->
“Unmasking ;Smirnov, “Razbor” ;spisok-resursov-kotorye-koordiniruiutsia-rossiiskimi-spetssluzhbami
Russia’s influential pro-war ‘Rybar’ Telegram channel,” *The Bell*, 22 November 2022, <https://thebell.io/en/unmasking-russia-s-influential-pro-war-rybar-telegram-channel>

- .Chornii and Rusova, "Kak Rossiia pytaetsia pobedit'" ²⁹⁰
- "Russian far-right group 'Z-Eagles', whose full name is "Russian-Serbian Center Eagles" on the ²⁹¹
- Telegram social network has been targeting anti-war activists in Serbia since the beginning of the
- Russian invasion of Ukraine," *Radio Slobodna Evropa*, 05 August 2022,
- .<https://www.facebook.com/RSE.Balkan/posts/10159140074133883>
- .Kossov, "Investigation" ;Boutilier, "Canadian intelligence" ²⁹²
- .Bathon, "Was ist russische Propaganda" ²⁹³
- ."Russische Propaganda in Medien und sozialen Netzen" ²⁹⁴
- ."Russian Disinformation Narratives" ²⁹⁵
- G. Atanesian, "Za Afriku i Putina: obnaruzhena novaia prorossiiskaia i antifrantsuzskaia kompaniia ²⁹⁶
- v sotssetiakh," *BBC News*, Russian Service, 01 February 2023, <https://www.bbc.com/russian/features->
- T. Gidwani and T. Tong, "Prigozhin interests and Russian information operations," *Threat* ;64476752
- Analysis Group*, 10 November 2022, <https://blog.google/threat-analysis-group/prigozhin-interests->
- .Hassan and Schraer, "How Russia is winning" ;/and-russian-information-operations
- .Zuppello, "Russian, Chinese, and Iranian Media" ²⁹⁷
- .Kaminska, Shires, and Smeets, *Cyber Operations* ²⁹⁸
- G. Asmolov, "Why Propaganda Survives in the 21st Century: Eight Points About Russian ²⁹⁹
- .Propaganda," *LSE*, 07 June 2022, <https://blogs.lse.ac.uk/medialse/2022/06/07/>
- I. Berman, "Russia's Propaganda Is More Persuasive Than We Think," *Newsweek*, 05 January 2023, ³⁰⁰
- R. ;<https://www.newsweek.com/russias-propaganda-more-persuasive-we-think-opinion-1771678>
- Enikolopov, Presentation at the conference: Russia 2023: Outlook for Russia's Domestic and Foreign
- Policy in Light of its War in Ukraine, The Institute for National Security Studies (INSS) and the Kennan
- .Institute, 14 December 2022
- Ch. Grozev, Presentation at the conference: Russia 2023: Outlook for Russia's Domestic and ³⁰¹
- Foreign Policy in Light of its War in Ukraine, The Institute for National Security Studies (INSS) and the
- .E. Shulman, Presentation at the conference: Ibid. ;Kennan Institute, 14 December 2022
- A. Borissova Saleh, "How 2022 Wiped Out a Decade of Progress in Russian Science," *The Moscow* ³⁰²
- A. Cohen, ;*Times*, 08 February 2023, https://www.youtube.com/watch?v=GRCEa_VqHhw&t=113s
- "Europe Is Winning The Energy War Against Russia," *Forbes*, 19 January 2023,
- <https://www.forbes.com/sites/arielcohen/2023/01/19/europe-is-winning-the-energy-war-against->
- F. Ebel and M. Ilyushina, "Russians abandon wartime Russia in historic ;russia/?sh=74fc52e3198b
- exodus," *The Washington Post*, 13 February 2023,
- .<https://www.washingtonpost.com/world/2023/02/13/russia-diaspora-war-ukraine/>
- .Coker, "Analyzing Cyber and Influence" ³⁰³
- האזרחית על שדה הקרב המודרני, ע' 4-5. ;Rosyjska wojna (dez)informacyjna" ³⁰⁴
- .Seldin, "US Sees No Letup" ³⁰⁵

-
- K. Arājs and L. Fedotova, "'Draugi, nav labi!' – 'Delfi' skaidro krievvalodīgo balsojumu vēlēšanās," ³⁰⁶
Delfi.lv, 05 October 2022, <https://www.delfi.lv/news/national/politics/draugi-nav-labi-delfi-skaidro-krievvalodigo-balsojumu-velesanas.d?id=54808862>
- E. Avdaliani, "As Russian influence plummets, China capitalizes in Central Asia," *The Times of Central Asia*, 17 December 2022, <https://www.timesca.com/index.php/news/26-opinion-head/25597-Diminishing>Returns:Russia's;as-russian-influence-plummets-china-capitalizes-in-central-asia>
- Waning Sphere of Influence Amid the Russo-Ukrainian War," *Georgetown Security Studies Review*, 31 October 2022, <https://georgetownsecuritystudiesreview.org/2022/10/31/diminishing-returns-russias->
- S. Hedlund, "Uzbekistan's bumpy ride ;waning-sphere-of-influence-amid-the-russo-ukrainian-war/out of Russia's orbit," *GIS*, 24 August 2022, <https://www.gisreportsonline.com/r/uzbekistan-russia->
- D. Lawler, "Russia's shrinking sphere of influence," *Axios World*, 18 November 2022, ;relations/
- P. Sampson, ;<https://www.axios.com/2022/11/17/russia-sphere-influence-shrinking-kazakhstan>
- "Kazakh leader Looks to Loosen Russia's Grip," *Energy Intelligence*, 23 November 2022,
- T. Umarov, "Kazakhstan Is ;<https://www.energyintel.com/00000184-a0ce-d656-ada7-a5fe5fc00000>
- Breaking Out of Russia's Grip," *Foreign Policy*, 16 September 2022, .<https://foreignpolicy.com/2022/09/16/kazakhstan-russia-ukraine-war>
- "Russian Offensive Campaign Assessment, February 12, 2023," Institute for the Study of War, ³⁰⁸
<https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-february-12-2023>
- A. Gabbatt, "From colonialism to Putin: what did Tucker Carlson defend in 2022?," *The Guardian*, ³⁰⁹
28 December 2022, <https://www.theguardian.com/media/2022/dec/28/tucker-carlson-fox-news->
- A. Mackinnon, "Estonia's Former Spy Chief: To Soon to Count Russia ;2022-russia-putin-testosterone
Out," *Foreign Policy*, 21 November 2022, <https://foreignpolicy.com/2022/11/21/estonia-spy-chief->
- Seldin, "US Sees No Letup";/mikk-marran-russia
- .Samadashvili, *Tainaia voina Rossii*, pp. 41-42 ³¹⁰
- .Heuer, Holnburger, and Lamberty, *Belastungsprobe* ³¹¹
- ."Russische Propaganda in Medien und sozialen Netzen" ³¹²
- P. Heinemann, "Russische Kriegspropaganda erreicht kommunale Institutionen," *Legal Tribune* ³¹³
Online, 07 November 2022, <https://www.lto.de/recht/hintergruende/h/kompetenz->
- S. Knieps, "Demo der ;/friedensverhandlungen-ukraine-krieg-russland-kommunen-kriegspropaganda
Schande in Bonn," *Bild*, 27 March 2022, <https://www.bild.de/regional/koeln/koeln-aktuell/sowjetisches-ehrenmal-in-bonn-pro-russische-demo-mit-hundert-autos->
- P. Nikolskaya, M. Saito, M. Tsvetkova and A. Zverev, "Pro-Putin operatives in ;79581574.bild.html
Germany work to turn Berlin against Ukraine," *Reuters*, 03 January 2023, .<https://www.reuters.com/investigates/special-report/ukraine-crisis-germany-influencers>
- .Faiola and Mekhennet, "After invasion of Ukraine" ³¹⁴
- J. Heins, "Friends in Rome: Italy's Upcoming Elections May Open the Gates for Russian Influence," ³¹⁵
International Centre for Defence and Security (ICDS), Estonia, 14 September 2022,

<https://icds.ee/en/friends-in-rome-italys-upcoming-elections-may-open-the-gates-for-russian-italy-s-salvini-calls-for-europe-to-rethink-sanctions-on-russia>, *The Local*, 04 September ;influence
 ./2022, <https://www.thelocal.it/20220904/italys-far-right-leader-says-russia-sanctions-not-working>
 E. Soula, "Que reste-t-il des médias d'influence russe en France?," *Le Rubicon*, 30 September ³¹⁶
 ./2022, <https://lerubicon.org/publication/que-reste-t-il-des-medias-dinfluence-russe-en-france>
 M. Roscoe, "Grandson of former French President Charles de Gaulle defends 'under attack' Russia ³¹⁷
 and slams EU," *EuroWeekly News*, 04 January 2023,
 ./https://euoweeklynews.com/2023/01/04/grandson-charles-de-gaulle-defends-russia-slams-eu
 Ch. Szumski, "Intelligence Chief: Russian Espionage in Sweden likely to increase," *Euractiv*, 11 ³¹⁸
 January 2023, <https://www.euractiv.com/section/politics/news/russian-espionage-in-sweden-likely-to-increase-intelligence-chief>
 .Bochyńska, "Rosyjska wojna (dez)informacyjna" ³¹⁹
 "Ruská propaganda má nového hrdinu, Roberta Fica. Sdílí jeho kritiku EU," *iDNES.cz*, 15 December ³²⁰
 2022, https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/robert-fico-video-kritika-eu-rusko-propaganda-vladimir-solovjov.A221215_095500_zahranicni_kha
 L. Bayer, "Hungary has become the EU home of Kremlin talking points," *Politico*, 09 March 2022, ³²¹
 ./https://www.politico.eu/article/russia-war-narrative-hungary-disinformation
 A. Morris, "Energy Is Pulling Bulgaria Back Into Russia's Orbit," *Foreign Policy*, 25 August 2022, ³²²
 ./https://foreignpolicy.com/2022/08/25/energy-is-pulling-bulgaria-back-into-russias-orbit
 "Gefährliche Seilschaften: Geheimdienst-Netzwerke und ;Bedrov and Dimitrova, "For Putin" ³²³
 russischer Einfluss in Bulgarien," *Deutsche Welle*, 03 November 2022,
<https://www.dw.com/de/gef%C3%A4hrliche-seilschaften-geheimdienst-netzwerke-und-russischer>
 A. Morris, "Energy Is Pulling Bulgaria Back Into Russia's Orbit," ;einfluss-in-bulgarien/a-63633755
Foreign Policy, 25 August 2022, <https://foreignpolicy.com/2022/08/25/energy-is-pulling-bulgaria>
 T. Nikolaeva, "If Putin invades Bulgaria, will he be greeted with bread and ;back-into-russias-orbit
 salt?," *Darik.News*, 01 March 2022, <https://darik.news/en/if-putin-invades-bulgaria-will-he-be-greeted-with-bread-and-salt-the-war-in-ukraine.html>
 G. Mayer, "Der Einfluss Russlands in Südeuropa steigt: Putins zweite Front," *Profil*, 03 November ³²⁴
 2022, <https://www.profil.at/ausland/der-einfluss-russlands-in-suedosteuroopa-steigt-putins-zweite-front/402203406>
 F. Schmitz, "Why some Greek residents are reluctant to condemn Russia," *Deutsche Welle*, 26 ³²⁵
 April 2022, <https://www.dw.com/en/ukraine-russia-war-greek-government-and-public-dont-see-eye-to-eye/a-61585099>
 "Iran smuggles advanced drones to Russia for use in Ukraine: Report," *Arab News*, 12 February ³²⁶
 V. Kaleji, "Iran's Purchase of Russian ;2023, <https://www.arabnews.com/node/2249816/middle-east>
 Fighter Jets Underlines Shifting Regional Geopolitics," *Eurasia Daily Monitor* Volume: 20 Issue: 6, The
 Jamestown Foundation, 13 February 2023, <https://jamestown.org/program/irans-purchase-of>
 K. Thomas, "Russia and Iran Military Ties ;russian-fighter-jets-underlines-shifting-regional-geopolitics/

- Deepening Into Partnership, Biden Administration Warns," *The Wall Street Journal*, 09 December 2022, <https://www.wsj.com/articles/russia-and-iran-military-ties-deepening-into-partnership-biden-administration-warns-11670614091>
- S. Ritter, "Iran's Strategic Pivot," *Energy Intelligence*, 07 February 2023, ³²⁷ [.https://www.energyintel.com/00000186-27a9-d9e3-ad8e-b7ab63bf0000](https://www.energyintel.com/00000186-27a9-d9e3-ad8e-b7ab63bf0000)
- A. Fathi, "Iran and Russia are Creating Gold-Backed Stablecoin," *Finance Feeds*, 16 January 2023, ³²⁸ "Iran leans on ;<https://financefeeds.com/iran-and-russia-are-creating-gold-backed-stablecoin>
- Russia, hopes for Sukhoi sale as EU pressure mounts," *Al-Monitor*, 20 January 2023, <https://www.al-monitor.com/originals/2023/01/iran-leans-russia-hopes-sukhoi-sale-eu-pressure-mounts>
- .Radio Sputnik razberionsia, <https://россиясегодня.рф/images/07e6/07/08/274317.pdf> ³²⁹
- B.Ch. Druyan Feldman, A. Mil-Man, S. Shine and S. Lerech Zilberberg, "Deepening Cooperation ³³⁰ between Iran and Russia," *The Institute for National Security Studies*, Insight No. 1677, 03 January 2023, <https://www.inss.org.il/publication/iran-russia-relations>
- "Turkey: work on Russian-proposed Gas Hub project initiated," *Al Mayadeen*, 03 January 2023, ³³¹ <https://english.almayadeen.net/news/politics/turkey:-work-on-russian-proposed-gas-hub-project-initiated>
- J. Gambrell, "Dubai boom sees Russian cash, high rents and reborn projects," *AP News*, 13 ³³² February 2023, <https://apnews.com/article/us-department-of-the-treasury-business-united-arab-emirates-dubai-middle-east-192fbc4638f38d9334ad2508cae1eef4>
- "Putin the Pariah Still Has Friends to Turn To," *Bloomberg*, Newsletter, 06 April 2022, ³³³ [https://www.bloomberg.com/news/newsletters/2022-04-06/putin-the-pariah-still-has-friends-to](https://www.bloomberg.com/news/newsletters/2022-04-06/putin-the-pariah-still-has-friends-to-turn-to)
- .Tsukerman, "Why Russian Propaganda in the Arab Gulf States Matters" ;turn-to ³³⁴ .Hassan and Schraer, "How Russia is winning"
- S. Mulugeta, "How Russia became Africa's favorite superpower," *Yahoo!news*, 18 January 2023, ³³⁵ [.https://news.yahoo.com/russia-became-africa-favorite-superpower](https://news.yahoo.com/russia-became-africa-favorite-superpower)
- Global Leadership Report, *Gallup*, January 2023, ;Atanesian, "Za Afriku i Putina ³³⁶ [.https://www.gallup.com/analytics/355787/gallup-rating-world-leaders-report.aspx](https://www.gallup.com/analytics/355787/gallup-rating-world-leaders-report.aspx)
- T. Joyner, "Russian mercenaries from the Wagner group owned by ;Berman, "Russia's Propaganda ³³⁷ a key Putin ally are stoking influence in resource-rich Central African Republic," *ABC News*, 10 January 2023, <https://www.abc.net.au/news/2023-01-11/wagner-group-mercenaries-in-central-african-republic/101828556>
- .Galeotti, *The Weaponisation*, pp. 55-56 : "ואגנר"; ³³⁸ K. Klomegh, "Russia-Africa Summit: Sergey Lavrov Embarks on Courtship and Assessment Tour," *Modern Diplomacy*, 04 December 2022, <https://moderndiplomacy.eu/2022/12/04/russia-africa-summit-sergey-lavrov-embarks-on-courtship-and-assessment-tour/>
- R. Bassist, "Russia Steps up its Campaign for Influence in Africa," *MDC Tel Aviv University*, 07 ³³⁹ "Diminishing ;December 2022, <https://dayan.org/content/russia-steps-its-campaign-influence-africa-returns-russia-s-waning-sphere-of-influence-amid-the-russo-ukrainian-war/>
- Returns: Russia's Waning Sphere of Influence Amid the Russo-Ukrainian War," *Georgetown Security Studies Review*, 31 October 2022,

<https://georgetownsecuritystudiesreview.org/2022/10/31/diminishing-returns-russias-waning-France's-Elliott,-'Europe-surrenders-Mali';sphere-of-influence-amid-the-russo-ukrainian-war/>
 “France’s ;Elliot, “Europe surrenders Mali” ;sphere-of-influence-amid-the-russo-ukrainian-war/
 Macron accuses Russia of ‘predatory’ influence in Africa,” *Reuters*, 21 November 2022,
[https://www.reuters.com/world/frances-macron-accuses-russia-predatory-influence-africa-2022-11-](https://www.reuters.com/world/frances-macron-accuses-russia-predatory-influence-africa-2022-11-20)
 .Garrido, “Russia’s turn to Asia, Africa and Latin America” ;/20
 H.Y. Cinar, “3 Questions: Russia, France compete for influence in Africa,” *Anadolu* ³⁴⁰ *ר' למשל*:
 Agency, 10 January 2023, [https://www.aa.com.tr/en/africa/3-questions-russia-france-compete-for-](https://www.aa.com.tr/en/africa/3-questions-russia-france-compete-for-influence-in-africa/2783980)
 J. :2023. בינואר אפריקה, בדרום אפריקה, של לברוב בדרום אפריקה, בינואר 2023.
 Cotterill, “South Africa’s support underscores Moscow’s propaganda success,” *Financial Times*, 27
 January 2023, <https://www.ft.com/content/2b7ee958-5f70-4da8-9695-2f17238dc61a>
 I. Giedraityte and B. Putrimas, “Russia is waging an information war in Latin America,” *Global* ³⁴¹
Voices, 15 December 2022, [https://globalvoices.org/2022/12/15/russia-is-waging-an-information-](https://globalvoices.org/2022/12/15/russia-is-waging-an-information-war-in-latin-america)
 “What is known about Sergei Vagin, the Russian citizen arrested by Colombian ;/war-in-latin-america
 stuns for financing violent acts during the National Strike,” *Infobae*, 31 March 2022,
[https://www.infobae.com/en/2022/03/31/what-is-known-about-sergei-vagin-the-russian-citizen-](https://www.infobae.com/en/2022/03/31/what-is-known-about-sergei-vagin-the-russian-citizen-arrested-by-colombian-stuns-for-financing-violent-acts-during-the-national-strike)
 ./arrested-by-colombian-stuns-for-financing-violent-acts-during-the-national-strike
 .Berman, “Russia’s Propaganda” ³⁴²
 .Garrido, “Russia’s turn to Asia, Africa and Latin America” ³⁴³
 “Putin the Pariah Still Has Friends to Turn To,” ;Conger and Raj, “Pro-Russia Sentiment” ³⁴⁴
Bloomberg, Newsletter, 06 April 2022, [https://www.bloomberg.com/news/newsletters/2022-04-](https://www.bloomberg.com/news/newsletters/2022-04-06/putin-the-pariah-still-has-friends-to-turn-to)
 .06/putin-the-pariah-still-has-friends-to-turn-to
 D. Faulder, “How Ukraine war shook and shaped Asia in 2022,” *Nikkei Asia*, 27 December 2022, ³⁴⁵
 N. ;<https://asia.nikkei.com/Spotlight/Asia-Insight/How-Ukraine-war-shook-and-shaped-Asia-in-2022>
 Ganesan, “Russian arms and influence in Myanmar,” *EastAsiaForum*, 05 November 2022,
 ./https://www.eastasiaforum.org/2022/11/05/russian-arms-and-influence-in-myanmar
 “Vystuplenie Valerii Fal’kova na ‘pravitel’svennom chase’ v Sovete Federatsii,” 14 December ³⁴⁶
 .2022, <https://www.youtube.com/watch?v=wwuFlpSgMNU>
 .Garrido, “Russia’s turn to Asia, Africa and Latin America” ³⁴⁷
³⁴⁸ מתוך שיחות פרטיות של המחבר עם הגורמים הנ"ל.
 J. Li, “Ukraine at One Year: Has China Supported ;Hassan and Schraer, “How Russia is winning” ³⁴⁹
 Russia?,” *Stimson*, 13 February 2023, [https://www.stimson.org/2023/ukraine-at-one-year-has-china-](https://www.stimson.org/2023/ukraine-at-one-year-has-china-supported-russia/)
 O. Young, “Chinese state media reinforces Russian disinformation about war in ;supported-russia
 Ukraine,” *China Digital Times*, 11 March 2022, [https://chinadigitaltimes.net/2022/03/chinese-state-](https://chinadigitaltimes.net/2022/03/chinese-state-media-reinforces-russian-disinformation-about-war-in-ukraine)
 ./media-reinforces-russian-disinformation-about-war-in-ukraine
³⁵⁰ מחישה פרטית של החוקר עם עמיתה מרוסיה שמתמחה בחקר סין וביקרה במדינה זו ב-2022.
³⁵¹ *ר' למשל*: “Rosyjscy agenci wpływu: Analityk o ‘taniej i efektywnej’ broni Kremla wobec Zachodu,”
TVP Info, 20 November 2022, <https://www.tvp.info/64629014/analityczka-pism-anna-maria-dyner->

rosja-latami-umieszczala-agenture-wplywu-w-europie-zachodniej-wykorzystujac-slabosci-naszej-demokracji. דעה זו עלתה גם בשיחות עם העמיתים ב"קינגס קולג' הלונדוני.

D. Ivanov, "Ukrainu prodolzhaui poddtalkivat' k peregovoram s Rossiei," *Voennoe Delo*, 14 ³⁵²

D. Macgregor, ;December 2022, <https://voennoedelo.com/posts/id35665-yho7e0al3z2v73sjwu5y>

"Eks-sovetnik ministra Oborony SShA: 'Otsenivaiu deistviia russkikh kak blagorazumnye i shchepetil'nye'," *Biznes Gazeta*, 19 December 2022, <https://www.business-gazeta.ru/article/576710>

"General Assembly Adopts 51 Third Committee Drafts on Combating Glorification of Nazism, ³⁵³

Refugees, Displaced Persons, Protecting Children from Sexual Exploitation," 77th Session, 54th

Meeting, Meetings Coverage and Press Releases, United Nations, <https://press.un.org/en/2022/ga12483.doc.htm>

³⁵⁴ "אחרי הגינוי של לפיד: שגריר ישראל ברוסיה זומן לשיחת הבהרה", *ynet*, 25 בפברואר 2022,

"Posol RF Viktorov obespokoilisia pravami dvukh millionov russkoiazychnykh izrail'tian," *News.ru.co.il*, 03 March 2022, https://www.newsru.co.il/israel/03mar2022/viktorov_202.html

³⁵⁵ נ' בר, "פוטין הודה בפני בנט: 'האוקראיני קשוחים הרבה יותר משחשבנו'", *ישראל היום*, 17 בדצמבר 2022, <https://www.israelhayom.co.il/news/world-news/europe/article/13455042>; א' כהנא, "רה"מ בנט נפגש במוסקבה עם הנשיא פוטין ולאחר מכן שוחח עם זלנסקי", *ישראל היום*, 06 במרץ 2022, <https://www.israelhayom.co.il/news/geopolitics/article/8855820>

³⁵⁶ א' בארי, "פוטין שוחח עם בנט וגינה את הפיגוע בבאר שבע", *סרוגים*, 23 במרס 2022, <https://www.srugim.co.il/657668>

³⁵⁷ "פוטין שוחח עם בנט: 'ציין את הפעולה הברברית של האוקראינים בדונייצק'", *ynet*, 14 במרץ 2022, <https://www.ynet.co.il/news/article/sk0mtetzq>

³⁵⁸ א' אייכנר, "אחרי המתקפה על לפיד: רוסיה זימנה לשיחת הבהרה את השגריר הישראלי", *ynet*, 17 באפריל 2022, <https://www.ynet.co.il/news/article/bkxyajfv5>

³⁵⁹ ת' מורג, "גורם שהיה מעורב ביחסים עם רוסיה: 'לא צפוי שינוי דרמטי במדיניות מול מוסקבה'", *ישראל היום*, 17 באוקטובר 2022, <https://www.israelhayom.co.il/news/geopolitics/article/13180884>

³⁶⁰ "שגריר רוסיה בישראל" מוסקבה לא תיראה בחיוב אספקת נשק לקייב בידי ישראל", *הארץ*, 27 באוקטובר 2022, <https://www.haaretz.co.il/news/politics/2022-10-27/ty-article/00000184-1a98-ddff-a586-da9f375b0000>

³⁶¹ "שגריר רוסיה בישראל: 'נדון עם עמיתינו בירושלים באספקת הפגזים לאוקראינה'", *ynet*, 20 בינואר 2023, <https://www.ynet.co.il/news/article/b1q36gdoj>

³⁶² א' אייכנר, "אחרי המתקפה על לפיד: רוסיה זימנה לשיחת הבהרה את השגריר הישראלי", *ynet*, 17 באפריל 2022, <https://www.ynet.co.il/news/article/bkxyajfv5>

³⁶³ א' זיסר, "המשולש הצפוני לנצח – ישראל, רוסיה וסוריה", *ישראל היום*, 21 במאי 2022, <https://www.israelhayom.co.il/opinions/article/11138576>

³⁶⁴ א' אייכנר, "רוסיה מגנה את התקיפה הישראלית ליד הנמל שמשמש אותה בסוריה: 'לחדול מכך ללא תנאי'", *ynet*, 05 ביולי 2022, <https://www.ynet.co.il/news/article/rkrmhieic>; א' כהנא, "מתקפה דיפלומטית של רוסיה על ישראל: בתוך שעות - גינוי ושיחת נזיפה", *ישראל היום*, 15 ביוני 2022,

בחריפות את התקיפות הישראליות בסוריה", הארץ, 23 באוגוסט 2022, <https://www.israelhayom.co.il/news/geopolitics/article/11663506>; י' לוי, "שר החוץ של רוסיה: מגנים", <https://www.haaretz.co.il/news/politics/2022-08-23/ty-article/00000182-ca63-d6c0-a3c6-cfeb1ac40000>; "שלושה גינזיים ביום אחד: שיחת נזיפה לשגריר ישראל ברוסיה", ערוץ 7, 15 ביוני 2022, <https://www.inn.co.il/news/568607>.

³⁶⁵ ת' מורג, "גורם שהיה מעורב ביחסים עם רוסיה: 'לא צפוי שינוי דרמטי במדיניות מול מוסקבה'", ישראל היום, 17 באוקטובר 2022, <https://www.israelhayom.co.il/news/geopolitics/article/13180884>.

³⁶⁶ א' אייכנר, "פוטין התקשר לברך את נתניהו" במרכז השיחה – המלחמה באוקראינה", Ynet, 22 בדצמבר 2022, <https://www.ynet.co.il/news/article/b1wrucbto>.

³⁶⁷ י' רוזן, "חצר אלכסנדר כסמל ללחץ הרוסי על ממשלת ישראל", זמן, 05 ינואר 2023, <https://www.zman.co.il/362283/popup>.

³⁶⁸ א' בארי, "פוטין במכתב לבנט: 'העבירו לנו את חצר אלכסנדר'", סרוגים, 18 באפריל 2022, <https://www.srugim.co.il/665707>; "נתניהו הבטיח נכס יוקרתי לפוטין, והשופט סיבך את בנט", ice, 03 במרץ 2022, <https://www.ice.co.il/law/news/article/845649>.

³⁶⁹ י' רוזן, "חצר אלכסנדר כסמל ללחץ הרוסי על ממשלת ישראל", זמן, 05 ינואר 2023, <https://www.zman.co.il/362283/popup>.

³⁷⁰ "V Tel' Avive proshla aktsiia v pamiat' o detiakh, pogibshikh iz za deistvii VSU v Donbase," KSORS, 02 December 2022, <https://www.ks-israel.com/single-post>.

³⁷¹ א' אייכנר, "שגריר אוקראינה מאשים: רוסיה ממנת הפגנות נגדנו בישראל", Ynet, 17 ביולי 2022, <https://www.ynet.co.il/news/article/r1vhfqxnc>.

³⁷² https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid02aoVfWZx7WqjHBvnXRq5aH1zG5R97P3cQshhd "Vpervye v Haife ;xZvxvYrSH3r4uVwXnZ4TM3dTK3Mul&id=100000072933157&mibextid=Nif5oz proshla prorossiiskaia demonstratsiia," HAIFA.RU.CO.IL, 15 July 2022, <https://haifaru.co.il/vpervye-v-hajfe-proshla-prorossijskaja-demonstratsiia/>; י' פרבר, "מחאה מול שגרירות אוקראינה: החזית האנטי נאצית הישראלית", *בחדרי חרדים*, 26 ביוני 2022, <https://www.bhol.co.il/news/1404876>; "חיפה: הפגנת תמיכה ברוסיה ונגד אוקראינה שאורגנה על-ידי החזית האנטי-נאצית הישראלית", 15 ביולי 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=5XOOSD-dqyg>.

³⁷³ <https://www.ks-israel.com>.

³⁷⁴ "V izrail'skikh prorossiiskikh pablikakh prizyvaiut k bor'be s vozrozhdeniem natsizma i rusofobii," *News.ru.co.il*, 04 May 2022, https://www.newsru.co.il/israel/04may2022/ru_il_511.html.

³⁷⁵ ר' עמוד הפייסבוק של אולגה בלפר.

³⁷⁶ צ' קליין, "שוב של מסך הברזל: הסוכנות היהודית התבקשה להפסיק פעילותה ברוסיה", מעריב, 05 ביולי 2022, <https://www.maariv.co.il/news/politics/Article-929631>.

³⁷⁷ א' בארי, "דחייה נוספת בדיון על סגירת הסוכנות היהודית ברוסיה", סרוגים, 19 באוקטובר 2022, <https://www.srugim.co.il/721049>.

³⁷⁸ "שגריר רוסיה בישראל" מוסקבה לא תיראה בחיוב אספקת נשק לקייב בידי ישראל", הארץ, 27 באוקטובר 2022, <https://www.haaretz.co.il/news/politics/2022-10-27/ty-article/00000184-1a98-ddff->

-
- "Sud vnov' otlozhil rassmotrenie iska o likvidatsii 'Sokhnuta' v RF," ;a586-da9f375b0000
.News.ru.co.il, 20 December 2022, https://www.newsru.co.il/world/20dec2022/sohnut_504.html
- ³⁷⁹ א' בארסקי, "המשוואה של פוטין: האם זה התנאי של רוסיה לפתיחת הסוכנות היהודית מחדש?", מעריב, .
- S. Okunevich, "Posol RF v Izraile opasaetsia provokatsii so storony 'ukrainskikh izrail'tian' vo ³⁸⁰
.vremia prazdnovaniia Dnia Pobedy," *9 Kanal*, 22 April 2022, <https://www.9tv.co.il/item/44387>
- B. Protchenko, "Diplomaticheskii skandal v Knessete: deputaty osudili rossiiskuiu agressiiu na ³⁸¹
Ukraine, posol RF v gneve pokinul zasedanie," *9 Kanal*, 10 May 2022,
<https://www.9tv.co.il/item/45039>
- ³⁸² עמוד הפייסבוק של "הבית הרוסי", 28 בינואר 2023; "V Ierusalime d Den' Pamiati Kholokosta ;
vozlozhili venki k monument blokadnikam Leningrada," *KSORS*, 27 January 2023, [https://www.ks-](https://www.ks-israel.com/single-post)
[israel.com/single-post](https://www.ks-israel.com/single-post)
- ³⁸³ ר' על פעילותו של קדמי כתועמלן רוסי בסיכום של ערוץ הטלוויזיה האוקראיני UNIAN –
"Rupor Kremliia – UNIAN: Chem proslavilsia putinskii propagandist?," *UNIAN*, 10 July 2022,
<https://www.youtube.com/watch?v=KE7jDF0YytU>. המחבר פגש את קדמי ב-2021, כמרצה בפורום סגור
של פורשי מערכת הביטחון.
- ³⁸⁴ י' אברהם, "החשש ממתקפת סייבר ביום הבחירות – האקרים רוסים השביתו את אתר הכנסת", *מאקו*, 22
באוקטובר 2022, [https://www.mako.co.il/nexter-news/Article-](https://www.mako.co.il/nexter-news/Article-f6bd1db5f551481026.htm?sCh=3d385dd2dd5d4110&pld=1898243326)
[f6bd1db5f551481026.htm?sCh=3d385dd2dd5d4110&pld=1898243326](https://www.mako.co.il/nexter-news/Article-f6bd1db5f551481026.htm?sCh=3d385dd2dd5d4110&pld=1898243326)
- ³⁸⁵ נ' צור, "הרב לזר ביקש – פוטין לא תקף את ה"מעוז" של חסידי חב"ד", ערוץ 7, 21 נובמבר 2022,
<https://www.inn.co.il/news/583663>
- ³⁸⁶ S. Okunevich, "Posol RF v Izraile opasaetsia" ³⁸⁶
- "Polnaia versiia interviu posla RF v Izraile agentstvu RT," *KSORS*, 12 January 2023, [https://www.ks-](https://www.ks-israel.com/single-post)
[israel.com/single-post](https://www.ks-israel.com/single-post)